

جناب سفیر و نماینده دائم محترم جمهوری اسلامی ایران در مقر اروپایی سازمان ملل متحد،

این افتخار را دارم که در مقام گزارشگر ویژه اعدام‌های فراقضایی، شتابزده یا خودسرانه، مطابق با قطعنامه 44/5 شورای حقوق بشر شما را مخاطب قرار دهم.

مایلم توجه شما را جلب کنم به ادعاهایی که درباره سرنگونی هواپیمای پرواز PS752 (752) شرکت «هواپیمایی بین‌المللی اوکراین» (به اختصار UIA)، کمی بعد از اوج گرفتن، توسط جمهوری اسلامی ایران، در مسیر تهران-کی‌یف در ۱۸ دی ۱۳۹۸ دریافت کرده‌ام. همه 176 مسافر و خدمه این پرواز کشته شدند، شامل تعداد زیادی کودک و شهروندانی از ایران، کانادا، اوکراین، سوئد، افغانستان، آلمان، سوئیس و بریتانیا. ادعاهایی که دریافت کرده‌ام همچنین مربوط می‌شود به نحوه رسیدگی به این واقعه توسط مسئولان جمهوری اسلامی ایران و طرز رفتار با خانواده‌های قربانیان آن، پس از سرنگونی.

طبق اطلاعات دریافت شده:

در ۱۸ دی ۱۳۹۸، 176 نفر جانشان را در سرنگونی پرواز 752 هواپیمایی بین‌المللی اوکراین از دست دادند. اطلاعات ذیل چکیده مختصری است از عوامل و شرایطی که طی آن پرواز 752 ساقط شد، واکنش مسئولان ایرانی، فقدان تحقیق معتبر و مستقل و یا محاکمه تا امروز و نوع رفتار با خانواده قربانیان و معترضان. اطلاعات دقیق‌تری که از هر کدام از این موارد به دست آمده در پیوست اول ارائه شده که بخشی مهم از این گزارش است.

عوامل و شرایط و هدف قرار گرفتن پرواز 752

هدف قرار گرفتن هواپیمای پرواز 752 هواپیمایی بین‌المللی اوکراین در متن تنش بالاگرفته بین جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا رخ داد. این تنش شامل حمله مرگبار ایالات متحده آمریکا در 13 دی‌ماه 1398 علیه سرلشکر قاسم سلیمانی و اعضای «بسیج مردمی عراق» یا حشد شعبی و انتقام‌گیری متعاقب

ایران در 18 دی‌ماه 1398 با حمله به منافع آمریکا در عراق می‌شود.

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (به اختصار: سپاه) که پیش‌بینی می‌کرد ایالات متحده به حملات او واکنش نشان خواهد داد، واحدهای موشکی ضد هوایی را به مواضع اطراف تأسیسات حساس نظامی در نزدیکی فرودگاه امام خمینی تهران که یک فرودگاه غیرنظامی است منتقل کرد. با این وجود مقامات ایرانی تصمیم گرفتند که فرودگاه را تعطیل نکنند و به مسئولان هواپیمایی اخطار ندهند. در عوض آن‌ها برای اطمینان حاصل کردن از هدف قرار نگرفتن هواپیماهای غیرنظامی یک سیستم ارتباطی بین «خدمات ترافیک هوایی غیرنظامی» (ATS) و نیروهای نظامی ایجاد کردند.

پرواز 752 تقریباً ساعت 6:15 صبح به وقت محلی در ۱۸ دی ۱۳۹۸ از فرودگاه برخواست. پرواز به دلایلی نامعلوم تأخیر داشت.

بعد از درخواست برای پرواز، مسئول کنترل به خلبان می‌گوید که برای اجازه پرواز صبر کند تا او بتواند با بقیه، شامل سیستم دفاعی، هماهنگی کند. اجازه پرواز در ساعت 6:10 دقیقه به وقت محلی صادر شد و هواپیما دو دقیقه بعد اوج گرفت. در ساعت 6:13 دقیقه، یک مأمور موشک تور در سامانه پدافند هوایی سپاه این پرواز را به عنوان یک هدف شناسایی و تلاش کرد به مرکز هماهنگی اطلاع بدهد اما به دلایلی نامشخص این ارتباطگیری میسر نشد. اندکی بعد، سامانه پدافند هوایی اولین موشک را شلیک کرد که به هواپیما اصابت کرد؛ سی ثانیه بعد موشک دوم شلیک شد. موشک‌ها به فاصله یک دقیقه و 15 ثانیه بعد از شناسایی هواپیما شلیک شدند.

تحقیقات، پیگرد قانونی و جبران خسارت ناکافی

دولت ایران به مدت سه روز دست به انکار شلیک منجر به سرنگونی هواپیما شد و اصرار ورزید که مسبب اصلی سقوط هواپیما وقوع آتش‌سوزی بوده است. با این وجود، تحقیق ویژه و مخفیانه‌ای در همان روز حادثه، 18 دی‌ماه 1398، به این نتیجه‌گیری رسید که هواپیما به علت خطای انسانی حاصل از شلیک موشک ساقط شده است.

سازمان هواپیمایی کشوری ایران نیز ظاهراً از همان ابتدا از این موضوع آگاه بوده است. گزارش شده که در مدت این سه روز، مقامات ایرانی از بولدوزرها برای جمع‌آوری بقایای هواپیما استفاده کرده‌اند و این مانع از تجزیه و تحلیل این بقایا در خود محل شده است. به علاوه بقایا مورد غارت قرار گرفته‌اند.

گفته می‌شود دستور داده شده تا برخی از متعلقات شخصی به دست آمده از محل سقوط سوزانده شوند. در 21 دی‌ماه 2020 ستاد کل نیروهای مسلح ایران با صدور بیانیه‌ای علناً اعتراف کرد که سقوط هواپیما در اثر شلیک موشک رخ داده است.

ایران، این حادثه را به سازمان بین‌المللی هوانوردی غیرنظامی اطلاع داد و تحقیقات را در تاریخ 19 دی‌ماه 1398 آغاز کرد و هم‌چنین از کارشناسان بین‌المللی برای شرکت در پروسه تحقیق دعوت به عمل آورد. با این حال در بازدیدهای اولیه از محل سقوط هواپیما، این متخصصان از نزدیک تحت نظر قرار گرفته بودند. در ژانویه 2020 ایران دومین گزارش مقدماتی سانحه را ارائه داد، در ژوئیه 2020 سومین گزارش مبتنی بر یافته‌های خود را منتشر کرد و در اوت 2020 گزارش خوانش «ضبط‌کننده اطلاعات پرواز» را منتشر کرد. گزارش نهایی هنوز تنظیم و یا ارائه نشده است.

گزارش منتشر شده در ژوئیه 2020 چهار خطای اساسی را شناسایی کرده که منجر به هدف قرار گرفتن پرواز 752 شده‌اند. با این حال نگرانی‌هایی درباره هرکدام از این موارد وجود دارد:

- (1) این گزارش نشان می‌دهد خطایی در جهتگیری شمال واحد سیار وجود داشته است. با این حال، اگرچه چنین کالیبراسیون غلطی باید مسیر پرواز را تغییر داده باشد، اما همان‌طور که در گزارش آمده باعث شده تا هواپیما به نظر برسد که هرچه بیشتر به سمت مرکز تحت پوشش موشک در حال پرواز است. علاوه بر این هیچ توضیحی در مورد چگونگی وقوع خطای کالیبراسیون و علت عدم تشخیص آن داده نشده است.
- (2) هواپیما به اشتباه تعیین هویت و طبقه‌بندی شد. اما گزارش توضیح نمی‌دهد چرا مسیرهای استاندارد مثل بررسی ویژگی‌های هدف این را روشن نکرد که هواپیما در حال پرواز یک موشک نبوده است. این گزارش تبیین نمی‌کند که موشک دوم به چه دلیل شلیک شد، به خصوص این که ویژگی‌های رد و نزول ارتفاع پرواز 752 بعد از اصابت موشک اولیه به آن ویژگی‌هایی که از یک موشک کروز انتظار می‌رود شباهتی نداشته است.
- (3) ارتباط بین یگان موشکی و مرکز فرماندهی نقص داشته است و؛
- (4) فرمانده یگان در پرتاب بدون اجازه موشک از رویه نظامی تبعیت نکرده است. با این حال مشخص نیست که چگونه اطلاعات مربوط به پروازهای غیرنظامی به خدمه سیستم موشکی ابلاغ شده و یا اینکه چگونه یک اختلال جزئی در ارتباطات، که ادعا شده فقط چند ثانیه‌ای طول کشیده، باعث شده که خدمه یگان موشکی از هم‌زمانی پروازی که تازه به آسمان برخواسته با ظاهر شدن به اصطلاح موشک

بی‌خبر باشند. همچنین مشخص نیست که آیا اپراتورهای آن شب برای تفسیر اطلاعاتی که دریافت می‌کنند به اندازه کافی آموزش دیده بوده تا بتوانند طبق آن آموزش‌ها عمل کنند.

به نظر می‌رسد یک هیأت رسیدگی نظامی در ارتباط با این اتفاق تشکیل شد و سه نفر که به احتمال زیاد اپراتورهای یگان موشکی بوده‌اند در بازداشت موقت بوده یا همچنان هستند. گزارش‌های خبری حاکی از آن هستند که حداقل ده نفر بازداشت شده‌اند، اما هیچ اطلاعاتی دربارهٔ هویت بازداشت‌شدگان یا دلیل این که آن‌ها مورد بازجویی قرار گرفته‌اند و یا این که آیا اقدامی علیه مقامات عالی‌رتبه هم صورت گرفته یا نه منتشر نشده است. مذاکرات برای پرداخت غرامت به خانوادهٔ قربانیان در جریان است. ایران مبلغ دویست میلیون یورو در بودجهٔ سال 2021 کشوری برای غرامت اختصاص داده و گفته که مبلغ دقیق توسط دادگاه‌های مربوط و مطابق قوانین بین‌المللی و روندهای رایج پرداخت خواهد شد.

طرز رفتار با خانوادهٔ قربانیان و معترضان

انکار اولیه مجموعه عوامل منجر به سقوط هواپیما توسط دولت ایران تأثیر این تراژدی را روی خانواده‌ها و دوستان قربانیان شدیدتر کرد و ناتوانی از محافظت از سایت محل سقوط هواپیما و جلوگیری از غارت مایملک باقی‌مانده مسافران، خانواده‌ها را از حق دسترسی به یادگارهایی که می‌توانست ارزش عاطفی زیادی برایشان داشته باشد محروم نمود.

علاوه بر این، مقامات ایرانی خانواده‌های قربانیان را با تهدید به برنگرداندن بقایای عزیزانشان و ادار به حمایت علنی از دولت کردند. در ادامه مقامات ایرانی در روند مراسم‌های خاکسپاری دخالت کردند که این شامل جلوگیری از برگزاری مراسم خاکسپاری خصوصی و در برخی موارد اصرار برای دفن قربانیان در بخش شهدای گورستان، بدون اجازه یا حضور خانواده‌هایشان می‌شد.

گزارش شده است وقتی تعدادی از خانواده‌ها برای بازگرداندن جسد عزیزانشان به کشورهای محل اقامت آن‌ها درخواست کردند، با تأخیر و موانع روبرو شدند و وزارت امور خارجه ایران آن‌ها را ملزم به امضای فرمی می‌کرد که در آن باید اعلام می‌کردند قربانی فقط ملیت ایرانی داشته است. اعضای خانواده، از جمله برخی از آن‌ها که ساکن خارج از ایران هستند، توسط رژیم مورد آزار و اذیت دائمی، تهدید و تعرض فیزیکی قرار گرفته‌اند. مقامات همچنین ظاهراً پیشنهاد مشروطی داده‌اند که اگر خانواده‌ها علیه دولت ایران دست به اقدام قانونی نزنند، ایران به آن‌ها غرامت پرداخت خواهد کرد.

سرنگونی هواپیمای پرواز 752 مقدمه‌ای شد برای اعتراضاتی گسترده در ایران که با توسل شدید به قهوه قهریه مانند حمله فیزیکی، استفاده از گار اشک‌آور، باتوم، گلوله‌های پلاستیکی و گلوله‌های ساچمه‌ای، مواجه شدند. صدها نفر دستگیر و به قصد اخذ اعتراف، تحت شکنجه جسمی و روانی و بدرفتاری قرار گرفتند. در بعضی موارد از اطلاع‌رسانی به خانواده‌های دستگیرشدگان درباره سرنوشت و محل نگهداری آنها ممانعت به عمل آمد.

بدون پیش‌داوری درباره ادعاهای ذکر شده در بالا و در پیوست اول (I) و با در نظر گرفتن هرگونه توضیحی که ممکن است دولت جنابعالی بخواهد ارائه دهد، چنین به نظر می‌رسد که دولت جنابعالی برخلاف ماده 6 میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (ICCPR)¹، معاهده جلوگیری از اقدامات غیرقانونی علیه ایمنی هواپیمایی کشوری (کنوانسیون مونترآل)² و معاهده هوانوردی غیرنظامی بین‌المللی شیکاگو (کنوانسیون شیکاگو)³ به زندگی این غیرنظامیان بی‌گناه احترام نگذاشته و در دست زدن به تحقیق درباره قتل آنها کوتاهی کرده است.

چنین به نظر می‌رسد که ممکن است دولت جنابعالی علیه سایر کشورها نیز، به ویژه اوکراین که هواپیما در آن ثبت شده، دست به یک اقدام نادرست بین‌المللی زده باشد. دولت جنابعالی موظف است مسئولیت این حادثه را بپذیرد و برای هر حرکت غیرقانونی که بر اثر حمله به این هواپیمای مسافربری درباره دیگر کشورها مرتکب شده جبران خسارت کند. در این رابطه مایلم دولت محترم جنابعالی را به پیوست دوم (II) ارجاع بدهم که بخشی مهم از این نامه است و جزییات بیشتری درباره بعضی از استانداردها و هنجارهای بین‌المللی کلیدی طرح می‌کند که به نظر می‌رسد در صورت صحت داشتن این ادعاها، مورد نقض شدن قرار گرفته باشند.

معاون امور خارجه و امور بین‌المللی وزیر امور خارجه دولت محترم جنابعالی اشاره کرده که «موضع دولت جمهوری اسلامی ایران بر اساس شفافیت است و چیزی برای پنهان کردن درباره این واقعه ندارد.» بر همین اساس من از شفاف‌سازی شما درباره ادعاهای وارده بر اساس مستندات درباره سرنگونی پرواز 752 و ارائه توضیحات درباره اقدامات صورت گرفته تا امروز برای تحقیق درباره این تراژدی و این که چگونه اطمینان حاصل شده تا تراژدی‌هایی از این دست دیگر به وقوع نخواهند پیوست استقبال می‌کنم.

¹ دولت محترم شما میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی را در 6 آوریل 1968 امضا و در 24 ژوئن 1975 اجرایی نمود.

² کنوانسیون مونترآل 1971، اجرایی شده در ایران در 10 ژوئیه 1973

³ کنوانسیون هواپیمایی کشوری («کنوانسیون شیکاگو»)، 7 دسامبر 1944، 15 UNTS 295, ICAO Doc. 7300/9, as amended. اجرایی شده در ایران در 19 آوریل 1950.

پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها بسیار حیاتی است. در غیر این صورت طبیعی است که خانواده‌های قربانیان با خود خواهند اندیشید که چرا اعضای خانواده‌شان کشته شدند و چرا این پرواز به طور مشخص هدف قرار گرفت، آن هم وقتی که پروازهای دیگر در همان مسیر هوایی از خطر حمله، رهایی جسته‌اند. برخی ممکن است حتی از خود بپرسند که شلیک به این پرواز به صورت هدفمند انجام شده، یا برای این که دلیل خاصی پشت آن بوده و شاید به منظور دور کردن توجه از تنش رو به فزونی بین دولت جناب‌عالی و ایالات متحده آمریکا و فراهم آوردن فرصتی برای فروکش کردن آن تنش ترتیب داده شده باشد.

تحت اختیاراتی که شورای حقوق بشر به من اعطا کرده وظیفه من است که بخواهم تکلیف همه مواردی که به اطلاع من رسیده را روشن کنم، به همین ترتیب از شما سپاسگذار خواهم شد اگر به موارد زیر عنایت بفرمائید:

تحقیق

1. لطفاً درباره تحقیقات صورت گرفته توسط دولت محترم جناب‌عالی، شامل قدم‌های برداشته شده جهت گردآوری شواهد و بقیه تحقیقات برنامه‌ریزی شده، در خصوص سرنگوی هواپیمای پرواز 752 توضیح بدهید.
2. بر اساس چه دستورالعمل‌ها و قوانینی ایران به بازرسان بین‌المللی اجازه داد تا تحقیقات و ارزیابی خود را انجام دهند؟ اگر تفاهم‌نامه همکاری یا سندی مشابه در این مورد وجود دارد استدعا دارم نسخه‌ای از آن را ارائه دهید.
3. تحقیقات بین‌المللی که طبق کنوانسیون شیکاگو باید صورت بپذیرد تا چه حد پیشرفت داشته‌اند؟
4. آیا تحقیقی درباره کفایت هرگونه اقدامات احتیاطی نیروهای نظامی در صبح 18 دی‌ماه 1398 برای محافظت از پروازهای غیرنظامی صورت گرفته است؟
5. آیا دولت جناب‌عالی بررسی کرده است که سربازانی که پرواز را هدف قرار دادند واقعاً باور داشتند که هواپیما یک موشک است و اگر چنین است آیا این باور بر اساس شرایط موجود، باوری منطقی بوده است؟ دولت جناب‌عالی در این مورد به چه نتیجه‌ای رسیده است؟
6. آیا مقامات نظامی برای مقطعی دلیل سانحه را از مقامات غیرنظامی مخفی نگاه داشتند؟ آیا تحقیق درخوری درباره کوتاهی مقامات نظامی برای اطلاع‌رسانی به مقامات غیرنظامی صورت گرفته است؟ آیا هیچ مسئولی در بخش نظامی برای این رفتار مورد مواخذه قرار گرفته است؟

عملکرد فضای پرواز و فرودگاه

7. لطفاً اطلاعاتی به ما بدهید دربارهٔ این که چرا تصمیم گرفته شد فضای پروازهای مسافربری بسته نشود و هشدار نوتام (NOTAM) صادر نشود. لطفاً بفرمایید چه کسی این تصمیمات را گرفت و به چه دلیلی.
8. پروازهایی که برای نشستن یا برخاستن مجوز گرفته بودند چطور به اطلاع هر کدام از یگان‌های موشکی می‌رسیدند؟ چه کسی دربارهٔ این سلسله مراتب تصمیم‌گیری می‌کرد و چه تصمیماتی برای سناریوی احتمالی قطع ارتباط در نظر گرفته شده بود؟
9. چرا پرواز 752 تأخیر داشت؟ آیا هیچ‌کدام از مسافران پیش از شروع پرواز هواپیما را ترک کردند؟

اپراتورها و امکانات یگان تور

10. لطفاً اطلاعاتی دربارهٔ اعضای یگان تور در ساعت شش و سی دقیقه صبح 18 دی‌ماه 1398 بدهید. آن‌ها برای چه مدتی در حال انجام وظیفه بودند؟ چه نوع آموزش نظامی‌ای به اپراتورهای یگان موشکی داده شده بود؟
11. آیا سیستم پدافند هوایی IRGC 9K331 Tor-M1 (SA-15 GAUNTLET) که هواپیمای پرواز 752 را سرنگون کرد مجهز به یک رادار ثانوی نظارتی (SSR) منطبق با حالات ایکائوی A، C و S بوده است؟ اگر نه، لطفاً توضیح بدهید چرا.
12. روش عملیاتی روسی با تور-ام‌وان سیستم‌هایی با رادار نظارتی جداگانه را پشتیبانی می‌کند که مه‌جز به یک رادار نظارت ثانوی کارگذاشته شده درون سیستم یا به طور جداگانه متصل شده به آن است که کارشان انتقال مداوم ردیابی و ردیابی داده‌های هویتی به سیستم کنترل آتش تور-ام‌وان است. آیا سیستم پدافند هوایی تور-ام‌وان سپاه که هواپیمای پرواز 752 را سرنگون کرد با چنین رادار نظارتی که ردیابی و ردیابی داده‌های هویتی انجام دهد پشتیبانی می‌شد؟ اگر نه، لطفاً توضیح بدهید چرا.
13. سیستم‌های پدافند هوایی 9K330 تور-ام و 9K331 تور-ام‌وان مجهز به یک تلسکوپ تلویزیونی دوربرد هستند که می‌توانند شکل و صورت ظاهری هدف را رهگیری کرده و تشخیص بدهد. آیا خدمه یگان موشکی تور-ام‌وان سپاه از تلسکوپ تلویزیونی برای تشخیص هویت هدف پیش از دست زدن به شلیک

موشک استفاده کرده اند؟ اگر استفاده نکرده اند لطفاً توضیح بدهید چرا.

14. با در نظر گرفتن این که مسیر و شکل نزول پرواز 752 پس از اصابت اولین موشک شباهتی به آنچه یک اپراتور از موشک کروز یا هواپیمای نظامی مورد اصابت قرار گرفته دارد، نداشت، چطور شد که تصمیم به شلیک موشک دوم گرفته شد؟ آیا خدمه یگان موشکی مربوطه پیش از پرتاب موشک دوم از تلسکوپ تلویزیونی برای شناسایی هدف استفاده کردند؟ اگر استفاده نکرده اند لطفاً توضیح بدهید چرا.

15. سامانه ای دی اس-بی پرواز 752، اطلاعات مربوط به نقطه برخورد و داده های ویدئویی منبع باز در آن موقعیت جغرافیایی، همراه با پارامترهای شناخته شده بُرد تور-ام وان نشان می دهد که خدمه اولین موشک را در اولین فرصت ممکن شلیک کرده اند، آن هم با وجودی که مسیر حرکت پرواز 752 می توانسته زمان کافی برای فرصت های مناسب دیگر برای شلیک در اختیار واحد موشکی بگذارد. لطفاً توضیح دهید که چرا خدمه یگان تصمیم گرفتند به جای بررسی دقیق مسیر و اطمینان حاصل کردن از خصمانه بودن ماهیت این هدف، در اولین فرصت موجود به آن شلیک کنند؟

«اشتباهات»

16. لطفاً دقیقاً درباره چرایی و زمان رخ دادن خطای کالیبراسیونی که دولت جناب عالی عنوان کرده باعث تغییر مسیر پرواز شد توضیح بدهید. نیروهای نظامی ایران در مورد کالیبراسیون واحدهای موشکی پس از حرکت به چه رویه ها و نظارتی نیاز دارند؟ آیا این رویه در 18 دی ماه 1398 دنبال شده بود؟

17. اپراتور این یگان موشکی برای شناسایی ماهیت هدف دست به چه اقداماتی زد؟ آیا رویه عملیاتی استانداری برای شناسایی هدف وجود داشته و اگر داشته آیا این رویه استانداری رعایت شده است؟

18. روش عملیاتی روسی در ارتباط با سیستم های پدافند هوایی قدیمی، از جمله آن هایی که مجهز به نمایشگرهای نقشه زمینی دیجیتال نیستند، این است که روی شیشه رادار خطوط ترافیک هوایی غیرنظامی را علامت گذاری می کنند و آن ها تصدیق این نشانه گذاری را معمولاً با مشاهده عینی ترافیک هوایی غیرنظامی، با استفاده از رادار جستجوی سیستم پدافند هوایی، انجام می دهند. آیا خدمه سیستم پدافند هوایی تور ام-وان سپاه، مسیر خطوط هوایی غیرنظامی را در صفحه رادار جستجو علامت گذاری کرده بودند؟ اگر آنها این کار را نکرده بودند لطفاً توضیح دهید به چه دلیل.

19. آیا واحد موشکی، مسیر و جهت‌گیری هدف را رصد کرده بود؟
 آیا این واحد قبل از آغاز حمله دوم سعی کرده از طریق تلسکوپ تلویزیونی خود هدف را مشاهده کند؟
20. یک روش معمول در عملیات‌های پدافند هوایی استفاده از سنجش ارتفاع، شدت صعود و سرعت پرواز یک مسیر راداری ناشناخته برای تعیین خطر بالقوه آن است. گزارش شده است که ارتفاع، شدت صعود و سرعت پرواز هواپیمای 752 با انتظاراتی که از ویژگی‌های یک هواپیمای نظامی یا موشک کروز با استفاده از ماسک‌گذاری زمین برای نزدیک شدن می‌رود مطابقت ندارد. آیا خدمه سیستم پدافند هوایی تور-ام‌وان مورد بحث، قبل از شلیک، ارتفاع، شدت صعود و سرعت پرواز هواپیمای 752 را در نظر گرفته بودند؟ اگر چنین کرده بودند لطفاً توضیح بدهید چرا.
21. با در نظر گرفتن گزارش‌هایی مبنی بر این ده هواپیمای دیگر قبل از پرواز 752 فرودگاه را ترک کرده و بعضی از آن‌ها مسیر و ارتفاع پروازی مشابه پرواز 752 داشتند چگونه خدمه یگان موشکی تور-ام‌وان سپاه تصمیم گرفتند که ماهیت آن پرواز مشخص با بقیه فرق دارد و تهدید محسوب می‌شود که نهایتاً منجر به شلیک موشک شد؟

سایت محل سقوط

22. آیا دولت محترم جناب‌عالی سایت محل سقوط هواپیما را بولدوزر انداخت و نتوانست از آن در مقابل غارتگران محافظت کند؟ اگر چنین است چه کسی مسئول گرفتن هر کدام از این تصمیم‌ها بود و چرا؟

پیگرد قانونی

23. آیا هیچ فردی در ارتباط با سرنگون کردن پرواز 752 مورد اتهام قرار گرفته است؟ اگر پاسخ مثبت است، لطفاً فهرستی از نام کسانی که مورد اتهام قرار گرفته‌اند، شرح نوع اتهامشان و اساس اتهام را در اختیار من بگذارید.
 همچنین روشن بفرمایید که اگر پیگرد قانونی و یا تحقیق جنایی در جریان است اکنون در چه مرحله‌ای قرار دارد؟
 آیا هیچ فرد نظامی عالیرتبه‌ی مسئول طرح‌ریزی و نظارت عملیات نظامی آن شب مورد بازجویی یا پیگرد قانونی قرار گرفته است؟

24. لطفاً در مورد اقدامات پیشگیرانه اتخاذ شده برای اطمینان حاصل کردن از امنیت هواپیمایی غیرنظامی در آینده و این که آیا استانداردهای سختگیرانه‌تری برای بستن حریم هوایی غیرنظامی تعیین شده اطلاع‌رسانی بفرمائید.

25. آیا دولت جنابعالی رسماً مسئولیت سرنگونی پرواز 752 را بر عهده گرفته است؟ اگر نه، به چه دلیل.

26. آیا صحت دارد که دولت محترم جنابعالی 200 میلیون یورو از بودجه دولت در سال 2021 را برای جبران خسارت قربانیان پرواز 752 اختصاص داده است؟ چگونه دولت محترم جنابعالی به این رقم رسیده است؟

این مکاتبه و هر پاسخی که دولت محترم جنابعالی به آن بدهد از طریق وبسایت گزارش ارتباطات ظرف مدت شصت روز علنی خواهد شد. آن‌ها همچنین در گزارش معمولی که تقدیم شورای حقوق بشر می‌شود در دسترس قرار خواهند گرفت.

در فاصله‌ای که منتظر پاسخ شما می‌مانم، شما را تشویق می‌کنم که دست به همه اقدامات موقت لازم برای اصلاح تخلفات ادعایی و جلوگیری از وقوع مجدد آنها بزنید و در صورتی که تحقیقات نشان داد این ادعاها صحت دارند، اطمینان حاصل کنید که فرد یا افراد متخلف پاسخگو خواهند بود.

من شاید نگرانی‌هایم را در آینده به طور علنی بیان کنم چرا که به نظر من اطلاعاتی که بر اساس آن بیانیه خبری تدوین شده به میزان کافی نشانگر این است هستند که این موضوعی است شایسته توجه فوری. من همچنین باور دارم که طیف گسترده‌تری از مردم باید از پیامدهای احتمالی ادعاهای فوق آگاه شوند. اعلامیه مطبوعاتی نشان می‌دهد که من برای توضیح موارد مورد نظر با دولت محترم جنابعالی در تماس بوده‌ام.

من همچنین مایلم به استحضار دولت محترم جنابعالی برسانم که یک نسخه از این نامه به دولت‌های افغانستان، کانادا، سوئد و اوکراین به عنوان کشورهای که شهروندان آن‌ها در این واقعه کشته شده‌اند ارسال خواهد شد.

استدعا دارم مراتب ادب و احترام من را پذیرا باشید.

پیوست اول (I) - حقایق مطرح شده

طبق اطلاعات دقیقی که به دست آمده:

1. قربانیان

در 18 دی‌ماه 1398، 176 جان‌شان را در جریان سرنگونی پرواز 752 شرکت هوایی بین‌المللی اوکراین از دست دادند. در این حادثه زنان، مردان و کودکان از بین رفتند. کم‌سن‌وسال‌ترین سرنشین فقط یک سال داشت و مسن‌ترین آنها، 74 سال. در مجموع 28 کودک کشته شدند. تمام اعضای یک خانواده، شامل پدر، مادر و

فرزندان، کشته شدند. بین قربانیان تازه عروسها و تازه دامادها نیز بودند. در این حادثه مردی که داشت تنها سفر می‌کرد فقط سیزده روز بعد از ازدواجش کشته شد. زنی به دور از شوهرش و فقط به خاطر اشتباهی در صدور بلیت سوار این پرواز شد و جان باخت.

بعضی از مسافران پرواز 752 سوار این پرواز شدند چون برنامه‌های دیگری که داشتند تغییر کرد، درست همان‌طور که عده‌ای به خاطر تغییر برنامه به مسافران دیگر این پرواز نپیوستند. پیش از سوار شدن به هواپیما، بعضی از مسافران به خانواده‌ها و دوستانشان گفتند که به خاطر تنش بالاگرفته بین ایران و آمریکا، درباره پرواز پیش رو دلشوره دارند.

از 48 نفر مسافر پرواز 752 که به گروه سنی بین 21 تا 30 سال تعلق داشتند، خیلی‌هایشان از دانشگاهیان و یا دانشجویان در حال گذراندن دوره‌های آموزش عالی بودند که از فرصت تعطیلی آخر سال استفاده کرده بودند تا به دیدار خانواده و دوستانشان در ایران بروند. اکثریت مسافران این پرواز بین 31 تا 60 سال سن داشتند و در دوره اوج زندگی حرفه‌ای و شخصی‌شان بودند. خیلی از آنها اساتید و چهره‌های فعال در حوزه‌هایی مثل درمان و دندانپزشکی تا مهندسی، شیمی و اقتصاد بودند. بین خدمه پرواز 752، سه خلبان با هم در مجموع سابقه 31200 ساعت پرواز با بویینگ 737 داشتند که نوع هواپیمای این پرواز بود، و از این مدت 12100 ساعت از آن به عنوان کاپیتان پرواز کرده بودند.^[1] 28 نفر از دیگر کسانی که جانشان را از دست دادند زیر هجده سال داشتند که هیچ‌وقت فرصت این را پیدا نکردند که از تمام استعدادها و توانایی‌های بالقوه‌شان در زندگی استفاده کنند.

به گفته مقامات ایرانی، علاوه بر 9 خدمه اوکراینی کشته شده، 146 مسافر که کشته شده با گذرنامه ایرانی، ده نفر دیگر با گذرنامه افغانستان، 5 نفر با گذرنامه کانادا، چهار نفر با گذرنامه سوئد و دو نفر دیگر با گذرنامه اوکراین سفر می‌کرده‌اند.⁴ تعداد زیادی از کشته‌شدگان، در مجموع 138 نفر، ساکن کانادا بوده‌اند و بقیه، 16 نفر ساکن سوئد، 11 نفر ساکن اوکراین، 4 نفر ساکن آلمان، 4 نفر ساکن بریتانیا و 3 نفر ساکن سوئیس بوده‌اند.

^[1] طبق اطلاعات ارائه شده توسط شرکت هواپیمایی بین‌المللی اوکراین که در این آدرس در دسترس است» <https://www.facebook.com/flyuia.ua/posts/3118910491457829>

⁴ همان‌طور که مقامات ایرانی در آن زمان متذکر شدند، تعدادی از مسافران بیش از یک ملیت داشتند. اینجا را ببینید:

<https://web.archive.org/web/20200112032437/https://www.flightradar24.com/blog/wp-content/uploads/2020/01/Iran-CAO-PS752-Initial-Report.pdf>

2. زمینه و هدف قراردادادن پرواز 752

1) زمینه تنش‌های بالاگرفته

هدفقراردادن پرواز 752 شرکت هوایی بین‌المللی اوکراین در متن تنش فزاینده بین جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا رخ داد.⁵ فقط در ژانویه 2020، حوادث رخ داده شامل حمله مرگبار ایالات متحده در سوم ژانویه (13 دی 1398) علیه سرلشکر قاسم سلیمانی و اعضای حشد شعبی. در چهارم ژانویه (14 دی) و در واکنش به تهدیدهای ایران در مورد انتقام گرفتن، رییس جمهور آمریکا اخطار دارد که ایالات متحده 25 نقطه از نظر تاریخی و فرهنگی با ارزش را هدف گرفته است. در هشتم ژانویه (18 دی)، ایران به حمله انتقامی علیه منافع آمریکا در عراق دست زد که از ساعت 1:20 دقیقه بعد از نیمه‌شب به وقت محلی آغاز شد. این عملیات، با نام «شهید سلیمانی»، پایگاه هوایی عین‌الاسد در استان الانبار را با موشک‌های بالستیک هدف گرفت.⁶

یک فرمانده ارشد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران توضیح داد که به دنبال حمله به پایگاه‌های هوایی ایالات متحده، سیستم دفاع هوایی ایران برای یک ضدحمله آمریکایی در حالت آماده‌باش کامل بوده است. گزارش شده است که فرمانده نیروی هوافضای سپاه گفته، روزی که ایران به عین‌الاسد حمله کرد آن‌ها فکر می‌کردند نیروهای آمریکایی ظرف 20 دقیقه پاسخ خواهند داد، بنابراین آماده حمله به 400 هدف آمریکایی بوده‌اند. به گفته این فرمانده «تمام واحدهای تهاجمی و دفاعی در حالت آماده باش کامل بودند... همه شبکه‌های دفاعی در مرحله مختلف آماده‌سازی 3-3 قرار داشتند... این سیستم‌ها در بالاترین سطح آمادگی بودند، به آنها اطلاع داده شده بود که موشک‌های کروز [آمریکا] شلیک شده و در راهند. [آمریکایی‌ها] شب حادثه اوضاع را در وضعیت جنگی قرار داده بودند و شبکه دفاع به صورت یکپارچه در حالت آماده‌باش کامل بود.»⁷

ادعا شده که در اواخر شب 7 ژانویه 2020 (7 دی‌ماه 1398)، برای آماده‌سازی حمله بالستیکی که دولت ایران علیه نیروهای ائتلاف در عراق برنامه‌ریزی کرده بود، سپاه، واحدهای موشکی ضد هوایی را به اطراف یک تأسیسات حساس نظامی در نزدیکی فرودگاه

⁵ A/HRC/44/38, Annex, para. 8.

⁶ به A/HRC/44/38، ضمیمه، پاراگراف‌های 67، 82-85 مراجعه کنید که در آن متوجه شدم که هر دو شلیک [به هواپیما]، توسط ایالات متحده و توسط دولت محترم شما، قانون «*jus ad bellum*» و قوانین بین‌المللی حقوق بشر را نقض کرده‌اند.

⁷ این‌ها ترجمه‌های غیررسمی اظهارات بیان شده‌اند. در صورتی که دولت محترم شما معتقد است سوءتعبیری صورت گرفته، گزارشگر ویژه از هرگونه تصحیحی در این مورد استقبال می‌کند.

غیرنظامی امام خمینی تهران منتقل کرد. فرمانده نیروی هوافضای سپاه اظهار داشته است که این نیروها حدود نیمه شب همان تاریخ مستقر شده اند. گفته می شود آنها از یگان های تور اموان تی بی (TOR M1TB) تشکیل شده بودند. شواهد ویدئویی از صبح حمله نشان می دهد که یکی از واحدها - واحدی که موشک ها را پرتاب کرده - در بیدکنه یا اطراف آن مستقر بوده است، موضعی که گفته می شود فرمانده نیروی هوافضای سپاه نیز تأیید کرده است.

چیدمان دقیق یگان های تور اموان تی بی در این منطقه علنی نشده است. با این حال به نظر می رسد که چندین واحد ممکن است در منطقه مستقر شده بوده و به یک مرکز فرماندهی عملیاتی که آنها را هماهنگ می کرده گزارش می داده اند. این مرکز فرماندهی به نوبه خود با نیروی هوافضای فرماندهی سپاه پاسداران هماهنگ می شده است.

(2) فرودگاه امام خمینی و ترافیک هوایی

گزارش شده فرمانده هوافضای سپاه بیان کرده که بعد از حمله «ما بارها خواستار این شدیم که پروازها در آسمان کشور متوقف شوند.» علی رغم این درخواست، پروازها ادامه پیدا کردند. وزیر امور خارجه ایران بعدها عنوان کرد: «[ادامه دادن به پروازها] هم تصمیمی فنی بود و هم تصمیمی سیاسی. تهران منطقه درگیر در خصومتها نبود. ما برای هشت سال درگیر جنگ با عراق بودیم بدون این که حریم هوایی مان را ببندیم.» گزارش شده که مسئولان ایرانی نگران این بودند که بستن حریم هوایی ایران به منزله اختاری به آمریکا باشد برای حمله قریب الوقوع، یا این که اثرات اقتصادی منفی داشته باشد چرا که هم فرودگاه ها و هم پروازهایی که از حریم هوایی ایران استفاده می کنند منبع درآمد می باشند. دادستان نظامی تهران توجیه دیگری ارائه کرده است مبنی بر این که تنها در صورت حمله هوایی تأیید شده به کشور فرودگاه بسته می شد. به علاوه گزارش شده است که دولت ایران اخطار به خلبانان (NOTAM)⁸ یا دیگر اشکال پیش آگاهی دادن در مورد خطرهای نظامی بالقوه در فرودگاه را صادر نکرده است.

اندکی بعد از حمله با موشک های بالستیک به عراق در صبح 18 دی ماه 1398 اما پیش از سرنگون سازی پرواز 752 گزارش شده که سازمان هواپیمایی فدرال ایالات متحده، هواپیماهای آمریکایی

⁸ «NOTAM» عبارت است از «اطلاعیه ای که از طریق ارتباطات راه دور توزیع شده و حاوی اطلاعاتی در مورد ایجاد، شرایط یا تغییر در هر نوع تأسیسات، سرویس، روش یا خطر هوایی است که انتقال به موقع آن برای پرسنل عملیات های پروازی ضروری است.»، پیوست 15، تعاریف، <https://www.icao.int/NACC/Documents/Meetings/2014/ECARAIM/REF05-Annex15.pdf>.

را از پرواز در «منطقه اطلاعات پروازی تهران» منع کرده که شامل فضای پرواز اطراف فرودگاه امام خمینی می‌شود. دلیل آن «شدت گرفتن تحرکات نظامی و بالارفتن میزان تنش سیاسی در خاورمیانه که می‌تواند بر اثر تشخیص اشتباه با محاسبه اشتباه ریسک پیش‌بینی‌نشده بالقوه‌ای برای فعالیت هواپیماهای غیرنظامی آمریکایی باشد.»⁹

هندوستان و امارات متحده عربی از آغاز تابستان سال 2019 اخطارهای نوتام صادر کرده بودند که به هواپیماها علیه پرواز در مناطق مشخصی از ایران اخطار می‌داد. این نوتام‌ها هنوز برقرارند. ایتالیا هم یک نوتام بین ماه ژوئن 2019 و سپتامبر 2019 صادر کرده بود که از اپراتورهایش می‌خواست برای پروازهای بر فراز آسمان ایران دست به میزان سنجش ریسک بزنند.¹⁰

مسئولان ایرانی این طور بیان کرده‌اند که با وجود نبستن حریم هوایی ایران یا صدور اخطار نوتام، یک سیستم ارتباطی بین سرویس ترافیک هوایی (ATS) و نیروهای نظامی راه انداختند تا از شناسایی درست و عدم هدف قرارگرفتن پروازهای غیرنظامی اطمینان حاصل کنند.

«گزارش بررسی یافته‌های عینی سانحه پرواز 752» که توسط دولت ایران در ژوئیه 2020 منتشر شده (موسوم به گزارش ژوئیه 2020)، به این سیستم ارتباطی اشاره می‌کند و می‌گوید این سیستم در ساعت چهار صبح به وقت محلی در روز 18 دی تنظیم شده بود.¹¹

طبق این گزارش، ساعت چهار به وقت محلی «بخش نظامی به بخش غیرنظامی کنترل هوافضای کشور اطلاع داد که فقط پروازهایی که تا آن مقطع شناسایی شده و اجازه پرواز دریافت کرده بودند می‌توانستند عازم شوند.»¹² این گزارش روشن نمی‌سازد که چه عناصری از نیروهای نظامی در این کار نقش و مسئولیت داشتند. تا پیش از این مرحله، این سرویس ترافیک هوایی غیرنظامی بود که درباره پروازها تصمیم‌گیری می‌کرد و اطلاعات پروازها را به نیروهای نظامی ارائه می‌داد. این گزارش در ادامه می‌گوید: «اعمال چنین تغییر رویه‌ای و تأکید بر این که نیروهای دفاعی باید صادرکننده اجازه پرواز باشند با هدف کسب اطمینان بیشتر از شناسایی صحیح پروازهای مسافربری توسط شبکه دفاعی و جلوگیری از اشتباه هدف قرار دادن آنها بوده است.»¹³

9

https://content.govdelivery.com/attachments/USFAAA/2020/01/07/file_attachments/1354310/KICZ%20A0002-20%20Prohibition%20NOTAM%20-%20Tehran.pdf

¹⁰ NOTAM LIXX A4578/2019, see [Iran – Safe Airspace](https://safeairspace.net/iran/), <https://safeairspace.net/iran/>

¹¹ July 2020 Report at 3, <https://www.flightradar24.com/blog/wp-content/uploads/2020/07/PS752-Factual-Report-July-2020.pdf>

¹² July 2020 Report at 3.

¹³ July 2020 Report at 3.

مسئول کنترل ترافیک هوایی این الزامات را در مورد پرواز 752 رعایت کرد: کنترل‌کننده ترافیک هوایی برای ترخیص با مرکز کنترل منطقه تماس گرفت که به نوبه خود با مرکز هماهنگی پدافند هوایی تماس گرفت. مرکز هماهنگی پدافند هوایی اجازه پرواز داد.¹⁴ پس از تغییر رویه‌ها در ساعت 4 به وقت محلی، پیش از پرواز 752، شش پرواز دیگر بدون هیچ گونه حادثه‌ای فرودگاه را ترک کردند.¹⁵

(3) سیر زمانی پرواز 752

پرواز 752 هواپیمایی بین‌المللی اوکراین پروازی بود از تهران به مقصد کی‌یف در اوکراین، با این که بیشتر مسافران آن از طریق پروازی اتصالی در اوکراین در نهایت عازم کانادا بودند. پرواز 752 پیش از عزیمت با تأخیر روبرو بود. درخواست اولیه برای بلند شدن از باند پرواز در ساعت 5:13 به وقت محلی فرستاده شده. ایران و اوکراین گزارش داده‌اند که وزن هواپیما بیش از حد مجاز بود و در نتیجه تعدادی از چمدان‌ها از پرواز برداشته شد. گزارش شده 82 قطعه چمدان بعد از سانحه از فرودگاه دریافت شده‌اند، با این وجود معلوم نیست که آیا این چمدان‌ها همان‌هایی هستند که از هواپیما بیرون گذاشته شدند یا این که آن‌ها اصلاً بارگیری نشده‌اند. تماس‌های تلفنی صورت گرفته توسط کسانی که در هواپیما بوده‌اند این‌طور می‌گوید که بعضی از مسافران پیش از آغاز پرواز، هواپیما را ترک کرده‌اند. بعد از وقوع سانحه، مسئولان ایرانی به خبرگزاری‌ها گفتند که این پرواز 179 نفر سرنشین داشته است، رقمی که بعداً به 176 نفر تقلیل یافت. هیچ اطلاعات و سندی که بتواند دلیل واقعی تأخیر را روشن کند و یا این که تأیید کند آیا کسانی پیش از آغاز پرواز هواپیما را ترک کرده‌اند وجود ندارد.

طبق گزارش ژوئیه 2020، پرواز 752 تقریباً در ساعت 5:51 به وقت محلی درخواست کرد موتورهایش را روشن کند. این درخواست حدود یازده دقیقه بعد از بلند شدن پرواز 8408 هواپیمایی قطر به مقصد هنگ‌کنگ صورت گرفت.

اسناد لازم برای پرواز در ساعت 5:48 به وقت محلی ارسال شد و درهای هواپیما در ساعت 5:49 بسته شد. در ساعت 5:51، خلبان به مسئول کنترل ترافیک اعلام کرد که آماده پرواز است.¹⁶ مسئول کنترل ترافیک به خلبان گفت که منتظر ترخیص بماند «تا بتواند

¹⁴ July 2020 Report at 3-4.

¹⁵ <https://www.flightradar24.com/blog/ukrainian-flight-ps752-crashes-shortly-after-take-off-from-tehran/>

¹⁶ <https://www.reuters.com/article/us-iran-crash-uia-president/ukraine-airline-says-plane-had-no-warning-of-threat-before-iran-crash-idUSKBN1ZA0FQ>

هماهنگی‌های لازم را با سایر واحدهای مربوطه، از جمله سیستم دفاع انجام دهد.¹⁷ برای هماهنگی بلند شدن پرواز، مسئول کنترل با همتای خود در فرودگاه مهرآباد، یکی دیگر از فرودگاه‌های بین‌المللی در تهران، تماس گرفت. مسئول کنترل فرودگاه مهرآباد، مسئول هماهنگی سیستم دفاعی در مرکز کنترل منطقه تهران (ACC) که بر ترافیک هوایی تهران نظارت داشت را در جریان گذاشت.

اجازه بلند شدن از باند پرواز در ساعت 6:10 دقیقه به وقت محلی صادر شد¹⁸ و هواپیما تقریباً ساعت 6:12 به وقت محلی، یعنی تقریباً دو دقیقه بعد از صدور اجازه پرواز، اوج گرفت.¹⁹ سپس خلبان هواپیما با واحد راداری فرودگاه مهرآباد تماس گرفت و برنامه پروازش را اعلام کرد. مسئول کنترل رادار، مسیر پرواز را هدایت کرد و به خلبان گفت «تا ارتفاع 6000 پا [1828 متر] صعود کنید، سپس به راست بپیچید و مستقیماً به سمت نقطه PAROT واقع در 70 مایلی [112 کیلومتر] شمال‌غربی فرودگاه مهرآباد ادامه دهید که [این داده‌ها] توسط خلبان دوباره خوانده شد.»²⁰ داده‌های راداری نشان داد که هواپیما در ساعت 6:15 به وقت محلی به سمت راست و در جهت فرودگاه بین‌المللی امام خمینی برگشت، قبل از این که در ساعت 6:18 به وقت محلی به طور کامل ناپدید شود.

در ساعت 6:13 به وقت محلی، اپراتور یگان پدافند هوایی موشک‌ی تور این پرواز را به عنوان یک هدف تشخیص داد. در ساعت 6:14، تقریباً نیم دقیقه بعد، اپراتور خواست مرکز هماهنگی را از وجود هدف مطلع سازد، اما به دلایلی که هنوز روشن نشده این تماس موفق نبود. در ساعت 6:14:41 به وقت محلی، 20 ثانیه بعد از تلاش برای تماس با مرکز هماهنگی و 45 ثانیه بعد از شناسایی هواپیما، یگان پدافند هوایی اولین موشک را شلیک کرد. موشک در ساعت 6:14:59 به هواپیما برخورد کرد. روی دستگاه ضبط صدای کابین خلبان (CVR) صدایی شبیه صدای انفجار در ساعت 6:14:56 به گوش می‌رسد.²¹ در ساعت 6:14:58 فرستنده هواپیما از کار می‌افتد.

¹⁷ گزارش اولیه دوم، جمهوری اسلامی ایران، سازمان هواپیمایی غیرنظامی، هیأت رسیدگی به سوانح هواپیما، 21 ژانویه 2020، صفحه 2 (گزارش مقدماتی دوم https://www.cao.ir/news/organizational/detail?public_content=27851&title=

¹⁸ July 2020 Report at 3-4

¹⁹ <https://www.flightradar24.com/blog/ukrainian-flight-ps752-crashes-shortly-after-take-off-from-tehran/>

²⁰ گزارش اولیه دوم، صفحه 2

²¹ گزارش خوانش مکالمات پرواز، سازمان هواپیمایی کشوری جمهوری اسلامی ایران، حادثه پرواز 752، اوت 2020، بند 9، <https://www.tsb.gc.ca/eng/enquetes-investigations/aviation/2020/a20f0002/report/CAOIRI-records-20200823.pdf>

در مکالمه ضبط شده ای که در سوم فوریه (چهاردهم بهمن) منتشر شد، خلبان پرواز EP3768 به مسئولان کنترل ترافیک اعلام کرد که در نزدیکی فرودگاه شاهد حمله موشکی بوده است:

خلبان: «روی مسیر پرواز رد آتش وجود دارد، مانند چیزی که از موشک باشد. آیا قرار بوده چنین چیزی در اینجا رخ بدهد؟»

مسئول کنترل: «منطقه 320؟ چند مایل دورتر؟ کجا؟»

خلبان: «نمی‌توان با اطمینان گفت. اما من فکر می‌کنم این نزدیکی [فرودگاه] پیام در کرج باشد.»

برج مراقبت: «چند مایل؟ کجا؟»

خلبان: «الان نور را همان‌طور که از آنجا پرواز می‌کند می‌بینم.»

برج مراقبت: «ما از این موضوع مطلع نشده ایم.»

برج مراقبت: «چه شکلی به نظر می‌رسد؟ این نور چه شکلی دارد؟»

خلبان: «این قطعاً نور یک موشک است.»

برج مراقبت: «این به سمت [تهران] پرواز نمی‌کند، درست است؟»

خلبان: «احتمال دارد [به سمت تهران پرواز کند]. او، نه، این دارد از جهت شهر می‌آید.»

برج مراقبت: «ما از چیزی مطلع نشده ایم، اما شما به مشاهده ادامه بدهید.»

پدافند هوایی تور سپاه، موشک دوم را در ساعت 2:45:11 و سی ثانیه بعد از موشک اول و یک دقیقه و پانزده ثانیه بعد از شناسایی هواپیما شلیک کرد. یگان موشکی پیامی دریافت کرد مبنی بر این که حمله ناموفق بوده است. با این وجود ویدئوی موشک این نکته را متبادر می‌کند که هر دو موشک به هواپیما برخورد کرده‌اند، چرا که انفجار مشهود است. مکالمه ضبط شده کابین خلبان ساعت 6:15:15 تمام شده است. در 6:16:11 در هواپیما آتش‌گیری وجود داشته است. در 6:18:23 هواپیما در زمین بازی خلج‌آباد در نزدیکی شاهدشهر سقوط می‌کند و هیچ‌کدام از سرنشینان زنده نمی‌مانند.

3. تحقیق در مورد سرنگون‌سازی پرواز 752

این طور ادعا شده که تحقیقات صورت‌گرفته توسط دولت ایران به قدر کفایت نبوده است. به نظر می‌رسد شواهد در سایت محل سقوط نابوده شده باشد و حداقل در ابتدای کار، مسئولان دولتی درباره آگاهی‌شان از حادثه دروغ گفته باشند. خود تحقیقات شفا نبوده و به نظر می‌رسد تمرکز بر افسران پایین رتبه‌ای باشد که موشک‌ها را شلیک کرده‌اند و با این کار تصمیمات اتخاذ شده مسئولان عالی‌رتبه که منجر به این تراژدی شد نادیده گرفته شده است. جامعه بین‌المللی از بخش‌های کلیدی سیر تحقیقاتی کنار گذاشته شده، آن هم در حالی که آن‌ها می‌توانستند آن بی‌طرفی ضروری‌ای را لازمه تحقیقی منصفانه است را به این مسیر بیفزایند.

مضاف بر این نواقص، اعضای خانواده قربانیان هیچ نقشی در تحقیقات نداشته و ظاهراً توسط حکومت مورد آزار و اذیت و فشار قرار گرفته‌اند.

1) انکار هدف قراردادن هواپیما به مدت سه روز

دولت ایران به مدت سه روز این مسأله که موشک باعث سقوط پرواز 752 شده را انکار کرد. علی‌عابدزاده، رئیس وقت سازمان هواپیمایی کشوری در تلویزیون ملی اصرار ورزید که موشکی به هواپیما اصابت نکرده و سقوط بر اثر آتش‌سوزی رخ داده است. یک متخصص امور دفاعی در ایران نمی‌تواند یک هواپیمای مسافربری را با یک موشک یا هواپیمای نظامی اشتباه بگیرد. با این وجود در ساعت هفت صبح شنبه، 21 دی‌ماه 1398، ستاد کل نیروهای مسلح ایران بیانیه‌ای منتشر کرد که در آن تصدیق می‌کرد بر اثر خطای انسانی، موشک‌های ایرانی باعث سقوط پرواز 752 شده‌اند. کمی بعد در همان روز، آقای روحانی، رئیس‌جمهوری ایران، بیانیه‌ای منتشر کرد که در آن گفته شده او فقط «چند ساعت پیش» از واقعیت مطلع شده است.

با وجود انکارهای اولیه، مسئولان نظامی ایران تصدیق کرده‌اند که آن‌ها تقریباً از همان آغاز می‌دانستند که هواپیما توسط موشک ساقط شده و این یک سانحه هوایی به خاطر نقص فنی در هواپیما نبوده است. این طور به نظر می‌رسد که فرماندهان همه نیروهای نظامی، شامل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، فرماندهی مرکزی پدافند هوایی و ارتش در 18 دی‌ماه از این موضوع باخبر شده و تحقیقی سری در مورد آن آغاز شده بود. رو به غروب همان روز، این تحقیق به این نتیجه رسید که پرواز 752 به علت خطای انسانی سرنگون شده است.

به نظر می‌رسد که مقامات سازمان هواپیمایی کشوری مدنی نیز از ابتدا واقعیت را می‌دانسته‌اند. خلبان پرواز EP3768 به کنترل ترافیک هوایی در فرودگاه بین‌المللی مهرآباد اطلاع داده بود که شلیک موشک و سپس انفجار آن را دیده است. پرواز 752 به

این فضای هوایی منتقل شده بود و بر روی نوار ضبط شده کنترل ترافیک هوایی می‌شود شنید که مسئول کنترل هوایی سعی می‌کند با هواپیما ارتباط برقرار کند اما موفق نمی‌شود. در فایل ضبط شده از مکالمه یک مسئول منسوب شده توسط سازمان هواپیمایی کشوری برای تحقیق دربارهٔ سانحه با یکی از اعضای خانواده اش می‌شود شنید که او از ابتدا می‌دانسته این حمله موشکی بوده است. در مطبوعات گزارش شده است که وی گفت: «ساعت 6:30 صبح به من اطلاع دادند و در ساعت 6:35 صبح با سپاه تماس گرفتم و پرسیدم آیا شما حمله موشکی داشته‌اید؟ [فرمانده نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی] توضیح داد و گفت بله و ما دستوراتی داشتیم. او گفت برخی ملاحظات امنیت ملی در کشور وجود دارد.»

در 19 دی‌ماه، کانادا اعلام کرد که اطلاعات دریافتی نشان می‌دهد که هواپیمای مسافربری اوکراینی توسط موشک ایرانی سرنگون شده است: «ما اطلاعات از چندین منبع اطلاعاتی، از جمله متحدان و منابع اطلاعاتی خودمان داریم. شواهد نشان می‌دهد که هواپیما توسط موشک زمین‌به‌هوای ایران سرنگون شده است.» این ادعا رد شد و از رئیس سازمان هواپیمایی کشوری ایران در رسانه‌های ملی نقل قول شد که «از نظر علمی غیرممکن است موشکی به هواپیمای اوکراین برخورد کرده باشد و چنین شایعاتی به دور از منطق‌اند.»

مقامات منتخب، از جمله رئیس‌جمهور ایران، چندین بار سعی کردند با فرماندهان نظامی تماس بگیرند تا عوامل این واقعه را پس از بیانیه کانادا روشن کنند. سخنگوی دولت ایران در مورد آنچه در 19 دی‌ماه اتفاق افتاده بود گفت که «دولت، پشت سر هم با نیروهای مسلح تماس تلفنی گرفت و از آنها پرسید که چه اتفاقی افتاده است و پاسخ به همه سوالات این بود که هیچ موشکی شلیک نشده است.» علیرغم اینکه ادعا شده است دولت هیچ اطلاعاتی در مورد حمله موشکی دریافت نکرده است، اما کمبود اطلاعات مانع از این نشد که سخنگوی دولت در تاریخ 20 دی‌ماه بیانیه‌ای صادر کند مبنی بر دروغ بودن ادعای سرنگونی هواپیما توسط ایران. همان مشاور در حساب تویتر خود نوشت که به روزنامه‌نگاران ایرانی هشدار داده شده تا از شرکت در جنگ روانی مربوط به هواپیمای اوکراینی خودداری کنند و با عوامل ضدایرانی همسو نشوند.

ظاهراً چند ساعت بعد، نیروهای نظامی به رئیس‌جمهور کشور، آقای روحانی، اطلاع داد که این ادعاها صحیح‌اند اما از او خواستند تا سکوت اختیار کند. عصر روز 20 دی‌ماه، پس از جلسه توجیهی با علی خامنه‌ای، رهبر ایران، تصمیمی گرفته شد برای پذیرش علنی مسئولیت این حادثه و عذرخواهی رسمی. در ساعت 7:00 به وقت محلی در تاریخ 21 دی‌ماه، ستاد مشترک ارتش بیانیه‌ای منتشر کرد

و اذعان کرد که ایران هواپیما را به دلیل «خطای انسانی» سرنگون کرده است. در این مقطع، تقریباً 72 ساعت از سقوط تراژیک هواپیما گذشته بود.

2) بولدوزر انداختن و غارت سایت سقوط هواپیما

به فاصله یک روز از سقوط هواپیما، مسئولان علی‌الظاهر از بولدوزر برای جمع‌آوری قطعات به‌جامانده از هواپیما استفاده کرده و یافته‌ها را [بدون دقت] جایی روی هم انباشته تا برای بازرسان آماده کنند. گزارش شده که بازرسان اوکراینی حاضر در سایت مشاهده کردند که بولدوزرها «تکه‌ها را بدون هیچ‌گونه نظم و حساب خاصی بر روی توده گردآوری شده می‌انداختند که متخصصان باید برای چیدمان لاشه هواپیما از آن دست به استخراج قطعات می‌زدند. هنگام جابجایی با بولدوزر، اطمینان حاصل کردن از سلامت قطعاتی که برای درک وضعیت و شناسایی علل سقوط مهم اند غیرممکن می‌شود. منطقی می‌بود که از محل سقوط هواپیما عکاسی می‌شد، برخی از قطعات شناسایی شده را با احتیاط از جای خود برداشته و در جایی دیگر با دقت می‌چیدند. چگونه می‌شود ماهیت انفجار را ثابت کرد اگر بولدوزر هم به نوبه خودش آسیب جدیدی به قطعات بدنه هواپیما وارد کند» این بولدوزرانداختن زمانی اتفاق افتاد که دولت ایران هنوز رسماً اصرار داشت که این حادثه به دلیل نقص فنی بوده است، در حالی‌که مقامات نظامی و سازمان هواپیمایی کشوری واقعیت را می‌دانستند. طرز رفتار با بقایای هواپیما می‌توانست تلاش برای تعیین علت واقعی سقوط را به خطر بیندازد.

علاوه بر این، سایت محل سقوط به شکل درست محصور نشده و اقدامات امنیتی لازم لحاظ نشده بود، تا جایی که آدم‌هایی اجازه پیدا کردند تکه‌های فلز و بقایای دیگر پرواز را جمع‌آوری کرده و با خودشان ببرند. باز هم تیم تحقیقی اوکراین اظهار داشت که در 20 دی «صدها نفر در حال جمع‌آوری و [به یغما] بُردن قطعات هواپیما هستند.» در نتیجه این غارت که ظاهراً در فرودگاه محل نگهداری چمدان‌ها نیز رخ داده است، اعضای خانواده‌ها در اکثر موارد موفق به دریافت اشیای باارزش عزیزان از دست‌رفته‌شان نشدند. گفته می‌شود که این خانواده‌ها کیف پول خالی، تلفن‌های همراه اشتباهی دریافت کرده‌اند و ادعاهایی نیز وجود دارد مبنی بر سرقت پول نقد، در حالی که گذرنامه و انگشترها مفقود شده‌اند، که خودش به ضایعه‌ای که خانواده‌ها با آن مواجهند افزوده و آن اشیائی که [با ارزش عاطفی‌شان] می‌توانستند تسلاي خاطر خانواده‌ها شوند را از آنها دریغ کرده است. حداقل در یک مورد، یکی از نگهبانان سایت سقوط هواپیما به یکی از اعضای خانواده‌ها توضیح داد که دستور رسیده اموال به‌جامانده از غارت - از جمله عروسک‌ها، کاغذها و

لباس‌ها - سوزانده شوند. یکی از نزدیکان قربانیان گزارش داد که مقامات نتوانسته‌اند به قول خود برای بازگرداندن حلقه ازدواج همسرش وفا کنند. گفته می‌شود بسیاری از چمدان‌های بار اضافی که قبل از پرواز از هواپیما خارج شده بودند نیز به غارت برده شده‌اند.

3) تحقیقات

در 19 دی‌ماه 1398، ایران سازمان بین‌المللی هوانوردی غیرنظامی (ایکائو) را دربارهٔ حادثه‌ای «منطبق با بندهای ضمیمه سیزدهم کنوانسیون شیکاگو (تحقیق سانحه و تصادف‌های هوایی)» مطلع ساخت و یک گزارش اولیه تصادف ارسال کرد.²² در همان روز ایران کار تحقیقات را آغاز کرد و تصاویری در فضای مجازی منتشر شد که نشان می‌داد برای جابجایی بقایای هواپیما در سایت از بولدوزر استفاده شده است. این به نگرانی‌هایی منجر شد مبنی بر این که اصالت صحنه سقوط هواپیما پیش از حصول یک تحقیق قانونی دقیق به شکلی اساسی دستخوش تغییر قرار گیرد.

ایران از کارشناسان بین‌المللی دعوت کرد تا در سیر تحقیقات شرکت کنند. در 19 دی‌ماه، «هیأت ایمنی حمل و نقل ملی ایالات متحده» گفت که یک «اعلان رسمی» سقوط هواپیما از ایران دریافت کرده و نماینده‌ای را برای تحقیق در مورد این سقوط تعیین کرده است. در 20 دی، کارشناسان اوکراینی برای پیوستن به تحقیقات وارد تهران شدند. کانادا همچنین دعوت‌نامه شرکت در تحقیقات را در 19 دی‌ماه دریافت کرد و کارشناسان آن کشور از صحنه سقوط در 6 بهمن بازدید کردند. ایران همچنین از ایکائو دعوت کرد تا در تحقیقات مربوط به حادثه مشاوره تخصصی ارائه دهد، دعوتی که در 23 دی توسط این سازمان بین‌المللی پذیرفته شد.²³

بازرسان اوکراینی ادعا کرده‌اند که مسئولان ایران دائماً آن‌ها را زیرنظر داشته تا مبادا چیزی از سایت سقوط هواپیما برای تحقیق بیشتر یا عکس‌برداری بردارند. به علاوه، مسئولان اوکراینی ادعا کردند با نگاه کردن به لاشه هواپیما آشکار بود که هواپیما سرنگون شده است. این فرضیه با مسئولان ایرانی طرح شد. به دنبال آن، مسئولان امنیتی ایرانی سر صحنه آمدند و مانع از فیلمبرداری کارشناسان اوکراینی شده و به آن دستور دادند که سایت سقوط را ترک کنند. صبح روز بعد، مسئولان ایرانی تأیید کردند که هواپیما توسط موشک سرنگون شده است.

²² <https://www.icao.int/Newsroom/Pages/Official-notification-received-from-Iran-on-Flight-PS-752-accident.aspx>; <https://www.flightradar24.com/blog/wp-content/uploads/2020/01/Iran-CAO-PS752-Initial-Report.pdf>

²³ <https://www.icao.int/Newsroom/Pages/ICAO-personnel-to-serve-as-international-advisers-and-observers-in-PS-752-accident-investigation.aspx>

در اول بهمن 1398، ایران دومین گزارش مقدماتی تصادف را به ایکائو ارسال کرد و برای اولین بار تصدیق نمود که دو موشک به هواپیمای پرواز 752 شلیک شده‌اند. این گزارش اذعان کرد که تأثیر این موشک‌ها پرواز و تحلیل آن در دست بررسی است. ایران اشاره کرد که از فرانسه یا آمریکا درخواست کرده تا فهرستی از تجهیزات لازم برای رمزگشایی از جعبه‌های سیاه و خود این تجهیزات را در اختیارش بگذارند.²⁴

در جلسه ایکائو در 15 اسفند 1398 ایران به هیأت تحقیقات اطلاع داد که برنامه قبلی برای انتقال جعبه‌های سیاه پرواز به اوکراین برای بررسی بیشتر، «به خاطر مشکلات حاصل از ویروس کرونا بین کشورها» لغو شده است. دفتر تحقیق سوانح هوایی جمهوری اسلامی ایران اضافه کرد چون «ویروس کرونا در ایران فعالیت نهادها و استفاده از نیروهای انسانی را محدود کرده» به این خاطر با تأخیر روبرو هستند.

در ژوئیه 2020، سازمان هواپیمایی کشوری جمهوری اسلامی ایران سومین گزارش یافته‌های عینی خودش را منتشر کرد.²⁵ این گزارش سرنگونی پرواز 752 را به چهار خطای کلیدی نسبت داده بود: خطای جهتگیری درست شمال در یگان پدافند هوایی؛ اختلال در ارتباط بین یگان پدافند هوایی و مرکز هماهنگی؛ تشخیص و دسته‌بندی غلط پرواز؛ غفلت اپراتور یگان پدافند هوایی در پیروی از روند فرماندهی نظامی برای شلیک موشک‌ها.

در اوت 2020، ایران گزارش خوانش «ضبط‌کننده اطلاعات پرواز» را منتشر کرد.²⁶ اطلاعات پروازنگارها یا جعبه‌های سیاه پرواز 752 توسط لابراتوار «دفتر تحقیق و تجزیه و تحلیل ایمنی هواپیمایی کشوری» از 27 تیر تا 3 مرداد 1399 استخراج شد. در طی آن ناظران و شاهدان بین‌المللی مشارکت داشتند، از جمله نمایندگان از آمریکا به عنوان کشور طراحی‌کننده و سازنده هواپیما، اوکراین به عنوان کشوری که در آن هواپیما ثبت شده و هدایت آن در زمان حادثه را به عهده داشته، فرانسه به عنوان کشور فراهم‌آورنده خدمات فنی و مشاوره، کانادا، بریتانیا و سوئد به عنوان کشورهایایی که به خاطر از دست رفتن جان شهروندان‌شان سیر پرونده این سانحه را دنبال می‌کرده‌اند، ایران، و نماینده‌ای از ایکائو. گزارش شده داده‌های پرواز حاکی از این بوده‌اند که پس از اصابت اولین موشک به هواپیما، مسافران هنوز برای 19 ثانیه زنده بوده‌اند و اگر موشک دوم شلیک نمی‌شد، خلبان بالقوه می‌توانست هواپیما را منحرف کرده و

²⁴ https://www.cao.ir/news/organizational/detail?public_content=27851&title=

²⁵ <https://www.flightradar24.com/blog/wp-content/uploads/2020/07/PS752-Factual-Report-July-2020.pdf>

²⁶ UR-PSR Flight Recorder Read-out Report, The Civil Aviation Organization of the Islamic Republic of Iran, Flight PS752 Accident, August 2020, para. 9, <https://www.tsb.gc.ca/eng/enquetes-investigations/aviation/2020/a20f0002/report/CAOIRI-records-20200823.pdf>

از فاجعه جلوگیری کند. مکالمه بین خلبان، کمک خلبان و یک مربی پرواز استخراج شد اما پروازنگارها 19 ثانیه بعد از انفجار اول از کار افتادند و بازیافت اطلاعات را بعد از برخورد دومین موشک غیرممکن ساختند.

در 16 آبان 1399، ایکائو ایران را ترغیب نمود به تسریع صدور گزارش نهایی تحقیقاتی خود در مورد پرواز 752.²⁷ تا امروز ایران هنوز گزارش نهایی خود را تسلیم نکرده است.

4) دستگیری و پیگرد قانونی

در 24 دی ماه 1398، خبرگزاری نیمه رسمی فارس از سخنگوی قوه قضائیه نقل کرد که «تحقیقی درباره سانحه آغاز شده و چند نفر در این ارتباط دستگیر شده اند.» او جزییاتی درباره تعداد دستگیرشدگان و نقش آنها در این حادثه ارائه نکرد.

در 25 دی ماه 1398، آقای روحانی، رئیس جمهوری ایران، اعلام کرد که دادگاه ویژه ای با مشارکت «یک قاضی عالی رتبه با ده ها کارشناس» باید تشکیل شود تا در مورد حادثه تحقیق شود. او گفت «این یک پرونده معمولی نیست و تمام دنیا به دادگاه ما نگاه خواهند کرد.»

دادستان نظامی اظهار داشت پس از این که شلیک موشک به عنوان دلیل سقوط هواپیما تثبیت شد، موضوع به دادستانی نیروهای نظامی ارجاع و یک دادگاه نظامی تشکیل شد. به نظر می رسد سه نفر در بازداشت بوده یا هستند، سه نفری که به احتمال زیاد مستقر در یگان سیار موشکی بوده اند. دادستان چنین اذعان کرده که سه نفر دیگر نیز دستگیر و سپس آزاد شده اند، اما گزارش های خبری حاکی از آنند که ممکن است حداکثر 10 نفر دیگر دستگیر شده باشند. هیچ اطلاعاتی در مورد هویت این افراد و این که چرا مورد تحقیق قرار گرفته اند ارائه نشده است. مشخص نیست که آیا هیچ مقام عالی رتبه ای بازداشت، پیگرد قانونی یا توبیخ شده باشد. اطلاعی در مورد اتهامات بازداشت شدگان، نوع دادگاهی که آنها داشته و یا خواهند داشت، و محتوای شواهد علیه آنها ارائه نشده است. در 27 فروردین 1399، یک روحانی رده متوسط ایرانی گفت که «برخلاف ادعاهای رسمی، هیچ دستگیری در مورد سقوط [پرواز 752] انجام نشده است.»

²⁷ <https://www.icao.int/Newsroom/Pages/ICAO-Council-urges-Iran-to-complete-PS752-accident-investigation-Final-Report.aspx>

5) پیش‌گیری و جبران خسارت

در تاریخ 14 بهمن 1398، ایران و اوکراین به دلیل اختلاف نظر در مورد میزان غرامت پرداختی به خانواده‌های قربانیان همکاری متقابلشان را متوقف کردند. ایران پیشنهاد پرداخت 80000 دلار برای هر قربانی داده بود که اوکراین آن را رقم بسیار اندکی می‌دانست. در اکتبر سال 2020، وزارت کشور اوکراین بیانیه‌ای صادر کرد و خاطرنشان کرد که ایران توافق کرده که به همه قربانیان سقوط هواپیما، فارغ از ملیتشان، غرامت بدهد. در 5 آذر 1399 رسانه‌های مختلف گزارش دادند که ایران 200 میلیون یورو در بودجه 2021 خود به جبران خسارت به قربانیان پرواز 752 اختصاص داده است. در همان روز، معاون حقوقی رئیس‌جمهور به مطبوعات گفت که میزان دقیق غرامت توسط دادگاه‌های مربوط و مطابق با قوانین بین‌المللی و روندهای رایج تعیین خواهد شد.

6) پیامدها در سطح بین‌المللی

در نشست ایکائو در ماه مارس، اعضای این سازمان ابتکارات جدیدی اتخاذ کردند برای کاهش مخاطرات در مناطق درگیری نظامی به نام «آسمان‌های امن» که حاصل حادثه پرواز 752، همچنین حادثه پرواز شماره ۱۷ هواپیمایی مالزی بود. به عنوان اولین گام، این طرح از ایکائو می‌خواهد تا به تجزیه و تحلیل فاصله دقیق از مدیریت فضای فعلی و مواد راهنمای مربوط به منطقه درگیری دست بزند. اولین مجمع بین‌المللی «آسمان امن» در مناطق درگیری در دسامبر سال 2020 برگزار شد.

4. تناقض‌های موجود در توضیحات دولت

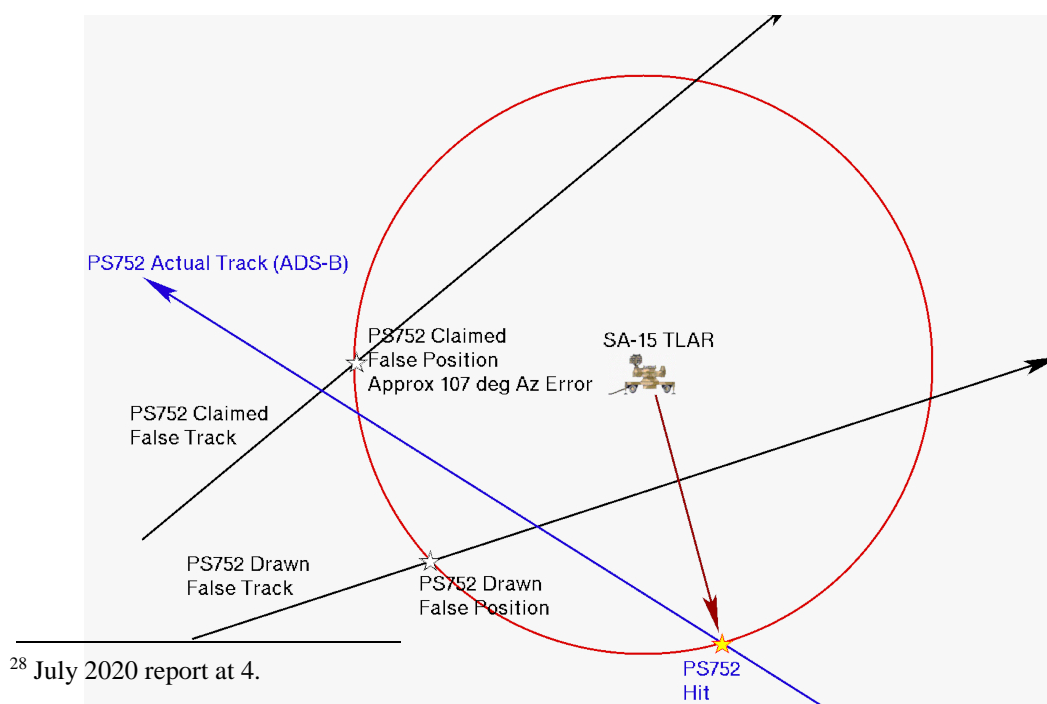
در گزارش سانحه‌ای که سازمان هواپیمایی کشوری ایران در ژوئیه 2020 تدوین کرده، چهار خطای کلیدی به عنوان عواملی منجر به هدف قرار دادن هواپیمای پرواز 752 شناسایی شده‌اند: (1) خطای جهت‌گیری درست شمال در یگان پدافند هوایی؛ (2) تشخیص و دسته‌بندی غلط پرواز؛ (3) اختلال در ارتباط بین یگان پدافند هوایی و مرکز هماهنگی؛ (4) اپراتور یگان پدافند هوایی با غفلت ورزیدن از پیروی از روند فرماندهی نظامی موشک‌ها را بدون اجازه شلیک کرده است.

این توضیحات به نظر می‌رسد که مجموعه‌ای از تناقض‌ها را آشکار کنند که تحقیقات آنها را روشن نساخته است.

1) کالیبره‌سازی نادرست یگان موشکی

طبق گزارش ژوئیه، در جریان «جابجایی یکی از یگان‌های پدافند هوایی»، خدمه این یگان در تعیین موقعیت شمال سامانه اشتباهی 107 درجه ای کرده‌اند که باعث «تغییر جهت‌گیری یگان» شده است.²⁸ گزارش ژوئیه این فرض را پیش می‌نهد که کالیبراسیون غلط باعث شد تا این طور به نظر برسد که هواپیما در حال پرواز به مرکز تحت پوشش یگان موشکی بوده است.

به نظر می‌رسد معنای این گزارش این باشد که کالیبراسیون غلط رادار فقط در صفحه افقی رخ داده و نه در ارتفاع، اما این مسأله تبیین نشده است. مسیر پرواز ارائه شده در تصویر شماره دوی گزارش، که با هدف نشان دادن آن مسیر پروازی که خدمه یگان موشکی به خاطر کالیبراسیون اشتباه به غلط برداشت کردند، بدون اطلاعات بیشتر چندان مفهومی نخواهد داشت. یک خطای ساده 107 درجه‌ای مسیر پرواز را باید چنان جابجا می‌کرده که به جای دیده شدن در جنوب غرب منطقه تحت پوشش پدافند موشکی باید در شمال غرب ظاهر می‌شده است. (تصویر زیر را مشاهده کنید) این خطا نباید باعث می‌شده که هواپیما، جهت خود را نسبت به سیستم موشکی تغییر دهد. با این حال، گزارش ژوئیه 2020 این فرض را طرح می‌کند که اشتباه در کالیبره‌سازی باعث شد تا به نظر برسد هواپیما بیشتر به سمت مرکز پوشش موشک پرواز می‌کرده است. اگر تصویر شماره دوی گزارش واقعاً نشان‌دهنده مسیر پرواز هواپیما آن‌گونه که خدمه پدافند موشکی آن را درک کرده بودند باشد، در آن صورت به اطلاعات بیشتری در مورد اینکه دقیقاً چه نوع خطاهایی در کالیبره‌سازی رخ داده بود مورد نیاز است.

تصویر بالا به شکل تقریبی ردپای حوزه تحت پوشش موشک را با قرمز و مسیر واقعی پرواز 752، بر اساس اطلاعات ثبت شده مرکز کنترل ترافیک، را با رنگ آبی نشان می‌دهد. خط سیاه که با عنوان «مسیر ترسیمی غلط» آمده تأثیر کالیبراسیون اشتباه را که توسط دولت ایران در تصویر شماره دوی گزارش آمده نشان می‌دهد. «مسیر اشتباهی ادعایی» با رنگ سیاه نشان می‌دهد ما عموماً می‌بایست چه انتظاری از یک خطای 107 درجه‌ای کالیبراسیون که در صفحه چهار گزارش ژوئیه ادعا شده داشته باشیم.

دولت ایران هیچ‌گونه اطلاعاتی مبنی بر این که این اشتباه فاحش در کالیبره کردن چرا و چگونه رخ داده فراهم نکرده است. این اجماع نظر وجود دارد که در بیشتر تشکیلات نظامی مدرن، روش‌های اجرایی استاندارد و مشخصی برای کالیبره کردن رادار که وظیفه‌ای مهم و اساسی محسوب می‌شود وجود دارد. یک مرز فرماندهی به طور معمول باید اطمینان حاصل کند که بعد از هر جابجایی، همه تجهیزات به شکل درست کالیبره شده‌اند، به خصوص در موقعیت‌هایی مثل این که قرار است برای نبرد آماده شوند. تا مطمئن باشند خوانش تصویری موقعیت‌ها توسط یگان‌های پدافند موشکی، یگان‌های رادار نظارتی و فرماندگان پدافند هوایی یکسان خواهند بود.

سیستم موشکی TOR M1TB (شامل پرتابگر و رادار فرعی در یک تریلر CHMZAP8335 و یک کابین خدمه در یک تریلر SMZ-782B) دارای یک سیستم تلسکوپ تلویزیونی دوربرد برای ردیابی بصری و شناسایی اهداف است. این تلسکوپ نوری با رادار کنترل آتش هم‌سو شده و در نتیجه همیشه رو به سمت هدفی است که سیستم موشکی آن را دنبال می‌کند. در حالی که به نظر می‌رسد قابلیت دید در شب که روی نمونه‌های تازه‌تر این سیستم نصب شده، روی این مدل قدیمی تور وجود نداشته است، مع الوصف اپراتور باید قادر به دیدن چراغ‌های جهت‌یاب هواپیما بوده باشد. به علاوه، تلسکوپ تلویزیونی می‌تواند با دنبال کردن حرکت هم برای جهت‌یابی و هم کالیبراسیون به کار گرفته شود. گزارش شده که در روش عملیاتی روسی در ارتباط با سیستم‌های پدافند هوایی قدیمی، از جمله آن‌هایی که مجهز به نمایشگرهای نقشه زمینی دیجیتال نیستند، رایج است که روی شیشه رادار، خطوط ترافیک هوایی غیرنظامی را علامت‌گذاری می‌کنند و آن‌ها تصدیق این نشانه‌گذاری را معمولاً با مشاهده عینی ترافیک هوایی غیرنظامی، با استفاده از رادار جستجوی سیستم پدافند هوایی، انجام می‌دهند. این وظیفه خدمه یک یگان موشکی مستقر نزدیک یک فرودگاه غیرنظامی است تا دست به اجرای این جهت‌گیری‌ها بزنند، وظایفی که به سرعت اشتباه در کالیبراسیون ادعایی را نشان می‌داد. وجود این نوع خطا،

نشانگر کمبودهای اساسی و جدی در آموزش و نظارت است که مسئولیت‌اش مستقیماً به فرماندهی نظامی برمی‌گردد.

علاوه بر این، به نظر نمی‌رسد که این اشتباه بتواند توضیح دهد که چرا سیستم موشکی این پرواز خاص را هدف قرار داد و یا چرا ظاهراً در شناسایی آن به عنوان یک هواپیمای غیرنظامی ناکام ماند. پرواز 8408 هواپیمایی قطر تقریباً 32 دقیقه قبل از پرواز 752 از فرودگاه بلند شد.²⁹ اگرچه آن پرواز به سمت جنوب‌شرقی پیش رفت، اما به نظر می‌رسد در حین اوج گرفتن و دور زدن در همان منطقه‌ای که پرواز 752 هدف قرار گرفت پرواز کرده است. توضیحات ارائه شده توسط دولت نشان نمی‌دهد که آیا اشتباه ادعایی در کالیبراسیون در فاصله 32 دقیقه بین این دو پرواز رخ داده و اگر پیش از آن رخ داده چطور خدمه یگان موشکی پرواز هواپیمایی قطر را هدف قرار ندادند. به همین ترتیب، پرواز KK1185 در ساعت 5:17 بامداد، پنجاه و پنج دقیقه قبل از پرواز 752 از فرودگاه بلند شد و همان مسیری را دنبال کرد که بعداً پرواز 752 در آن پرواز کرد. هیچ اطلاعاتی در مورد این که چرا این پرواز و یا پروازهای دیگری که آن شب انجام شده‌اند مورد هدف قرار نگرفته‌اند ارائه نشده است.³⁰ اطلاعات خیلی بیشتری در مورد این اشتباه ادعا شده در کالیبراسیون، از جمله زمان دقیق وقوع آن، نیاز هست.

(2) تشخیص هویت اشتباه هواپیمای به عنوان موشک

گزارش ژوئیه 2020 استدلال می‌کند که «به خاطر عدم آگاهی [اپراتور] از خطای 107 درجه‌ای، احتمال تشخیص هویت هدف به عنوان یک عنصر تهدیدآمیز به میزان قابل توجهی بالاتر رفت»، برای این که دیگر روی رادار چنین به نظر نمی‌رسید که هواپیما در حال ترک فرودگاه است. این گزارش توضیح نمی‌دهد که چطور خدمه سیستم موشکی به اشتباه هواپیما را به عنوان هدف شناسایی کردند و این که چرا مسیرهای استاندارد مثل بررسی

²⁹ <https://www.flightradar24.com/blog/ukrainian-flight-ps752-crashes-shortly-after-take-off-from-tehran/>

³⁰ گزارش شده پرواز KK1185 در ساعت 5:17 صبح به وقت محلی، تقریباً همان زمانی که پرواز 752 در اصل قرار بود از فرودگاه بلند شود، حرکت کرد و سپس به نظر می‌رسد که صبح آن روز، مسیری تا حدودی ناهموار را از طریق منطقه شامل واحدهای نظامی انجام داده است، براساس اطلاعات موجود در Flightradar24. در روز بعد، 9 ژانویه، دوباره به نظر می‌رسد که تنظیماتی را در مسیر خود در آن منطقه انجام داده است. این الگوهای پرواز در روزهای دیگر قابل مشاهده نیست. اینها ممکن است اشکالات یا مصنوعات موجود در داده‌ها باشد، اما این سوال را پیش می‌آورد که آیا این هواپیما اطلاعاتی را در مورد مکان‌هایی که باید از آنها دوری بجوید دریافت کرده بود که در آنجا که عملیات و تمرینات نظامی فضای پرواز را به طور بالقوه ناامن می‌کند اقدامی معمول است.

ویژگی‌های هدف این را روشن نکرد که این یک هواپیما و نه یک موشک است.³¹

با این وجود گفته شده که اگر مسیر پرواز واقعاً به همان شکلی باشد که گزارش ژوئیه 2020 ادعا می‌کند خدمه یگان موشکی به غلط تصور کرده‌اند، باز هم این خطا هواپیما را در موقعیتی قرار نمی‌داد که الزاماً بتواند یک تهدید تلقی شود: هواپیما به نظر می‌رسیده که از جنوب غرب و از جایی در داخل و نه خارج از کشور می‌آمده، مسیری که اگر واقعاً موشک طی کرده بود باید پیش از رسیدن به نزدیکی تهران توسط دیگر یگان‌های پدافند هوایی شناسایی می‌شده است.

علاوه بر این، موقعیت پرواز نمی‌بایست تنها ویژگی بررسی شده برای شناسایی هدف باشد. در بیشتر نیروهای نظامی یک فهرست راهنمای بازبینی برای شناسایی اهداف وجود دارد، فهرستی که از ویژگی‌هایی مانند ارتفاع پرواز، سرعت صعود یا نزول و سرعت پرواز برای ارزیابی موارد ناشناخته روی رادار استفاده می‌کند. با این حال به نظر می‌رسد خدمه این سیستم موشکی نشانه‌های متعدد و کاملاً آشکار مبنی بر موشک نبودن این هدف را نادیده گرفته‌اند.

نخست این که این هواپیما به طور قابل توجهی بزرگتر از هر نوعی از موشک کروز بود. این هواپیمای بویینگ 737-800 طولی برابر 39.5 متر داشت و بال‌هایش 35.8 متر بود. برای مقایسه و به عنوان مثال، یک موشک کروز توماهاوک تقریباً 6 متر طول و 21 اینچ (53 سانتی‌متر) قطر دارد. در دامنه رادار آنالوگ، تفاوت اندازه موارد تشخیص داده شده با تفاوت در بازتاب انعکاس می‌یابد و به اصطلاح «بلیپ» رادار برای هدف‌های بزرگتر ثابت‌تر می‌زند و برای هدف‌های کوچکتر ضعیف‌تر، سوسوزنان و غیرمتناوب می‌زند و این تازه در حالتی است که اصلاً بتواند وجود آن را تشخیص بدهد. به طور دقیق مشخص نیست که این سیستم موشکی سیار مورد چه به‌روزرسانی یا ارتقایی قرار گرفته بوده است، تا حدی به این دلیل که ممکن است پس از خریداری این سیستم از روسیه این به‌روزرسانی‌هایی انجام شده باشند. گفته شده است که ممکن است این واحد خاص دارای دامنه راداری با «بلیپ» که بازتابنده هدف است و نشانگر اندازه آن است نبوده. با این حال، حتی اگر اندازه هدف به دلیل طراحی نمایشگر رادار جستجو به راحتی قابل مشاهده نبود همین واقعیت که این سیستم راداری هدف را در 19 کیلومتری شناسایی کرده خود می‌بایست نشانه‌ای از

³¹ گزارش ژوئن مشخص نمی‌کند که اپراتور موشک هدف را چه چیزی تصور کرده است و بر این اساس این احتمال باقی می‌ماند که شاید اپراتورها باور داشته‌اند که هدفشان هواپیمای دشمن بوده است. اما در ۲۱ دی ۱۳۹۸ فرمانده حاجی‌زاده ذکر کرد که واحد موشکی، هدف را به عنوان یک موشک کروز در فاصله ۱۹ کیلومتری شناسایی کرد و دولت محترم شما چیزی در مورد نادرستی این اطلاعات ذکر نکرده است.

اندازه هدف بوده باشد. این هواپیما در حد محدوده دریافتی رادار بوده، بنابراین یک سیگنال رادار آشکار و پایدار نشان‌دهنده یک هدف بزرگ است. هدف کوچکتر، اگر اصلاً در آن فاصله تشخیص داده می‌شد، می‌بایست سیگنال غیرمتناوب و ناپایداری می‌داشت. اپراتورها باید این را می‌دانستند.

دوم این که سایر مشخصات پرواز 752 باید به اپراتورهای موشک این هشدار را می‌داد که این یک موشک کروز و وارد شده به خاک کشور نیست. پرواز داشت مرتباً اوج می‌گرفت و به ارتفاع می‌رسید که برای یک موشک کروز غیرمعمول است.³² هنگامی که در اثر حمله اول هواپیما از رادار ناپدید شد، این پرواز در ارتفاع 8000 فوتی (معادل 2.4 کیلومتر) قرار داشت³³، در حالی که یک موشک کروز معمولاً حدود 100 تا 200 فوت بالاتر از سطح زمین کار می‌کند، مگر اینکه موانع زمینی سر راهش باشند که مجبور شود ارتفاع پروازش را بالا ببرد. چنین موانعی در نقشه‌های این منطقه وجود ندارد. هواپیما همچنین با سرعتی بسیار کمتر از یک موشک در حال پرواز بود: هواپیما تقریباً با سرعت 500 کیلومتر در ساعت در حرکت بود، در حالی که یک موشک کروز تقریباً با سرعت 885 کیلومتر در ساعت یا بالاتر پرواز می‌کند. به نظر می‌رسد تردیدی وجود ندارد که تور ام‌وان‌تی‌بی اطلاعات مربوط به سرعت و ارتفاع را به اپراتورهای سیستم موشکی داده، اما ادعا شده که این اطلاعات در هدف قراردادن هواپیما توسط این اپراتورها در نظر گرفته نشده است.

نکته سوم این که پرواز 752 دارای یک ترانسپوندر یا ترابری کننده فعال بوده که آن را شناسایی می‌کرده است. گزارش ژوئیه 2020 تأیید می‌کند که این ترانسپوندر تا زمان اصابت اولین موشک کار می‌کرده است. مشخص نیست که واحد پدافند هوایی تور سپاه برای دریافت سیگنال‌های ارسالی ترانسپوندر دارای سیستم «شناسایی دوست یا دشمن» (IFF) یا رادار نظارت تحقیق ثانویه بوده است. این طور گفته شده که اگر این واحد این امکانات را نداشته، با در نظر گرفتن این که یگان در نزدیکی فرودگاهی غیرنظامی مستقر بود، باید اقدامات اضطراری برای اطمینان حاصل از دریافت سیگنال‌های ترانسپوندرها و انتقال دقیق و به موقع آن‌ها به خدمه یگان موشکی در نظر گرفته می‌شده است. حتی بدون وجود سیستم IFF، اپراتورها بالقوه می‌توانستند چراغ‌های ضدتصادم هواپیما و احتمالاً چراغ‌های فرود که موقع اوج گرفتن روشن می‌شوند را از طریق تلسکوپ تلویزیونی خود مشاهده کنند.

³² تمام اظهارات دولتی نشان می‌دهد که اپراتور یگان، پرواز [752] را با یک موشک اشتباه گرفته و نه یک هواپیمای نظامی دشمن اشتباه گرفته بود.

³³ گزارش اولیه جمهوری اسلامی ایران، سازمان هواپیمایی کشوری، هیئت بررسی سوانح هوایی، 9 ژانویه 2020، در 2.

در ساعت 6:30 صبح آن روز، قابلیت و وضوح دید به شعاع ده مایل (معادل 16 کیلومتر) بوده است و هیچ ابر قابل‌توجهی در آسمان وجود نداشته است. به گفته فرمانده نیروی هوافضای سپاه، اپراتور یگان موشکی، ابتدا هواپیما را در فاصله 19 کیلومتری به عنوان یک هدف شناسایی کرد.

به نظر می‌رسد برای انجام این فرآیند شناسایی، زمان کافی وجود داشته است. فرمانده نیروی هوافضای سپاه اظهار داشته است که این یگان فقط 10 ثانیه فرصت داشته تا تصمیم بگیرد. با این حال ادعا می‌شود از آنجا که واحد موشکی اولین موشک را 45 ثانیه پس از شناسایی هواپیما شلیک کرده و هواپیما در منطقه‌ای خارج از منطقه تحت پوشش یگان موشکی مورد اصابت قرار گرفت، باید گفت فرمانده نیروی هوافضای سپاه اشتباه می‌کند. در واقع، این نشان می‌دهد که این یگان حداقل پنجره تصمیم‌گیری 45 ثانیه‌ای داشته، زیرا این زمان واقعی تصمیم‌گیری و شلیک بوده و بسته به موقعیتی که یگان تور از آن دفاع می‌کرده احتمالاً زمان بیشتری هم داشته، با توجه به این که هواپیما هنگام اصابت موشک تازه به لبه شعاع پدافند موشک رسیده بوده است.

در نهایت، دولت ایران به هیچ وجه اشاره‌ای نکرده که موشک دوم به چه دلیل شلیک شد. معلوم نیست که اگر شلیک دوم نبود آیا هواپیما می‌توانست به فرودگاه برگردد یا نه، اما این احتمال حداقل وجود داشت. این طور به نظر می‌رسد که شلیک دو موشک یک استاندارد عملیاتی رایج در بین نیروهای نظامی ایران باشد. قابل اشاره است که این استاندارد روسی SAM نیز هست در کار با سیستم‌های مختلفی از جمله SA-15 علیه انواع بیشتر هدفها پیروی می‌شود. با این وجود، مشخصات مسیر و نزول پرواز 752 پس از اصابت اولین موشک با آنچه که از یک موشک کروز انتظار می‌رود همخوانی نداشته است.

این وظیفه دولت است که توضیح دهد که آیا شلیک دوم به دلیل روش‌های استاندارد بوده یا اینکه به دنبال تصمیم مستقلى بوده که از طرف خدمه سیستم موشکی سیار گرفته شده بوده است و اگر چنین است، این تصمیم بر چه اساسی گرفته شد.

(3) مشکل برقراری ارتباط و قصور در منتظر صدور دستور ماندن

گزارش ژوئیه 2020 از نقص در سیستم ارتباطی و اقدام بدون تأیید اپراتور موشک به عنوان دو دلیل دیگر وقوع این تراژدی یاد می‌کند؛ این که به طور مشخص اپراتور سعی کرد با مرکز فرماندهی تماس بگیرد و وقتی موفق نشد، موشک را بدون اجازه [مقامات بالاتر] به سوی هدف شلیک کرد. ادعا شده که شواهد هدف قراردادن این هواپیما حاکی از آنند که این اقدامات توسط

افرادی خسته و فرسوده، تحت فشار روانی، بالقوه کم‌تجربه و ناکافی‌تعلیم‌دیده صورت پذیرفته‌اند. این مدل قدیمی‌تر موشکانداز به نظر می‌رسد از امکانات مدرن کمتری به نسبت به مدل‌های جدیدتر برخوردار باشد. معلوم نیست که آیا اپراتورهای آن شب از سطح تعلیماتی لازم برای تفسیر اطلاعاتی که دریافت می‌کردند و واکنش نشان دادن متناسب با آن برخوردار بوده‌اند یا نه. با در نظر گرفتن پیکربندی و محدودیت‌های شناخته شده سیستم‌های موشکی تور ام‌وان‌تی‌بی، جای سوال دارد که آیا استفاده از آن‌ها در مناطق پرتراکم و غیرنظامی، حداقل بدون وجود اپراتورهای کاملاً آموزش دیده، جایز باشد. اگرچه ممکن است این اپراتورها بدون مجوز عمل کرده باشند، اما اقدامات آن‌ها دوباره این سوال را ایجاد می‌کند که آیا عملیات نظامی آن شب به درستی برنامه‌ریزی شده و آیا سربازان برای حفاظت از زندگی غیرنظامیان به درستی آموزش دیده بوده‌اند؟

در گزارش دولت تا به امروز مشخص نیست که چگونه اطلاعات مربوط به پروازهای غیرنظامی به هر کدام از خدمه سیستم‌های موشکی سیار منتقل می‌شد که گامی حیاتی برای اطمینان حاصل کردن از ایمنی هواپیماهای غیرنظامی محسوب می‌شده است، گامی که به وضوح شکست خورد. دولت فاش نکرده است که آیا «مرکز هماهنگی پدافند هوایی» که به پرواز 752 اجازه پرواز داده فرماندهی حریم هوایی سپاه بوده یا مرکز فرماندهی عملیاتی محلی سپاه. همچنین فاش نشده چگونه اطلاع بلند شدن پرواز 752 به خدمه هر کدام از سیستم‌های موشکی سیار منتقل شده است. دادستان نظامی تهران این فرض را طرح کرده که این اطلاعات به طور مداوم به یگان‌های موشکی منتقل نمی‌شده و هر یگان در صورت تشخیص یک هدف مشکوک باید درباره ماهیت آن با مرکز هماهنگی تماس برقرار می‌کرده است، بنابراین آن‌ها اختطاری درباره بلند شدن پروازها دریافت نمی‌کرده‌اند. در نتیجه، یک اختلال جزئی در ارتباطات، که گویا چند ثانیه‌ای بیشتر طول نکشیده، منجر به این شده که خدمه سیستم موشکی سیار متوجه نشوند که پرواز 752 درست در همان زمانی بلند شده که هدف فرضی رادار ظاهر شده است.

دولت هنوز نوع و شکل سیستم ارتباطی بین ترافیک هوایی غیرنظامی و بخش نظامی را توضیح نداده و این که به چه بخشی از نیروهای نظامی مربوط بوده، و این که آیا ارتباط مستقیمی با سپاه وجود داشته یا اینکه سپاه خارج از حلقه ارتباطی مستقیم قرار داشته است. دولت همچنین در توضیح این که چرا این اطلاعات به طور خودکار به مراتب پایین‌دست ابلاغ نشده قصور کرده و از اقدامات انجام شده از آن زمان وقوع این حادثه برای اطمینان حاصل کردن از این که در هر زمان تمام هواپیماهای غیرنظامی توسط یگان‌ها پدافند هوایی به درستی شناسایی خواهند شد حرفی نزده است.

5. رفتار با خانواده قربانیان

ادعا شده که در موقعیت‌های متعدد رفتار با خانواده‌های قربانیان مترادف با نقض حقوق بشر بوده و بعضی از خانواده‌هایی که در ایران ساکن هستند و یا فقط بعضی اعضایشان در ایرانند، از این که با آزادی خاطر درباره این مسأله حرف بزنند از ترس عکس‌العمل نشان دادن دولت ایران واهمه دارند. در واقع، آنچه گزارش شده است حاکی است از موقعیت‌های بی‌شماری که در آن تصمیمات مقامات باعث عذاب بیشتر خانواده‌های داغدار شده است.

1) ایجاد سردرگمی و انکار در عوامل منجر به سقوط

تصمیم مسئولان برای این که بلافاصله، به طور رسمی عوامل منجر به سقوط و مسئولیت خودشان در این حادثه را انکار کند تأثیر این تراژدی را روی خانواده‌ها و دوستان قربانیان به مراتب بیشتر کرد. سه روز طول کشید تا مسئولان اعتراف کردند که موشک‌های ایرانی باعث سرنگونی هواپیما شده است.

در 27 دی‌ماه 1398، در حالی که مراسم‌های تشییع جنازه متعددی در حال برگزاری بود، رهبر ایران سرنگونی پرواز 752 را «یک حادثه تلخ» خواند، اما از نیروهای مسلح این کشور دفاع کرده و اصرار دارد که مرگ (176 نفر) نباید بر مرگ یک نفر - قاسم سلیمانی - سایه بیاندازد و معترضین به سرنگونی هواپیما را فریبخوردگان رسانه‌های خارجی توصیف کرد. حتی در 17 فروردین 1399، نقل شده که سخنگوی کمیته حقوقی و قضایی مجلس گفته است «نیروهای نظامی در سرنگونی هواپیمای مسافربری خوب عمل کردند»، همچنین اضافه کرد که «برخلاف ادعاهای رسمی، هیچ‌گونه دستگیری در مورد سرنگونی [هواپیما] انجام نشده». اگرچه گفته می‌شود او به دلیل این اظهارات تحت تعقیب کیفری قرار گرفته، اما حرف‌های او به عنوان نماینده فعال مجلس همچنان در اخبار نقل قول می‌شود.

2) ناتوانی از محافظت از سایت سقوط و جلوگیری از غارت

مایملک مسافران

ادعا شده مسئولان به خانواده‌ها اجازه دسترسی به سایت سقوط هواپیما را ندادند و در بازگرداندن تمام متعلقات به‌جامانده از آن‌ها کوتاهی کردند و بر اثر آن بعضی خانواده‌ها حتی یک یادگاری کوچک از عزیزان از دست رفته‌شان در پرواز 752 ندارند.

3) دخالت دولتی در نحوه برگزاری مراسم ترحیم و خاکسپاری

گزارش‌هایی وجود دارد مبنی بر این که در متن اعتراض‌های مردمی به سرنگون‌سازی پرواز 752، مقامات ایران به دنبال اجبار کردن خانواده‌ها به اعلان عمومی حمایت‌شان از دولت با تهدید به عدم برگرداندن اجساد عزیزانشان بوده‌اند. گزارش شده خیلی از خانواده‌ها از برگزاری مراسم خاکسپاری خصوصی منع شده‌اند. قربانیان سانحه «شهیدانی» اعلام شده که در راه کشورشان کشته شده‌اند. در نتیجه مراسم‌های خاکسپاری به شدت امنیتی شده‌اند. گزارش شده که مقامات سپاه مراسم‌های خاکسپاری را به نفع خودشان ضبط و ثبت می‌کردند و بر خانواده‌ها برای به خاک سپردن عزیزانشان در بخش شهدا فشار وارد می‌کردند و در بعضی نمونه‌ها بدون کسب اجازه و یا حضور خانواده‌ها، عزیزان آن‌ها را در بخش شهدا دفن کرده‌اند. خیلی از خانواده‌ها چاره‌ای جز تسلیم نداشتند. مسئولان، برخلاف خواسته خانواده‌ها، روی تابوت‌ها نوشتند «تبریک برای شهادتان».

این طور بیان شده که گذاشتن عنوان «شهید» در راه ایران روی جانب‌باختگان به خانواده‌های آن‌ها تحمیل و بدون رضایت آنها صورت گرفته است: «نامت را گذاشته‌اند شهید، تو شهید کدام جنگ شدی برادر جان، جنگ با خودی؟ سرباز بی‌تفنگ کدام جبهه بودی؟ سرباز بی‌دفاع در کدام سنگر؟ تو کشته کدام جنگ نابرابر شدی که حتی پلاک گردنت را، تکه‌ای از پیراهنت را هم به من ندادند... کدام جنگ ۱۷۶ شهید روی دستمان گذاشت. چرا کتمان کردید چرا زبان در حلق فروبرده اید؟»³⁴

گزارش شده وقتی تعدادی از خانواده‌ها برای بازگرداندن جسد عزیزانشان به کشورهای محل اقامت آن‌ها درخواست کردند، با تأخیر و موانع روبرو شدند و وزارت امور خارجه ایران آنها را ملزم به امضای فرمی می‌کرد که در آن باید اعلام می‌کردند قربانی فقط ملیت ایرانی داشته است. گفته می‌شود دفن حداقل دو قربانی به همین خاطر بیش از چهل روز به تأخیر افتاده است.

(4) آزار و اذیت و تهدید و ارعاب دنباله‌دار

گزارش‌های موثقی وجود دارد مبنی بر این که اعضای خانواده قربانیان از طرف مسئولان دائماً در معرض آزار و اذیت، تهدید و ارعاب و حمله فیزیکی قرار گرفته‌اند. علاوه بر آن‌هایی که ساکن ایران هستند، دامنه تهدیدها حتی به کسانی که مقیم کانادا هستند نیز رسید. شوهر یکی از کشته‌شدگان توضیح داده که چطور پس از این که از دولت در فضای مجازی انتقاد کرد با او یک تماس تلفنی گرفته شد که یک ساعت به درازا انجامید و در آن فرد تماس‌گیرنده ادعا می‌کرد یک مقام عالی‌رتبه ایرانی است. هنگامی که او از حذف یادداشت انتقادی آنلاین خود خودداری ورزید، مقامات برای تحت فشار قرار دادن با خانواده او در

³⁴ <https://www.ps752justice.com/victims/mahsa-amirliravi/>

ایران تماس گرفتند. یک مقام ایرانی دیگر به او گفته است که ساکت کردن آنها حتی در خارج از ایران آسان است. گفته می‌شود که عمده یکی از قربانیان بازداشت و مورد آزار و اذیت قرار گرفته و به او اخطار داده شده تا خانواده‌اش را ساکت نگه دارد. بعضی دیگر از خانواده‌ها از ترس ادامه فشارها از ترک ایران خبر دادند، در حالی که گزارش شده تعدادی از آنها که ساکن کانادا هستند مرتباً تهدیدهای آنلاین دریافت کرده‌اند.

(5) معامله غلط غرامت مالی در ازای عدم مجازات

در 27 فروردین 1399 ایران پیشنهاد پرداخت غرامت مالی به اوکراین و خانواده‌های قربانیان داد و وعده داد که اطلاعات جعبه سیاه را منتشر می‌کند، ظاهراً به این شرط که هیچ اقدام حقوقی علیه ایران صورت نپذیرد. این در حالی است که برای خیلی از خانواده‌ها، نیت اصلی، محاکمهٔ مسببان جنایت است، از جمله آن‌هایی که دستورش را صادر کرده‌اند. گزارش شده است که خانواده‌های قربانیان بارها تأکید کرده‌اند که عدالت برای خانواده‌ها به معنای جبران مالی نیست؛ که آنها نیاز به پاسخی قطعی دارند و می‌خواهند بدانند در آن شب دقیقاً چه اتفاقی افتاده است؛ آن‌ها انتظار دارند که عدالت همهٔ حقیقت را روشن کند.

(6) تخلفات صورت‌گرفته در جریان اعتراضها

به دنبال سرنگونی پرواز 752 هواپیمایی بین‌المللی اوکراین، بین 22 تا 25 بهمن 1398 تحصن و اعتراضات در تعدادی از شهرها و دانشگاه‌های سراسر کشور، از جمله تهران، اهواز، آمل، اراک، اردبیل، بابل، گرگان، اصفهان، کرج، کرمانشاه، مشهد، قزوین، قدس، رشت، سنندج، ساری، سمنان، شیراز، تبریز، یزد و زنجان برگزار شد. شرکت‌کنندگان در این تحصن‌ها و اعتراضها با گرامی‌داشت یاد و خاطرهٔ 176 قربانی این حادثه، خواستار پاسخگویی و مرهمی مناسب بر درد خانواده‌های قربانیان شدند و از سیستم سیاسی و رهبری ایران ابراز ناامیدی کردند.

گفته می‌شود معترضین با استفاده بی‌رویه از قوهٔ قهریه روبرو شده‌اند. گزارش شده نیروهای امنیتی، از جمله یگان ویژهٔ پلیس، مأموران لباس‌شخصی و شبه‌نظامیان بسیج با استفاده از گاز اشک‌آور، باتوم، گلوله‌های لاستیکی و ساچمه‌ای به معترضین حمله کردند. گزارش‌ها حاکی از آن است که نیروهای امنیتی همچنین با گلوله‌های واقعی مستقیم به سمت معترضین شلیک کرده و در برخی موارد آنها را در ارتفاع سر هدف گرفته‌اند. صدها نفر که عمدتاً دانشجوی می‌باشند دستگیر و بدون حضور وکیل مورد بازجویی قرار گرفتند. برخی از آنها با قرار وثیقه آزاد شدند. گفته

می‌شود معترضان زخمی‌شده به دلیل حضور شدید نیروهای امنیتی در داخل و اطراف مراکز درمانی و ترس از دستگیری در صورت مراجعه برای معالجه، قادر به دریافت کمک پزشکی در بیمارستان‌ها و کلینیک‌ها نبوده‌اند. ایجاد اختلال در شبکه اینترنت و ارتباطات تلفنی نیز در مکان‌های رخداد اعتراض‌ها، عمدتاً در تهران، گزارش شده است.

در 24 دی 1398، نیروهای امنیتی دروازه‌های ورودی دانشگاه امیرکبیر را مسدود کردند و دانشجویان محبوس شده در محوطه دانشگاه را مورد حمله قرار داده و دستگیر کردند. نیروهای امنیتی همچنین برای جلوگیری از دسترسی افراد به یک محل رخداد اعتراض در تهران، ایستگاه متروی نزدیک به آن را به طور موقت بستند و گفته می‌شود به داخل یک ایستگاه متروی دیگر و در حالی که مردم داخل آن بودند با گاز اشک‌آور شلیک کردند. در حادثه‌ای دیگر در 26 دی، نیروهای امنیتی به خوابگاه دانشگاه تهران حمله کرده و طبق گزارش‌ها، با کمک پرسنل امنیتی دانشگاه، تعدادی از دانشجویان را دستگیر کردند.

گزارش‌ها حاکی از آن است که از شکنجه جسمی و روانی و بدرفتاری به قصد اخذ اعتراف از افراد بازداشت شده در جریان این اعتراضات استفاده شده است. در بعضی موارد از اطلاع‌رسانی به خانواده‌های دستگیرشدگان درباره سرنوشت و محل نگهداری آن‌ها ممانعت به عمل آمده است. در بعضی موارد دیگر، نیروهای امنیتی، اعضای خانواده بازداشت‌شدگان را که برای دریافت اطلاعات در مورد نزدیکان خود به دفاتر محلی سازمان اطلاعات مراجعه کرده بودند، دستگیر و مورد بازجویی قرار داده‌اند.

رهبران سیاسی، قضایی و مذهبی ایران اعتراضات را به طور علنی تقبیح کرده و معترضین را دشمنان حکومت خوانده‌اند. در 24 دی 1398، احمد علم‌الهدی، امام جمعه مشهد، از معترضین به عنوان «ستون پنجم دشمن» یاد کرد و در خطبه‌های نماز جمعه‌اش از زبان تهییج‌کننده‌ای که موجب نفرت و خشونت علیه معترضین شود استفاده کرد. اظهارات مشابهی توسط ابراهیم رئیسی، رئیس قوه قضائیه، صادر شد که معترضان را متهم می‌کرد به به‌مخاطره انداختن امنیت ملی.

در 26 دی 1398، مقامات پلیس تهران اعلام کردند که نظارت گسترده‌ای بر شبکه‌های اجتماعی را آغاز کرده‌اند با هدف شناسایی و پیگرد قانونی همه کسانی که بیانیه‌هایی در حمایت از به اصطلاح «اجتماعات غیرقانونی» منتشر می‌کنند.

یک- حق حاکمیت ایران بر حریم هوایی اش

در ارتباط با ادعاها و ملاحظات فوق، دولت محترم جنابعالی را به قواعد و معیارهای مرتبطی ارجاع می‌دهم که قابل اطلاق به موضوعاتی است که موقعیت توصیف شده در بالا پیش آورده است.

نخست می‌خواهم این را یادآور شوم که بر اساس قانون هوانوردی، هر حکومتی دارای حق حاکمیت کامل و انحصاری بر حریم هوایی سرزمینش است. ماده یکم کنوانسیون شیکاگو اظهار می‌دارد که «حکومت‌های طرف قرارداد این موضوع را به رسمیت می‌شناسند که هر حکومت دارای حق حاکمیت کامل و انحصاری بر حریم هوایی سرزمینش است». به علاوه باید این نکته ذکر شود که اصل حق حاکمیت یک حکومت بر حریم هوایی اش، تنها یک قاعده منتج از قراردادهای فوق‌الذکر نیست، بلکه یک اصل متداول قابل اطلاق به صورت عام می‌باشد.³⁵

تحت قانون بین‌المللی هوانوردی، همه حکومت‌ها «باید از توسل به استفاده از سلاح بر علیه هواپیمای غیرنظامی در حال پرواز اجتناب ورزند... و در صورت رهگیری، زندگی سرنشینان هواپیما و ایمنی هواپیما نباید به خطر بیفتد. این شرط نباید به صورتی تعبیر شود که حقوق و التزامات حکومت‌ها را که در منشور سازمان ملل تعیین گردیده به‌نحوی تغییر دهد.»³⁶

حق حاکمیت بر حریم هوایی به حکومت‌ها شماری از صلاحیت‌ها، نظیر تعیین نواحی‌ای که پرواز بر فراز آن ممنوع است (منطقه ممنوعه)، می‌بخشد، اما برخی الزامات را هم، مثل تضمین ایمنی هوانوردی درون قلمرو آن‌ها و اجرای تحقیقات ایمنی، برعهده آنان می‌گذارد: «هر کشور طرف قرارداد می‌تواند به دلیل ضروریات نظامی و یا ایمنی عمومی، به شکل یکسان پرواز هواپیماهای کشورهای دیگر را بر فراز برخی مناطق سرزمینش محدود ساخته یا منع نماید (...).»³⁷ این شروط به حکومت این حق را می‌دهد تا اگر باور داشته باشد که پرواز یک هواپیما بر فراز سرزمینش ممکن است همراه با خطرات امنیتی یا ایمنی باشد، مانع از آن شود.³⁸ ابعاد و پراکندگی مناطق پرواز ممنوع باید به نحوی منطقی تعیین شود تا موانع غیرضروری بر سر راه

³⁵ مجله مقالات کنفرانسی تحقیقات حمل و نقل ۴۳ (۱۳۹۸) ۱۱۳-۱۱۸ /
Transportation Research Procedia 43 (2019) 113-118

³⁶ کنوانسیون شیکاگو، ماده ۳ در دو جا (الف) (اضافه شده در ۱۳۸۵) /
Chicago Convention, Article 3 bis (a) (added in 2006)

³⁷ همان، ماده ۹

³⁸ مجله مقالات کنفرانسی تحقیقات حمل و نقل ۴۳ (۱۳۹۸) ۱۱۳-۱۱۸ /
Transportation Research Procedia 43 (2019) 113-118

ناوبری هوایی ایجاد نکند. تعیین چنین حوزه‌های ممنوعه‌ای در قلمرو یک حکومت طرف قرارداد و نیز هرگونه اصلاحیه متعاقب باید هر چه سریع‌تر به اطلاع سایر حکومت‌های امضاکننده قرارداد و سازمان بین‌المللی هوانوردی غیرنظامی برسد.

بنابراین از دیدگاه قانون بین‌المللی هوانوردی، در درجه نخست این حقیقت که حکومت تعهدات خود را برای تأمین امنیت آمدوشد هوایی بر فراز سرزمینش برنیاورده و در درجه دوم، این حقیقت که مسئولین آن باعث یک سانحه شده‌اند می‌تواند به مسئولیت حکومت در قبال یک حادثه دامن بزند.³⁹

دو - الزام به رعایت و حفاظت حق زندگی افراد

می‌خواهم الزامات دولت محترم جنابعالی را به رعایت و حفاظت از جان کسانی که در هواپیماهای غیرنظامی در حریم هوایی این کشور هستند، و به عنوان بخش محوری این الزامات، تحقیق کامل درباره هر مورد از دست رفتن جان افراد را یادآور شوم.

ماده ششم میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مقرر می‌دارد که «حیات هیچ کس نباید به صورت خودسرانه سلب شود». این «عالی‌ترین حقی است که عدول از آن حتی در شرایط مناقشات مسلحانه و سایر وضعیت‌های اضطراری عمومی که حیات یک ملت را تهدید می‌کند، به هیچ وجه مجاز نیست.» (کمیتة حقوق بشر، نظرعمومی ۳۶، پاراگراف ۲). حکومت «ملزم است که بر اساس ماده ۶، حقوق همه افرادی را که داخل قلمروش هستند و تمام کسانی را که تحت حوزه قدرت‌اش قرار می‌گیرند، یعنی کسانی که حکومت بر بهره‌مندی آنان از حق حیات اعمال قدرت یا کنترل مؤثر دارد، رعایت و تضمین کند.» (نظر عمومی ۳۶، پاراگراف ۶۳)

حکومت‌ها باید از «درگیر شدن در رفتاری که منجر به محروم ساختن خودسرانه افراد از حق حیات می‌شود پرهیز کنند» (نظر عمومی ۳۶ پاراگراف ۶) حکومت‌ها همچنین باید از حق حیات افراد در برابر «تهدیدات و وضعیت‌های تهدیدکننده زندگی که به طور معقولی قابل پیش‌بینی هستند و می‌توانند منجر به از دست دادن جان افراد شوند» محافظت نمایند. «مفهوم خودسرانگی نباید کاملاً مساوی با "خلاف قانون" قرار داده شود، بلکه باید به صورت گسترده‌تری تفسیر شود تا عناصر عدم تناسب، بی‌عدالتی، عدم پیش‌بینی‌پذیری و روند مقتضی قانونی و همین‌طور عناصر منطقی‌بودن، ضرورت و تناسب را شامل گردد.» (نظر عمومی ۳۶، پاراگراف ۱۲)

عملکردهای «ناهمخوان با قانون بین‌المللی بشردوستانه»، از جمله «کوتاهی در اعمال اصول پیش‌گیری و تناسب» ناقض بند ۶ هستند (نظر عمومی ۳۶، پاراگراف ۶۴). به علاوه، حکومت‌هایی که «در اعمال تعریف شده به‌عنوان تهاجمی در قانون بین‌المللی که منجر به از دست دادن جان افراد شود شرکت جویند، به خودی خود ماده ۶ میثاق را نقض می‌کنند». حکومت‌هایی که «نتوانند تمام اقدامات معقول را برای حل اختلافات بین‌المللی‌شان از طریق روش‌های صلح‌آمیز به عمل آورند، ممکن است در برآورده ساختن الزام مثبت‌شان به تضمین حق زندگی افراد دچار شکست شده باشند.» (نظر عمومی ۳۶، پاراگراف ۷۰)

سه - استفاده عامدانه از نیروی قهریه مرگ‌آور و اشتباهات

بر مبنای قانون بین‌المللی حقوق بشر هر گونه از دست رفتن جان افراد که نتیجه استفاده از قوه قهریه بدون مطابقت اکید با اصول نیاز، تناسب و احتیاط باشد توجیه‌ناپذیر است. اصل ضرورت، کاربرد قوه قهریه توسط مقامات اجرای قانون را تنها به آن چه جهت اجرای وظایفشان «اکیداً ضروری» است محدود می‌سازد. آنان نباید از نیروی قهریه مرگ‌آور جز برای دفاع از خود یا دفاع از دیگران در برابر تهدید قریب‌الوقوع جانی یا آسیب جدی، برای پیش‌گیری از ارتکاب جرائم سنگین که دربرگیرنده تهدید جانی جدی است، برای دستگیری کسی که حامل چنین تهدیدی است و در برابر آنان مقاومت می‌کند، یا برای پیش‌گیری از فرار چنین شخصی، و تنها هنگامی که شیوه‌های با شدت کمتر برای تأمین این مقاصد ناکافی باشد استفاده کنند.

آن چه بدیهی است این است که شامگاه ۱۷ دی‌ماه ۱۳۹۸ و در ادامه آن صبح ۱۸ دی‌ماه یک وضعیت کلاسیک حفظ نظم نبود. در حقیقت، آن طور که در گزارش‌ها آمده مقامات رسمی مختلف از یک وضعیت جنگی سخن گفتند. زمینه و موقعیت در این مورد واجد اهمیت است. واکنش نشان دادن به تهدیدها یک موضوع دقیق علمی نیست و قابل درک است که دولت‌ها بخواهند جانب احتیاط را نگه دارند. در حقیقت، ماده ششم میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی «الزام مثبتی بر حکومت وضع می‌دارد تا جان افراد را، از جمله با استفاده مؤثر از روش‌های پیش‌گیرانه در برابر خطر جانی واقعی و فوری ناشی از یک حمله حفظ کند».^{۴۰} «وجود و ماهیت یک وضعیت فوق‌العاده عمومی که جان یک ملت را تهدید می‌کند می‌تواند...

^{۴۰} مجلس لردها، مجلس عوام، کمیته مشترک در مورد حقوق بشر، سیاست دولت در مورد استفاده از پهبادها برای کشتن هدفمند، گزارش دوم نشست ۱۳۹۴-۱۳۹۵، ۸، قابل دسترس در <https://publications.parliament.uk/pa/jt201516/jtselect/jtrights/574/574.pdf>

در تعیین خودسرانه بودن یک عمل یا قصور به خصوص که منجر به از دست رفتن جان افراد شده و همچنین در تعیین دامنه اقدامات مثبتی که طرفهای حکومتی باید به عمل آورند نقش داشته باشد» (نظر عمومی ۳۶، پاراگراف ۶۷).

زمینه شلیک به پرواز 752، تحلیل زمینه‌ای و موقعیتی، رجعت به سایر منابع قانون و تفسیری هدفمند را طلب می‌کند. این به معنی ارزیابی ضرورت، تناسب و احتیاط از طریق یک تحلیل موقعیتی است که محل، شرایط، احتمال مقاومت مسلحانه و برنامه‌ریزی به کار رفته را در نظر بگیرد.⁴¹ این همچنین به این معناست که استفاده مرگبار از نیروی قهریه هنگامی که ضروری نباشد، احتمال به بار آوردن صدمات بی‌تناسب را به همراه داشته باشد و یا بتوان از آن به شیوه معقول از طریق اقدامات پیشگیرانه ممکن اجتناب کرد، قابل توجیه یا مجاز نیست.⁴²

دادگاه اروپایی حقوق بشر (EHCR) برای ارزیابی خود از ضرورت و تناسب، زمینه‌ای تعریف کرده است و از این لحاظ راهنمای سودمندی را جهت ارزیابی استفاده حکومتها از نیروی قهریه، بر اساس کنوانسیون‌های حقوق بشر مشابه، فراهم می‌آورد. به عنوان مثال این دادگاه در پرداختن به تروریسم این موضوع را تصدیق می‌کند که «جایی که مسئولین باید تحت فشار زمانی شدید عمل می‌کردند و در جایی که کنترل آنان بر موقعیت در حداقل بوده است» معیار ضرورت محض شاید صرفاً یک امر غیرممکن باشد «دادگاه از دشواری‌های پیش روی حکومتها در محافظت از مردمشان در برابر خشونت تروریستی به شدت آگاه است و پیچیدگی این معضل را تصدیق می‌کند.»⁴³

به عنوان نمونه، در پرونده ایسایوا، یوسوپووا و بازایوا علیه روسیه، که به بمباران هوایی غیرگزینشی کاروانی از افراد غیرنظامی در حال ترک گروزی، پایتخت جمهوری چچن، در مهر ماه ۱۳۷۸ مربوط می‌شد، دادگاه اروپایی حقوق بشر به این نتیجه رسید که عملیات با احتیاط مقتضی در مورد جان شهروندان عادی برنامه‌ریزی و اجرا نشده بود. بنابراین این موضوع نقض الزامات ذاتی حق حیات بود. در مورد فینوگنوف⁴⁴ دادگاه اروپایی حقوق بشر حکم داد که زمانی که حکومت روسیه برای پایان دادن به بحران گروگان‌گیری در یک تئاتر از گاز استفاده کرد نقض حقوق بشر به وقوع نپیوسته بود، چرا که مسئولان تحت فشار زمان

⁴¹ دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرائم سازمان ملل و دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل، کتاب منبع در مورد استفاده از نیروی قهریه، (۲۰۱۷) ۱۳۹۶

⁴² ن میزبر، پیامدهای حقوق بشری استفاده از پهپادها، ۱۳۹۲ (۲۰۱۳)، صفحه ۳۰

⁴³ دادگاه اروپایی حقوق بشر، فینوگنوف و سایرین علیه روسیه، ۱۳۹۰ (۲۰۱۱)، دادخواست شماره ۱۸۲۹۹/۰۳ و ۲۷۳۱۱/۰۳. قابل دسترس در

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%222001-108231%22%7D> پاراگراف ۲۱۱-۲۱۲

⁴⁴ همان

عمل می‌کردند و کنترل آن‌ها بر موقعیت در حداقل بود. دادگاه دریافت که مسئولین می‌توانستند با توجه به شرایط به نحو معقولی به این نتیجه رسیده باشند که خطری واقعی و جدی جان افراد (در این مورد گروگان‌ها را) تهدید می‌کرده و استفاده از قوه قهریه مرگبار دیر یا زود اجتناب‌ناپذیر بوده است.

اما در این مورد، هدف قرار دادن پرواز 752 یک اشتباه بود و این امر موضوع مسئولیت حکومت و فرد را زمانی که «اشتباه موضوعی» در کار بوده پیش می‌کشد. مفهوم اشتباه موضوعی هم در سیستم قضایی ملی و هم در سیستم قضایی بین‌المللی جایگاه حقوقی دارد. طبق قانون بین‌المللی حقوق بشر، یکی از پیشرفته‌ترین نظریات حقوقی را می‌توان در دادگاه اروپایی حقوق بشری یافت که نظریه حقوقی مستحکمی را در مورد اشتباه و استفاده از نیروی قهریه مرگبار مقرر داشته است. به همین دلیل این نظریه در اینجا ارائه می‌شود. به علاوه، نظریه قضایی این دادگاه در اوکراین هم دارای اثر اجرایی است.

تصمیم دادگاه اروپایی حقوق بشر در مورد مک‌کن⁴⁵ در اینجا موضوعیت ویژه دارد. در آن مورد، دادگاه باید تعیین می‌کرد که آیا حکومت، نیروی قهریه معقولی را علیه سه مظنون عضو ارتش آزادیخواه ایرلند که هیچ‌یک هنگام کشته‌شدن نه مسلح بودند و نه وسیله انفجاری یا بمبی به همراه داشتند به کار برده است یا خیر. دادگاه تشخیص داد که جهت تعیین تخطی از حق حیات افراد، باید برنامه‌ریزی عملیات، تحقیقات مربوط به آن و نیز اجرای آن در عالم واقع را مورد بررسی قرار بدهد.

در رابطه با مورد اول، دادگاه معین کرد که محروم ساختن افراد از حیات، به‌خصوص هنگامی که نیروی قهریه مرگبار عامدانه مورد استفاده قرار گرفته، باید تحت دقیق‌ترین تحقیقات قرار گیرد و نه تنها اعمال عوامل حکومت که نیروی قهریه به کار برده‌اند، بلکه کلیه شرایط پیرامونی از جمله مواردی همچون برنامه‌ریزی و کنترل اعمال تحت بررسی در نظر گرفته شود. دادگاه تشخیص داد که رعایت و حفاظت حق حیات افراد این وظیفه را بر عهده حکومت می‌گذارد که در برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و کنترل حفظ نظم عملیات ضدتروریستی (یا طبق نظریه قضایی بعدی، عملیات نظامی) «احتیاط مناسب» را به عمل آورد و سعی کند نه تنها از جان کسانی که ممکن است قربانی اعمال تروریست‌ها شوند، بلکه همچنین در صورت امکان از جان خود تروریست‌ها هم حفاظت به عمل آید. همان‌گونه که کروف به طور خلاصه بیان کرده است: «اگر حکومت بتواند به نحو معقولی عملیات را به شیوه‌ای سازمان‌دهی کند تا بدون به مخاطره

⁴⁵ دادگاه اروپایی حقوق بشر، مک‌کن و سایرین علیه بریتانیا، ۱۳۷۴ (۱۹۹۵)، درخواست شماره ۱۸۹۸۴/۹۱، قابل دسترسی در

<http://iusgentium.ufsc.br/wp-content/uploads/2017/08/Texto-Cmpl-McCANN-AND-OTHERS-v-UK.pdf>

انداختن عموم یا مقامات مجری قانون از کشتن تروریستها یا مظنونین دیگر اجتناب شود، موظف است تا این کار را انجام دهد. آن چه بنا بر معیار "ورای هر شک معقول" لازم است به اثبات برسد صرفاً این است که با توجه به حقایقی که در آن زمان بر مسئولان معلوم بوده، چنین هماهنگی‌های معقولی می‌توانسته به عمل آمده باشد. اگر چنینی موضوعی ثابت شده باشد و این هماهنگی‌ها به عمل نیامده باشد، نقض قانون رخ داده است.⁴⁶

در مورد اجرای عملیات، دادگاه پذیرفت که «سربازان صادقانه باور داشتند که با توجه به اطلاعاتی که به آن‌ها داده شده بود ضروری بوده که به مظنونین شلیک کنند تا آنان را از انفجار بمب و به‌بارآوردن تلفات سنگین جانی باز دارند. بنابراین آنان اعمالی را که در اطاعت از دستورات مافوق انجام دادند، جهت حفظ جان افراد بیگناه مطلقاً ضروری تشخیص داده بودند (پاراگراف ۲۰۰، تأکید اضافه شده). دادگاه نتیجه گرفت که «هنگامی که عمل مبتنی بر باور صادقانه‌ای باشد که به دلایل مقبولی در آن موقع معتبر تصور شده اما بعداً مشخص می‌شود که اشتباه بوده، نقض حق حیات صورت نپذیرفته است».⁴⁷

با الزامی ساختن این که «دلایل مقبول» باید مؤید «باور صادقانه» باشند، دادگاه این نظر را رد می‌کرد که هر باوری، هر اندازه هم که غیرمعقول باشد، می‌تواند تحت قوانین بین‌المللی گرفتن جان یک فرد را توجیه کند. به بیان دیگر، اشتباه موضوعی باید هم صادقانه و هم معقول باشد تا حکومت را به صورت کامل مبری سازد.⁴⁸ باوری که بر دلایل معقول (توجیه‌پذیر به صورت عینی) استوار نباشد نمی‌تواند مبنای مشروعی برای استفاده از نیروی قهریه مرگبار فراهم کند: «مفهوم قانون پرونده‌ای صریح و پایدار دادگاه این است که باور صادقانه باید بر «دلایل مقبول» استوار باشد تا مقتضیات ماده ۲ را برآورده سازد (۲). هرگونه دفاع از قتل حکومتی باید بر دلایل توجیه‌پذیر به صورت عینی مبتنی باشد. این آزمونی عینی است که وجود آن برای دادن اعتبار اجرایی کافی به حقوق قربانیان تحت ماده ۲ ضروری است. این امر به درستی افسران مجری قانون را ملزم می‌دارد تلاش معقول به کار برند تا پیش از تمسک به نیروی قهریه مرگبار واقعیات صحیح را تعیین سازند.»⁴⁹ بنابراین در یافتن «باور صادقانه و معقول»،

⁴⁶ دووه کورف، کتابچه راهنمای حقوق بشر شماره ۸، شورای اروپا، ۱۳۸۵ (۲۰۰۶)

⁴⁷ دادگاه اروپایی حقوق بشر، مککن و سایرین علیه بریتانیا، ۱۳۷۴ (۱۹۹۵)،

دادخواست شماره ۱۸۹۸۴/۹۱، پاراگراف ۲۰۰ (تأکید اضافه شده)

⁴⁸ رجوع کنید به میلانوویچ، اشتباهات موضوعی به هنگام استفاده از نیروی

قهریه مرگبار در قانون بین‌المللی: بخش اول، قابل دسترس در

<https://www.ejiltalk.org/mistakes-of-fact-when-using-lethal-force-in-international-law-part-i/>.

⁴⁹ مداخله کمیسیون برابری و حقوق بشر به عنوان طرف ثالث در پرونده آرمانی
دا سیلوا در برابر بریتانیا، دادخواست شماره ۵۸۷۸/۰۸

معیار معقول بودن به جای تمرکز بر خود باور بر این متمرکز است که آیا نحوه شکل گرفتن این باور معقول است یا خیر.

رویکرد مشابهی در قانون حقوق بشری بین الملل (IHL)⁵⁰ به صورتی که بر مناقشات بین المللی اعمال می شود یافت شد که مطابق آن یک اشتباه مشروع باید از هر دو آزمون صداقت و معقول بودن بگذرد. یک حمله تنها زمانی می تواند انجام شود که اصول پیشگیری در حمله، تمایز بین اهداف غیرنظامی و نظامی و تناسب را رعایت کند. طرف مناقشه ای که نتواند تمام احتیاطات لازم را به عمل آورد در برابر نقض قانون بین المللی حقوق بشر مسئول خواهد بود، حتی اگر هدف قرار دادن غیرنظامیان یا اهداف غیرنظامی با حسن نیت (معیار صداقت) انجام شده باشد.⁵¹ بنا به اظهار میلانوویچ «نتیجه این تحلیل این بود که به نظر می رسد قانون بین المللی حقوق بشر استفاده از نیروی قهریه مرگبار علیه غیرنظامیان یا اهداف غیرنظامیان را که ناشی از اشتباه موضوعی صادقانه و منطقی باشد مورد چشم پوشی قرار می دهد. اشتباهات موضوعی صادقانه اما غیرمنطقی مورد چشم پوشی قرار نمی گیرند، چرا که لاجرم ناقض فرامین قانون بین المللی حقوق بشر در مورد پیشگیری هستند.»⁵²

قانون بین الملل هوانوردی طبق ماده یک (ب) کنوانسیون مونترآل که مقرر می دارد یک فرد «اگر به صورت غیرقانونی و عامدانه... به یک هواپیمای در حال پرواز صدمه بزند، مرتکب جرم شده است» الزاماتی را در رابطه با حق حیات مسافران غیرنظامی اعمال می دارد. کنوانسیون حکومت را ملزم می دارد تا «کلیه اقدامات قابل اجرا» را برای پیشگیری از چنین اعمالی به کار بندد (ماده ۱۰ (۱)). اما کنوانسیون مونترآل تصریح نمی کند که آیا اصل اشتباه موضوعی به چنین موقعیت هایی قابل اطلاق است یا خیر. کنوانسیون پکن که برای جایگزینی کنوانسیون مونترآل در نظر گرفته شده، با این نیت که عملیات نظامی توسط قانون بین المللی حقوق بشر و کنوانسیون شیکاگو (و به تبع آن، اصول آن ها در مورد اشتباهات موضوعی) پوشش داده می شود، این فعالیت ها را از حوزه ممنوعیت های ماده ۱ (ب) خارج می سازد. اما دولت محترم جناب عالی کنوانسیون پکن را به تصویب نرسانده است

⁵⁰ همان طور که در گزارش من «A/HRC/44/38» به طور کامل شرح داده شده، مشخص نیست که آیا در زمان شلیک موشک یک درگیری مسلحانه بین المللی وجود داشت. با این حال بیانیه صادر شده از سوی مقامات ایرانی حکایت از یک ذهنیت دال بر وضعیت جنگی، هر چند نه از لحاظ آمادگی، در بین مسئولین نظامی دارد. بنابراین به منظور تحلیل زمینه ای و موقعیتی و تفسیر هدفمند، تأکید بر معیارهای مربوط به «اشتباهات» تحت قانون بین الملل واجد اهمیت است.

⁵¹ <https://www.icty.org/en/press/final-report-prosecutor-committee-established-review-nato-bombing-campaign-against-federal#IVB2>

رجوع کنید به میلانوویچ، OP., cit. 47

⁵² میلانوویچ، اشتباهات موضوعی به هنگام استفاده از نیروی قهریه مرگبار در قانون بین المللی: بخش اول، قابل دسترسی در:

<https://www.ejiltalk.org/mistakes-of-fact-when-using-lethal-force-in-international-law-part-i/>

و بنا به گزارش‌ها، هنگامی که ایالات متحده هواپیمای مسافربری ایران را در ۱۳۶۷ به اشتباه سرنگون ساخت تقاضا کرده بود تا برای تعیین دولت مسئول، کنوانسیون مونترآل اعمال گردد.⁵³

در ارتباط با این موضوع یک اصل قضایی نظارتی وجود دارد که «از این دیدگاه حمایت می‌کند که بنا بر ظاهر امر یک هواپیمای مسافربری، چه عامدانه و چه غیرعامدانه حریم هوایی را نقض کرده باشد، نباید به عنوان یک تهدید نظامی به حاکمیت ارضی در آن حد که نابودی هواپیما را توجیه سازد تلقی شود.»⁵⁴

طبق ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد، به منظور جلوگیری از استفاده غیرقانونی از نیروی قهریه و حفظ جان طرف‌های بی‌گناه، دفاع از خود باید به صورت عینی ضروری باشد. هر دستورالعمل دیگری می‌تواند مشوق استفاده از اعمالی شود که به ادعای دفاع از خود صورت می‌پذیرند، اعمالی که همین حالا هم بیش از حد آزادانه مورد استفاده قرار می‌گیرند.⁵⁵ همان‌طور که دیوان بین‌الملل دادگستری بیان داشته «این که مطابق قانون بین‌الملل اقدامات انجام شده به ادعای دفاع از خود باید برای این مقصود (دفاع از خود) ضروری باشند یک الزام اکید و عینی است و جایی برای هیچ گونه "اقدام به صلاح‌دید" باقی نمی‌گذارد.»⁵⁶

طبق قوانین بین‌المللی، معیارهای فوق به مسؤلیت حکومت اطلاق می‌شود. قانون کیفری بین‌المللی و ملی که متمرکز بر مسؤلیت فردی در استفاده از نیروی قهریه مرگبار است، درجه بالایی از مسؤلیت را ضروری می‌دارد و حتی در آن شرایط می‌تواند هم منطقی بودن اشتباه و هم پیشگیری‌هایی که برای اجتناب از اشتباه به عمل آمده را مد نظر قرار دهد.

<https://www.icj-cij.org/en/case/79>

⁵³ کنوانسیون مونترآل به طور آشکار بیان نمی‌دارد که آیا ممنوعیت نابودی هواپیمای غیرنظامی، شامل حملات نظامی هم می‌شود یا خیر. مراجعه کنید به تِرَب، استفاده از نیروی قهریه علیه هواپیمای غیر نظامی، قابل دسترسی در: <https://www.ejiltalk.org/uses-of-force-against-civil-aircraft/> حکومت‌ها بسته به منافع خود در این مورد مواضع متضادی گرفته‌اند.

⁵⁴ فاروق حسن، تحلیل قانونی شلیک به پرواز شماره ۰۰۷ خطوط هواپیمایی کره توسط اتحاد شوروی، ۴۹ ژورنال قانون و تجارت هوایی، ۵۵۵ (۱۹۸۴) / Farooq Hassan, A Legal Analysis of the Shooting of Korean Airlines Flight 007 by the Soviet Union, 49 J. Air L. & Com. 555 (1984)

⁵⁵ به عنوان مثال رجوع کنید به میلانوویچ، اشتباهات موضوعی به هنگام استفاده از نیروی قهریه مرگبار در قانون بین‌المللی: بخش دوم، قابل دسترسی در <https://www.ejiltalk.org/mistakes-of-fact-when-using-lethal-force-in-international-law-part-ii/>

⁵⁶ سکوه‌ای نفتی (جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده)، داوری، گزارش‌های دیوان بین‌المللی دادگستری ۱۳۸۲ (۲۰۰۳)، پاراگراف ۷۳؛ رجوع کنید به مواد پیش‌نویس در مورد مسؤلیت حکومت‌ها نسبت به اعمال ناصواب بین‌المللی، با تفسیر، ماده ۴۹، پاراگراف ۳ («حکومتی که به بر مبنای ارزیابی یک‌سویه اش از موقعیت به اقدامات متقابل متوسل می‌شود، خطرهای حاصل از آن را پذیرا می‌شود.»)

ماده ۸ (۲) ب اساسنامه رُم «عامدانه معطوف ساختن [] حمله به جمعیت غیرنظامی یا افراد غیرنظامی‌ای که در مخاصمات شرکت مستقیم ندارند» را معادل یک جنایت جنگی قرار می‌دهد. ماده ۳۲ (۱) که به اشتباهات می‌پردازد، مقرر می‌دارد که «اشتباه موضوعی، تنها آنگاه که نافی عنصر ذهنی‌ای باشد که لازمه انجام جنایت است، می‌تواند مبنای مستثنی ساختن از مسئولیت جنایی قرار گیرد». تحت قانون کیفری بین‌الملل متداول، آنگونه که توسط دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی سابق تشریح شده، به نظر می‌رسد که افراد اگر در اجرا و یا صدور دستور یک حمله با بی‌احتیاطی عمل کرده باشند می‌توانند به طور بالقوه مجرم به انجام جنایات جنگی باشند.⁵⁷ اهمال صرف برای اثبات یک جنایت جنگی کافی نخواهد بود.⁵⁸

تحلیل و بررسی فوق، زمینه را برای نتیجه‌گیری‌های تلویحی ذیل در موردی که اشتباه موضوعی منجر به از دست رفتن جان افراد می‌شود فراهم می‌سازد- حکومت‌ها و عواملشان مسئولیت کامل در قبال استفاده عامدانه و مرگبار از نیروی قهریه «به طور اشتباه» را بر عهده دارند مگر این که ثابت شود که:

۱- عاملین با این باور صادقانه و معقول که هدف آن‌ها یک تهدیدی حیاتی جدی می‌باشد عمل کرده‌اند، باوری معقول که تا حد زیادی بر مبنای گام‌های پیشگیرانه اتخاذ شده آزموده شده تا بتوان اظهار داشت که این باور بر مبنای صحیحی استوار بوده است. و

۲- خود حکومت تمامی پیشگیری‌های لازم را به عمل آورده بود تا اطمینان حاصل نماید که عواملش برای گرفتن تصمیم‌های منطقی از آمادگی کافی برخوردارند.

⁵⁷ جی دی اوهلین، «هدف قرار دادن و مفهوم نیت»، ژورنال قانون بین‌الملل میشیگان، دوره ۳۵، شماره ۱ (۲۰۱۳)، صفحات ۹۲ تا ۹۹، قابل دسترسی در: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1026&context=mjil>

J.D.Ohlin, "Targeting and the Concept of Intent," Michigan Journal of International Law, Vol. 35, Issue 1 (2013) at 92-99 available at <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1026&context=mjil>

⁵⁸ دو هون، سیر کردن در افق‌های قانونی، وکالت پرونده فاجعه، ژورنال قانون بین‌المللی و اروپایی اوترخت، ۲۰۱۷، ۳۳ (۸۴)، صفحه ۹۰-۱۱۹، قابل دسترسی در: <https://www.utrechtjournal.org/articles/10.5334/ujiel.368/#n15> MH17

De Hoon, Navigating the Legal Horizon: Lawyering the MH17 Disaster, Utrecht journal of international and European law, (2017) 33(84), pp.90-119 available at <https://www.utrechtjournal.org/articles/10.5334/ujiel.368/#n15>

چهار - اشتباهات موضوعی و پرواز 752

بنا به گزارش‌ها شکی در این نیست که پرواز 752 به طور عمدی توسط یگان سیار سپاه پاسداران دولت محترم جنابعالی هدف قرار گرفته است: این یگان قصد نداشته به هدف دیگری شلیک کند. این یگان عامدانه پرواز 752 و مسافریین و خدمه پروازش را هدف قرار داد و به آن شلیک کرد. همان‌طور که بالاتر این موضوع مورد تأکید قرار گرفت، دولت محترم جنابعالی آشکارا ذکر کرد که پرسنل نظامی سپاه پاسداران که حمله به پرواز 752 را انجام دادند با باور به این که هواپیما، یک موشک آمریکایی در حال آمدن به سوی آن‌ها و بنابراین تهدیدی قریبالوقوع نسبت به زندگی آنان و ایران است، مرتکب برخی «اشتباهات» شدند. حقایق مربوط به شلیک موشک، پرسش‌هایی را در مورد ماهیت و میزان نیت‌ها پیش می‌آورد که نه تنها با مسئولیت افرادی که شلیک را انجام دادند، بلکه با مسئولیت سلسله مراتب فرماندهی و همچنین مسئولیت حکومت سر و کار پیدا می‌کند:

۱- آیا می‌توان چینی اشتباهاتی را صادقانه و/یا منطقی توصیف کرد؟

۲- آیا توضیح مجموعه‌ای از اشتباهات باورپذیر است؟

۳- اگر چنین به نظر برسد که «اشتباهات» پذیرفتنی‌ترین توجیه برای شلیک باشد، اشتباهات عاملان به عنوان افراد مستقل چه تأثیری بر مسئولیت‌های حکومت در قبال رعایت حال مسافریین و خدمه پرواز 752 و محافظت از آنان می‌تواند داشته باشد؟

1) مجموعه‌ای از اشتباهات غیرمنطقی

بنا به گزارش‌ها، دولت محترم جنابعالی اطلاعات کافی برای تعیین این که خدمه سپاه پاسداران واقعاً با خودشان چه فکر کرده‌اند به جامعه بین‌المللی عرضه نکرده است. تا آن جا که می‌دانم، هیچ مصاحبه عمومی با اعضای گروه نظامی و هیچ مدرک در معرض دید عموم گذاشته شده‌ای از مصاحبه‌های پلیس یا دادستان‌ها موجود نیست. بنابراین تعیین این که آیا این باورها صادقانه بوده است یا خیر دشوار است. به علاوه، هیچ گونه اطلاعاتی در مورد ماهیت دقیق توجیه‌سازی‌ها و دستورات دریافت شده توسط یگان‌های نظامی در زمانی که به سر پست‌های خود در تهران و اطراف آن فرستاده شدند در اختیار عموم قرار داده نشده است. اقدامات عملیاتی متعارف بنا به گزارشات به حدی نقض شده‌بودند که منطقی می‌توان این پرسش را مطرح ساخت که آیا این اقدامات اجرایی در شامگاه پیش از شلیک توسط سلسله

مراتب فرماندهی سپاه پاسداران تغییر یا تخفیف یافته بودند و آیا به دسته‌های نظامی گفته شده بود که حتی اگر نتوانند تمام تأییدات لازمه را بگیرند به هدف شلیک کنند.

در رابطه با اطلاعات دریافت شده که در پیوست شماره یک این نامه تشریح شده، اطلاعات منتشره توسط مسئولین اشاره دارد به شماری تخطی از اقدامات متعارف که خود ناتوانی آشکار در پایبندی به اصول پیشگیرانه را پررنگ می‌سازد. برای نمونه: ۱- چگونه واحد موشکی در تشخیص هواپیما دچار اشتباه شد و چرا اقدامات متعارف برای چک کردن خصوصیات هدف مشخص نداشت که این هواپیما یک موشک نیست؟⁵⁹ ۲- چگونه و یا چرا چینی‌های خطای فاحشی در کالیبره‌سازی توسط افراد دسته نظامی یا سایرین تشخیص داده نشد. این که طبق گزارش‌ها چنین اشتباهی رخ داده، حاکی از معضلات مهمی در نحوه آموزش و نظارت است که می‌توان به فرماندهی نظامی نسبت داد.

اطلاعات دریافتی نشان‌گر کوتاهی در اتخاذ تمام پیشگیری‌های ممکن، هم از جانب نفرات واحد سیار و هم از سوی دیگران، از جمله افراد درون سلسله مراتب فرماندهی است که می‌تواند معادل بی‌احتیاطی باشد. این نتیجه‌گیری، چه قانون بین‌المللی حقوق بشر به عنوان چارچوب اجرایی حقوقی مورد استفاده قرار گیرد و چه قانون بین‌المللی بشردوستانه، صدق خواهد کرد. یک اشتباه «صادقانه» (وضعیت ذهنی) که منطقی نباشد (پیشگیری‌ها و اقدامات متعارف) ممکن است ماهیت و میزان مسئولیت مجرمانه افراد دخیل را تخفیف دهد، اما بر مسئولیت‌های حکومت تأثیری ندارد.

(2) کوتاهی در پیشگیری

کوتاهی در بستن فرودگاه و صدور نوتام (اخطار به خلبانان)

ضروری است که نه تنها اعمال سربازانی که به طور مستقیم غیرنظامیان بی‌گناه را به قتل رساندند، بلکه «تمام شرایط پیرامونی» از جمله «برنامه‌ریزی و نظارت» بر عملیات مورد بررسی قرار بگیرد.⁶⁰ یک حکومت باید «در حیطه قدرت‌ش اقداماتی را اتخاذ کند که بر مبنای یک ارزیابی معقول بتواند مانع به

⁵⁹ من دریافتم که گزارش ژوئن مشخص نمی‌کند که اپراتور موشک هدف را چه چیزی تصور کرده است و بر این اساس این احتمال باقی می‌ماند که شاید اپراتورها باور داشته‌اند که هدفشان هواپیمای دشمن بوده است. اما در ۲۱ دی ۱۳۹۸ فرمانده حاجی‌زاده ذکر کرد که واحد موشکی، هدف را به عنوان یک موشک کروز در فاصله ۱۹ کیلومتری شناسایی کرد و دولت محترم شما چیزی در مورد نادرستی این اطلاعات ذکر نکرده است.

⁶⁰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ماکاراتزیس علیه یونان، [۱۳۸۳] (۲۰۰۴)، دادخواست شماره ۵۰۳۸۵/۹۹، پاراگراف ۵۹-۶۰

خطر افتادن» جان افراد شود.⁶¹ به ویژه هنگامی که حکومتی دست به آغاز یک عملیات می‌زند، باید «احتیاط مناسب را در کنترل و سازمان‌دهی» آن عملیات به کار بندد تا از جان افراد غیرنظامی محافظت شود.⁶² عملیات دولتی، از جمله عملیات نظامی، باید به نحوی سازمان یابد که «تا حداکثر ممکن، جلوی آسیب به شهروندان عادی را گرفته یا آن را به حداقل برساند.»⁶³

در این مورد، این که آیا دولت محترم شما هنگامی که واحدهای زده‌وایی را به آن ناحیه منتقل ساخت در مورد حفظ جان مسافران پرواز 752 با احتیاط درخور دست به عمل زده نیازمند بررسی آن گام‌هایی است که هم مقامات نظامی و هم مقامات غیرنظامی به منظور تضمین امنیت هوانوردی غیرنظامی برداشته‌اند. کنوانسیون شیکاگو و پیوست‌های آن معیارهای موجود برای تضمین امنیت پروازهای غیرنظامی را تشریح می‌کند؛ این معیارها توسط رهنمودهای ایکائو آن‌گونه که در راهنمای ارزیابی خطر برای عملیات هوایی غیرنظامی بر فراز یا نزدیک نواحی مناقشه (مدرک ۱۰۰۰۸۴)، بخشنامه ۳۳۰، همکاری بخش‌های نظامی/غیرنظامی در مدیریت ترافیک هوایی، و راهنمای مربوط به اقدامات ایمنی در ارتباط با فعالیت‌های نظامی بالقوه پرخطر برای عملیات هواپیمای غیرنظامی مندرج شده تکمیل می‌شود.⁶⁴

حساس‌ترین تصمیم حکومت این است که آیا حریم هوایی را باز نگه دارد و یا خیر. متعاقب سرنگون ساختن پرواز MH17، هیأت ایمنی هلند، نیاز ایکائو و جامعه جهانی را برای «مشخص ساختن مسئولیت حکومت‌ها در ارتباط با ایمنی حریم هوایی‌شان» مورد تأکید قرار دادند «تا حکومت‌ها درباره مواردی که در آن حریم هوایی باید بسته شود هیچ شک و ابهامی نداشته باشند.»⁶⁵ شفاف‌سازی امری ضروری است، چرا که حکومت‌ها در اجرای تعهدشان

⁶¹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، شورای اروپا، عثمان علیه بریتانیا، پاراگراف ۱۱۶.

⁶² کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، مکن و سایرین علیه بریتانیا، پاراگراف ۲۱۲

⁶³ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ایسایوا علیه روسیه (۱۳۸۴) (۲۰۰۵)، ۴۱، ECHR, *Isayeva v Russia* / پاراگراف ۱۸۳، ۳۸، (2005) 41 EHRR 38, para. 183;

، به طور کلی مراجعه کنید به میلانوویچ، اشتباهات موضوعی به هنگام استفاده از نیروی قهریه مرگبار در قانون بین‌المللی: بخش سوم، <https://www.ejiltalk.org/mistakes-of-fact-when-using-lethal-force-in-international-law-part-iii/>.

⁶⁴ این راهنماها ماهیتاً جنبه توصیه‌ای دارند اما به تعیین این موضوع که آیا یک حکومت به وظیفه خود در زمینه احتیاط عمل کرده ربط پیدا می‌کنند. رجوع کنید به ایکائو، راهنمای اقدامات ایمنی در ارتباط با فعالیت‌های نظامی بالقوه پرخطر برای عملیات هواپیمای غیرنظامی، ماده ۱/۱، قابل دسترس در <http://www.wing.com.ua/images/stories/library/ovd/9554.pdf>.

⁶⁵ هیأت ایمنی هلند، «پرواز بر فراز مناطق درگیری، توصیه‌های متعاقب، بررسی سقوط پرواز MH17 بهمن ۱۳۹۷ (فوریه ۲۰۱۹)، قابل دسترسی در

<https://www.onderzoeksraad.nl/en/page/4953/flying-over-conflict-zones---follow-up-recommendations-mh17-crash>

به بستن حریم هوایی جهت حفظ جان افراد غیرنظامی کوتاهی می‌کنند، بنابراین باید از طریق سازوکارهای قابل اجرا به این تعهد شناخته شده جنبه صریح‌تر و اجباری داد.

ایکائو در حال اصلاح پیوسته‌ها و راهنماهای هدایتی است، اما معیارها و توصیه‌هایی که از ژانویه ۲۰۲۰ (دی ۱۳۹۸) دارای اعتبار اجرایی بودند، دولت را مقرر می‌کردند که جهت حفظ جان غیرنظامیان حریم هوایی را ببندد، و یا اگر اقدامات خفیف‌تر بتواند از جان افراد به حد کافی محافظت کند، صدور یک نوتام و حصول اطمینان از همکاری نزدیک بین خدمات ترافیک هوایی و نظامیان را مقرر داشته بودند. بر اساس مدرک ۹۵۵۴، حکومت مسئول خدمات ترافیک هوایی باید «خطرات بالقوه یا بالفعل را مورد ارزیابی قرار دهد» و تعیین کند که آیا باید از پروازهای غیرنظامی در آن مکان «احتراز شود و یا این پروازها تحت شرایط خاص ادامه پیدا کند» (تأکید به متن اضافه شده است). «به طور طبیعی هواپیمای غیرنظامی نباید در منطقه فعالیت خطرناک نظامی فعالیت داشته باشد.»⁶⁶ اگر حریم هوایی باز باقی بماند، دولت باید یک نوتام⁶⁷ صادر کند که دارای تمام «اطلاعات ضروری، توصیه‌ها و اقدامات ایمنی باشد.»⁶⁸

به نظر می‌رسد که مدارکی که تا به حال ارائه شده نشان می‌دهند دولت محترم جنابعالی از امن نبودن حریم هوایی کشور برای پرواز غیرنظامی آگاه بوده یا بایستی که آگاه بوده باشد. در چنین صورتی، دولت محترم جنابعالی طبق قانون بین‌المللی عمومی موظف بود تا حریم هوایی را ببندد و یا یک نوتام ارسال کند و کوتاهی در انجام چنین امری می‌تواند نه تنها نقض قانون بین‌المللی باشد بلکه نقض قانون غیرنظامی نسبت به قربانیان نیز به شمار آید.

کوتاهی در اقدامات پیش‌گیرانه در رابطه با ارتباطات بخش‌های غیرنظامی-نظامی

⁶⁶ راهنما ، ماده ۵/۶

⁶⁷ همان‌گونه که پیشتر توصیف شد نوتام «اخطاری است که از طریق سیستم ارتباطات راه دور ارسال می‌شود و شامل اطلاعاتی در مورد برقراری، وضعیت یا تغییر هر نوع تسهیلات، خدمات، روند و یا خطر آبی-هوایی است که آگاهی به موقع از آن برای پرسنل مرتبط با عملیات پرواز ضروری است.» پیوست ۱۵، تعاریف، قابل دسترسی در:

<https://www.icao.int/NACC/Documents/Meetings/2014/ECARAIM/REF05-Amex15.pdf>

⁶⁸ راهنما ، ماده ۱۰،۳، مراجعه کنید به کنوانسیون شیکاگو، پیوست ۱۵، ماده ۵،۱،۱،۱(۱) (که حکومت‌ها را ملزم به صدور یک اخطار نوتام می‌کند تا خلبانان را از «حضور خطرناکی که می‌تواند ناوبری هوایی را تحت تأثیر قرار دهد» از جمله «تمرین‌های نظامی» آگاه سازد.)

این موضوع حائز اهمیت است که حکومت نه تنها وجود «تهدیدات عملی»، بلکه همچنین حضور خطرات ناشی از اشتباهاتی که سربازان تحت فشار مرتکب می‌شوند را در نظر داشته باشد. همان طور که هیأت ایمنی هلند در بررسی سرنگونی پرواز MH17 در اوکراین تشخیص داد، در تعیین خطرات تهدیدکننده پروازهای غیرنظامی، بسیاری اوقات «نتایج ناخواسته اعمال انسانی» در نظر گرفته نمی‌شوند.⁶⁹

«اگر عملیات هواپیمایی غیرنظامی درون منطقه مجاز باشد» حکومت «باید به ترتیبات ویژه‌ای در ارتباط با هماهنگی بین واحدهای نظامی» و واحد کنترل ترافیک هوایی توجه فوری نشان دهد.⁷⁰ کنوانسیون شیکاگو⁷¹ مقرر می‌دارد که «ترتیبات برای فعالیتهای بالقوه پرخطر برای هواپیمای غیرنظامی... باید با هماهنگی با مسئولین مربوطه در خدمات ترافیک هوایی صورت گیرد» (معیار ۲/۱۷ در پیوست ۱۱)، «ترتیبات مقتضی باید به عمل آید که اجازه تبادل فوری اطلاعات مربوط به اجرای بی‌خطر و سریع پرواز هواپیماهای غیرنظامی را میان واحدهای خدمات ترافیک هوایی و واحدهای نظامی مربوطه بدهد» (معیار ۲/۱۶/۳) و «خدمات ترافیک هوایی باید به طور روتین یا بر اساس درخواست، مطابق اقدامات پذیرفته‌شده محلی، نقشه پرواز مربوطه و سایر اطلاعات مرتبط با پروازهای هواپیماهای غیرنظامی را در اختیار واحدهای نظامی مسئول قرار دهند» (استاندارد/معیار ۲/۱۶/۴)

شرایط واضح‌تر از این نمی‌توان باشد. «شفافیت ارتباطات» میان واحدهای نظامی و کنترل ترافیک هوایی «برای حصول اطمینان از درک مناسب و اجتناب از نتایج بالقوه فاجعه‌بار ضروری است».⁷² «ایمنی هواپیمای غیرنظامی می‌تواند بستگی به شناسایی مثبت آن توسط واحدهای نظامی داشته باشد».⁷³ به نظر می‌رسد که سرنگون ساختن پرواز 752 اثرات مرگبار ارتباطات گزارش شده ناکافی بین یگان‌ها و فرماندهان پدافند هوایی دولت مطبوع شما را به نمایش می‌گذارد.

سایر کوتاهی‌ها در پیشگیری

⁶⁹ هیأت ایمنی هلند، گزارش سقوط پرواز MH17 مهر ۱۳۹۴ (اکتبر ۲۰۱۵)، Dutch Safety Board, MH17 Crash Report, October 2015 at 247. / ۲۴۷

⁷⁰ راهنما، ماده ۱۰/۶

⁷¹ پیوست ۱۱، قابل دسترسی در

<https://www.theairlinepilots.com/forumarchive/quickref/icao/annex11.pdf>.

⁷² راهنما، ماده ۵/۱۱؛ همین طور مراجعه کنید به ماده ۷ (تشریح راه‌هایی برای حصول اطمینان از این که واحدهای نظامی می‌توانند هواپیمایی غیرنظامی را شناسایی کنند).

⁷³ راهنما، ماده ۵/۶

بر اساس گزارش‌ها، دولت محترم جنابعالی اخبارهایی قبلی در مورد احتمال دریافت پاسخ از جانب ایالات متحده آمریکا برای هدف قرارگرفتن پایگاه‌هایش در عراق دریافت کرده بود و بر این اساس فرصت زیادی داشت تا واکنش‌های خود را برنامه‌ریزی کنند و اقدامات لازم را برای خنثی‌سازی حملات احتمالی از جانب ایالات متحده به عمل آورند. با در نظر گرفتن وخامت اوضاع، انتظار آن می‌رفت که سپاه پاسداران ایران در تعامل با سایر بازیگران نظامی ملی، تعلیم‌دیده‌ترین و مجهزترین تیم‌ها را که توسط یک سلسله مراتب فرماندهی قوی و بهترین تجهیزات ممکن پشتیبانی شده در محل مستقر دارند.

اشتباهات گزارش شده مکرر افراد یگان نظامی، ارجاعات متعدد به این که آن‌ها در وضعیتی پرتنش قرار داشتند، و احتمال این که شیفت‌های طولانی شب ممکن است باعث خستگی آن‌ها شده باشد - موضوعی که هنوز به شکل عمومی مورد بررسی قرار نگرفته است - همه به کوتاهی از جانب سلسله مراتب فرماندهی و کوتاهی در آمادگی و پیشگیری اشاره دارند. چه تحت قانون بین‌المللی حقوق بشر و چه تحت قانون بین‌المللی بشردوستانه، این اشتباهات حاکی از بی‌توجهی از روی عدم احتیاط، اگر نه مجرمانه، نسبت به روش‌های عملکردی استاندارد و اصول پیشگیری است که با در نظر داشتن شرایط و محل واحد نظامی (در میان اهداف غیرنظامی) باید به کامل‌ترین وجه به کار بسته می‌شد. این عدم احتیاط نه تنها تصمیم‌گیری و اعمال گزارش‌شده افراد متعلق به سامانه موشکی تور را توصیف می‌کند، بلکه همچنین قابل اطلاق به تصمیمات و اعمال افراد درون سلسله مراتب فرماندهی، اعم از نظامی و غیرنظامی نیز هست. در حقیقت، بر اساس اطلاعات دریافتی، حتی می‌توان این پرسش را مطرح کرد که آیا دستور یا تشویقی ضمنی از جانب سلسله مراتب فرماندهی به خدمه یگان باعث شده که آن‌ها بدون لحاظ کردن مراحل استاندارد و اقدامات پیشگیرانه از نیروی قهریه مرگبار استفاده کنند.

3) ناهمخوانی‌های موجود در ادعاهای «اشتباه‌ها» و عامدانه بودن

همان‌طور که در اطلاعات دریافتی برجسته شده است، این طور به نظر می‌رسد که برخی از ادعای مطرح شده توسط دولت مطبوع شما در گزارش ژوئیه 2020 با همدیگر و یا با شواهدی موجود تا این‌جای کار همخوانی ندارند. ادعاها و داستان‌های متعدد منجر به سردرگمی شدید می‌شوند. این گزارش به نظر می‌رسد به شکلی طراحی شده که از یک یا چند منظر، گمراه کننده باشد. تضادهای موجود در توضیحات رسمی و ماهیت بی‌پروای اشتباهات صورت گرفته چنان است که بسیاری را به طرح این پرسش کشانده که آیا سرنگونی پرواز 752 عمدی نبود؟ من مدرک محکمی که ثابت کند هدف

قرار دادن یک هواپیمای غیرنظامی عمدی و از پیش برنامه‌ریزی‌شده بوده است، پیدا یا دریافت نکرده‌ام. با این حال، همچنین به نظر می‌رسد که اگر اطلاعات منتشر شده توسط دولت محترم شما را مبنای قرار دهیم، بسیاری از سوال‌های ابتدایی پاسخ نخواهند گرفت و سیر وقایع روشن نخواهند شد. بدون ارائه پاسخ، سوءظن‌هایی از قبیل این که غیرنظامیان به عمد هدف قرار گرفته‌اند، همچنان سر جای خودش باقی خواهند ماند.

بنابراین مسئله عمدی‌بودن شایسته بررسی بیشتر است. دامنه این تحقیق باید شامل چند سناریو شود که عامدانه بودن را مدنظر قرار می‌دهند، از جمله: (1) کلمه به کلمه دستورالعمل صادر شده به یگان موشکی در روز قبل از حمله؛ (2) این که آیا یک نقشه اجرایی در بالاترین سطح فرماندهی وجود داشته است یا نه؛ (3) آیا پرسنل یگان موشکی از افسران مافوقشان دستور گرفته بودند که هواپیما را سرنگون کنند و آیا افسران مافوق در آن مقطع می‌دانستند که هدف مورد نظر یک هواپیمای غیرنظامی است.

در پایان، حقایق ادعا شده تا به امروز، مشروط به هرگونه توضیحی که دولت محترم جنابعالی ممکن است ارائه دهد، حاکی از نقض ممنوعیت محروم کردن خودسرانه انسان‌ها از حق حیات می‌باشد که ناشی از تصمیم‌گیری برخلاف رویه‌های استاندارد سربازان برای استفاده از نیروی قهریه مرگبار و بر اساس کوتاهی‌های سیستماتیک صورت گرفته در احتیاط‌های لازم بوده که مسئولان هوایی و نظامی بایستی اتخاذ می‌کرده‌اند. اگر ایران با آگاهی از تنش بالاگرفته با ایالات متحده، آن شب حریم هوایی‌اش را برای ترافیک هوایی غیرنظامی می‌بست، این هواپیما هرگز سرنگون نمی‌شد. به علاوه به نظر می‌رسد اگر ایران پدافند هوایی خود را با کنترل ترافیک هوایی غیرنظامی هماهنگ می‌کرد، باز هم هواپیما هرگز سرنگون نمی‌شد و اگر ایران نیروهای خود را در سطوح مختلف به درستی آموزش می‌داد، هواپیما هرگز سرنگون نمی‌شد.

پنج - کوتاهی در یک تحقیق موثر و مستقل

وظیفه تحقیق، امری اساسی در احقاق حق زندگی است.⁷⁴

⁷⁴ رجوع کنید به ECHR, McCann and others v. United Kingdom, Judgment (Grand Chamber), 27 September 1995, para. 161; IACtHR, Montero-Aranguren and others (Detention Center of Catia) v. Venezuela, Judgment, 5 July 2006, para. 66; African Commission on Human and Peoples' Rights (ACHPR), General Comment No. 3 on the Right to Life, November 2015, paras. 2, 15; Human Rights Committee, General Comment

این قانون، تقدس و ارزش ذاتی حق زندگی را از طریق سازوکارهای مسئولیت‌پذیری بیان می‌دارد، در حالی که به طور همزمان اصلاحات و راه‌چاره‌ها را در جاهایی که تخلفات رخ داده ترویج می‌کند. برای رسیدن به این مقصود، این وظیفه، تأثیر عملی و ارزشمندی به تعهدات یک کشور برای احترام و محافظت از حق زندگی می‌دهد. حقوق بین‌الملل، وظیفه مثبتی را بر دوش دولت‌ها می‌گذارد تا در صورت کشته شدن افراد در حوزه قضایی یک کشور، تحقیقات صالح و موثر صورت پذیرد.⁷⁵ دولت‌ها باید در تحقیقات خود باید دست به اقدامات مناسبی بزنند تا در حوادث منجر به سلب حق زندگی، حقیقت روشن شود.⁷⁶ با توجه به نفع عمومی در پیشگیری از نقض حق زندگی و پاسخگویی در مورد آن، حق دانستن حقیقت⁷⁷ به کل جامعه گسترش پیدا می‌کند.⁷⁸

کنوانسیون مونترآل موارد احتیاطی و تحقیقاتی در مورد هواپیمایی کشوری را دوباره تأیید می‌کند. ماده 5 کنوانسیون 1971 مونترآل می‌گوید که یک کشور متعهد به این کنوانسیون باید به اقدامات لازم برای فراهم آوردن شرایط پیگرد قضایی در صورت حدوث یکی از جرائم ذکر شده در کنوانسیون دست بزند. ماده 6 کشورهای متعهد را ملزم به تحقیق و در صورت لزوم، پیگرد قانونی متخلفان می‌کند. ماده 10 (1) لازم می‌داند که دولت «کلیه اقدامات قابل اجرا» را برای جلوگیری از تخلف از این قوانین اتخاذ کند. سرانجام و مهمتر از همه این‌که ماده 8 پیش‌بینی کرده که در صورت عدم پیگرد قانونی، کلیه کشورهای عضو کنوانسیون مونترآل موظفند مجرمان ادعایی را که در خاک آنها حضور دارند استرداد کرده و جرایم مندرج در کنوانسیون مونترآل را در معاهدات استرداد خود لحاظ کنند. علاوه بر این به کشورهای عضو اجازه می‌دهد که کنوانسیون مونترآل را مبنای قانونی هرگونه استرداد در رابطه با این جرایم قرار دهند.

حقوق بین‌الملل ایجاب می‌کند که تحقیقات این ویژگی‌ها را داشته باشند: (1) سریع؛ (2) موثر و دقیق؛ (3) مستقل و بی‌طرف؛ (4) شفاف. مقامات باید هرگونه قدم ممکن و معقول را برای تأمین شواهد در مورد یک حادثه بردارند، از جمله شهادت شاهدان عینی، بررسی پزشکی قانونی و در صورت لزوم کالبد شکافی که یک گزارش کامل و دقیق از جراحات و تجزیه و تحلیل عینی از یافته‌های بالینی، از جمله علت مرگ، فراهم بیاورد.⁷⁹

No. 31, paras. 15 and 18; The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York/Geneva, 2017.

⁷⁵ Ivcher Bronstein v Peru, Judgement of February 6, 2001 Series C No. 74, paras 156 – 157.

⁷⁶ Draft General Comment 36, para 30.

⁷⁷ See, e.g., Article 2, ICCPR and Article 24, ICPED. See also Principles 2-5, Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, UN doc. E/CN.4/2005/102/Add.1; and also UN docs. E/CN.4/2004/88 and E/CN.4/2006/91.

⁷⁸ See, e.g., IACtHR, Slaughter of the Rochela v. Colombia, Judgment, 11 May 2007, para. 195; IACtHR, Bámaca Velásquez v. Guatemala, Judgment, 25 November 2000, para. 197

⁷⁹ ECHR Mikayil Mammadov v Azerbaijan. Application No. 4762/05. [2009], para 223

تحقیق یا پیگرد قانونی باید «در یک فاصله زمانی معقول و منطبق با هدف و نیت» آن تعهدی که منجر به پیگرد قانونی شده و «بدون تأخیر» انجام شود.⁸⁰ تحقیقات همچنین «باید مبری از حضور هر فرد مشکوک به دست داشتن در حادثه باشد، یا بخش‌ها، نهادها و سازمان‌هایی که این افراد به آن تعلق داشته‌اند، باشد.»⁸¹

در شرایطی که تحقیقات نشان دهد مرگ به دلیلی غیرقانونی رخ داده، دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که مرتکبان شناسایی شده و از طریق مراجع قضایی مورد پیگرد قانونی و مجازات قرار گیرند.⁸² تحقیقات و پیگرد قانونی برای جلوگیری از وقوع تخلفات در آینده و ترویج حقیقت و حاکمیت قانون، اموری ضروری‌اند.⁸³ این می‌تواند در چندین زمینه گسترش یابد و هم شرایط منحصر بفرد منجر به مرگ را شامل شود و هم روندهای گسترده‌تر را دربرگیرد. در مواردی که مجموعه‌ای از نقض قوانین وابسته به هم از وجود الگویی از یک نوع روند اجرایی، کوتاه آمدن و یا سیاست‌ورزی در پشت این نقض قوانین ظاهراً نامرتبب خبر دهند، وظیفه تحقیق اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. وظیفه مثبت یک کشور برای محافظت از زندگی مستلزم این است که داده‌ها در مورد روندهای مرتبط با از دست دادن زندگی جمع‌آوری و عوامل تأثیرگذار مربوط به این روندها ارزیابی شوند.

در موارد مرگ خارج از دایره قانون، اعضای خانواده درگذشتگان حق دارند در تحقیقات در مورد مرگ شرکت کنند و اطلاعات موجود درباره علل آن را به دست آورند. اعضای خانواده حق دسترسی برابر و مؤثر به عدالت دارند، همین‌طور حق جبران کافی، مؤثر و سریع.⁸⁴ به رسمیت شناختن جایگاه آنها در برابر قانون⁸⁵ و

⁸⁰ *Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v Senegal) (Merits)* [2012] ICJ Rep 422, paras. 114-115.

⁸¹ A/HRC/41/CRP.1, para 265.

⁸² کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد، مجموعه اصول به‌روزشده برای حمایت و ارتقای حقوق بشر از طریق اقدام برای مبارزه با مصونیت از مجازات، سند سازمان ملل. E/CN.4/2005/102/Add.1، 8 فوریه 2005، اصل 1. UN Commission / on Human Rights, Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights through Action to Combat Impunity, UN doc. E/CN.4/2005/102/Add.1, 8 February 2005, Principle 1.

⁸³ گزارش گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد در مورد اعدام‌های فراقانونی، مختصر یا خودسرانه به مجمع عمومی، سند سازمان ملل متحد. A/70/304؛ مقدمه اصول و رهنمودهای اساسی سازمان ملل در مورد حق جبران و حق خسارت. / Report of the UN Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions to the General Assembly, UN doc. A/70/304; Preamble to the UN Basic Principles and Guidelines on the Right to Remedy and Reparation.

⁸⁴ جبران شامل جبران مافات، جبران خسارت، توانبخشی، ضمانت عدم تکرار و جلب رضایت. نگاه کنید به عنوان مثال به کارگروه در مورد ناپدیدشدن‌های قهری یا غیرارادی (WGEID)، نظر عمومی در مورد ماده 19 اعلامیه حمایت از همه افراد در برابر ناپدیدشدن قهری، سند سازمان ملل را ببینید. E/CN.4/1998/43، بندها 68-75؛ و گزارش کارگروه ناپدیدشدن‌های قهری یا غیر ارادی، سند ملل متحد. A/HRC/22/45، 28 ژانویه 2013، بندها 46-68.

دسترسی به اطلاعات مربوط به تخلفات و سازوکارهای پاسخگویی از حقوق آنهاست.

اگر روند تحقیق، نقض حقوق را تشخیص دهد، ممکن است تلافی کردن ضرورت داشته باشد، از جمله جبران مافات، جبران خسارت، توانبخشی، ضمانت عدم تکرار و جلب رضایت.⁸⁶ تعهد دولتها برای تحقیق در مورد نقض حقوق، بخشی اساسی در روند شناسایی آسیبها و جستن راه‌حل‌های مناسب برای آنهاست. با در نظر گرفتن منفعت عمومی در پیشگیری و پاسخگویی نسبت به نقض قوانین بین‌المللی، حق دانستن حقیقت⁸⁷ به همه جامعه تعلق دارد.⁸⁸ دولتها موظفند هم مرگ‌های جداگانه و مرگ‌های گروهی را مورد تحقیق قرار دهند و هم روندهای سیاست‌گذاری مرتبط با اعمال غیرقانونی قوه قهریه را. در مواردی که حق حیات نقض شده باشد باید اقدامات جبرانی مناسب انجام شود.

دولتها موظفند در تحقیقات مربوط به مرگ غیرقانونی، به ویژه در مورد یک جرم بین‌المللی ادعایی، همکاری بین‌المللی داشته باشند.⁸⁹

عواقب عدم صورت گرفتن تحقیق بسیار جدی‌اند، و شامل نقض حق حیات، تداوم سیاستها و رویه‌هایی که ممکن است بر حق حیات تأثیر بگذارند و تداوم طیف وسیعی از تخلفات و اقدامات غلط به دلیل وجود پرده‌ای از غفلت و یا پنهان‌کاری حول این موارد می‌شود. شکست در تحقیق درباره تلفات انسانی غیرقانونی به محدودتر شدن قابلیت ما برای جمع‌آوری اطلاعات جامع و محدود ماندن درک ما از شرایط وقوع این حوادث منجر می‌شود، که این مورد اخیر با در نظر گرفتن نیاز فزاینده به مراقبت از هوانوردی غیرنظامی در شرایطی که مناطقی که در آن درگیرهای نظامی وجود دارد گسترش یافته‌اند، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند.

⁸⁵ ماده 24 (6) ICPED کشورهای عضو را موظف به اتخاذ اقدامات مقتضی می‌کند (به عنوان مثال صدور گواهی عدم حضور به دلیل ناپدید شدن قهری) جهت تنظیم وضعیت حقوقی شخص ناپدید شده و بستگان وی در زمینه‌هایی مانند رفاه اجتماعی، قانون خانواده و حقوق مالکیت. به WGEID رجوع کنید، نظر عمومی در مورد حق به رسمیت شناختن به عنوان یک فرد در برابر قانون در صورت ناپدید شدن قهری، نظر عمومی شماره 11، 2011، در سند ملل / HRC / 19/58 / A (Rev.1 (2012)، پاراگراف 42

⁸⁶ See, e.g., Human Rights Committee, General Comment No. 31, op. cit., paras. 15-17 and 19; Article 24, ICPED; and Committee on Enforced Disappearance, *Yrusta v. Argentina*, Views (Comm. No. 1/2013), April 2016.

⁸⁷ See, e.g., Article 2, ICCPR and Article 24, ICPED. See also Principles 2-5, Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity, UN doc. E/CN.4/2005/102/Add.1; and see also UN docs. E/CN.4/2004/88 and E/CN.4/2006/91.

⁸⁸ See, e.g., IACtHR, *Slaughter of the Rochela v. Colombia*, Judgment, 11 May 2007, para. 195; IACtHR, *Bámaca Velásquez v. Guatemala*, Judgment, 25 November 2000, para. 197

⁸⁹ See, e.g., IACtHR, *La Cantuta v. Peru*, Judgment, 29 November 2006, para. 160.

1) سرعت تحقیقات ایران

دولت محترم جنابعالی این طور بیان کرده که سه روز انکار اولیه بر اساس ضرورت‌های موجود برای به ثمر رسیدن تحقیقات اولیه بوده است و این که پروسه تحقیق اولیه مورد نظر در مقایسه با نمونه‌های مشابه در جاهای دیگر دنیا خیلی کوتاه بوده است. من ضرورت تحقیقات اولیه را می‌پذیرم، اما این توجیهی یا دلیلی نیست بر انکار آشکار و ظاهراً عامدانه در فاصله‌ای که این تحقیقات در حال رخ دادن بود.

2) موثر بودن تحقیقات

برای حصول اطمینان از موثر واقع شدن، تحقیقات باید این قدم‌های منطقی اولیه را بردارد: (الف) قربانیان را شناسایی کند، (ب) همه مدارک دال بر دلایل مرگ، هویت مصعبان و عوامل منجر به مرگ را جمع‌آوری و محافظت کند؛ (ج) علت، چگونگی، زمان و مکان مرگ و همه عوامل جانبی منجر به آن را تعیین کند؛ (د) تعیین کند که چه کسانی در وقوع مرگ نقش داشته و مسئولیت هر کدام از آن‌ها را مشخص کنند. من نگرانی‌هایی جدی دارم مبنی بر این که تحقیق صورت پذیرفته توسط ایران درباره سرنگونی پرواز 752 در رسیدن به شرایط لازم برای موثر بودن تحقیقی موفق بوده باشد.

به طور مشخص، ادعای وارده نشان می‌دهند که تحقیق صورت گرفته از سوی مسئولان ایرانی در تطابق با این استانداردهای بین‌المللی کوتاهی ورزیده است:

1. روشن‌ساختن دلایل و عوامل منجر به پرتاب [موشک] و کشته شدن افراد متعدد
2. تعیین افراد مسئول در زنجیره فرماندهی: تحقیق باید نه فقط کسانی که مستقیماً مسبب رخداد بوده بلکه آن‌هایی در این مرگ‌ها مسئولیت داشته‌اند باشند که این می‌تواند به عنوان مثال شامل افسران در زنجیره فرماندهی باشد که در حدوث این مرگ‌ها دست داشته‌اند. تحقیقات باید به دنبال شناسایی هرگونه قصور در انجام آن دسته از اقدامات معقولی باشد که می‌توانسته‌اند از منجر شدن به مرگ پیشگیری کنند. تحقیقات همچنین باید به دنبال شناسایی سیاست‌ها و نقصان‌های سیستماتیکی باشد که ممکن است منجر به مرگ افراد شده باشند، و الگوهای موجود در آنها را شناسایی کنند.
3. شناسایی و محافظت از شاهدان عینی برای دسترسی به مدرک در ارتباط با مرگ‌ها و عوامل منجر به آن.

همان‌طور که در بالا تبیین شد، من نگرانی‌هایی جدی دارم مبنی بر منطقی بودن توجیهات ارائه شده توسط دولت محترم جناب‌عالی درباره آن‌چه در 18 دی گذشت و به نظر من آن‌ها حتی منشأ سردرگمی بیشتر شده‌اند.

فقدان تحقیق درباره کوتاهی در بستن فرودگاه

علاوه بر موارد بالا، عدم طرح مسأله تصمیم مبنی بر باز نگاه داشتن فرودگاه و عدم صدور اخطار نوتام به نظر می‌رسد شاهدی باشد بر این که آن‌ها هنوز مورد بررسی قرار نگرفته‌اند، حتی با این که از فرمانده نیروی هوافضای سپاه در ژانویه نقل شده که «کارها به گونه‌ای صورت گرفتند که امکان این که این فرد اشتباهی بزرگ مرتکب شود وجود داشته است.» به نظر می‌رسد آن تصمیمات اولیه که در سطحی بسی بالاتر از فرمانده یگان موشکی گرفته از علل مهم و مستقیم این فاجعه باشند و بدین سان آنها نیز باید مورد تحقیق و بررسی قرار گیرند تا اطمینان حاصل شود این اتفاقات دیگر هرگز تکرار نخواهد شد. همان‌طور که در بالا برجسته شد، از نظر من و بر اساس اطلاعات دریافت شده، عدم تعطیلی فرودگاه یک کوتاهی اساسی است که منجر به نقض اصل منع از محروم ساختن خودسرانه افراد از حق حیات می‌شود. چنین تخلفی با عدم تحقیق در مورد دلایل و عوامل عدم بستن فرودگاه همراه است.

فقدان تحقیق درباره زنجیره فرماندهی

تحقیقات باید نه فقط کسانی که مستقیماً مسئول شلیک منجر به سرنگونی هواپیما بودند، بلکه آن‌هایی در زنجیره فرماندهی که احتمالاً دستور آن را صادر کرده، برای آن توطئه چیده و یا آن را کمک و پشتیبانی کرده یا به اشکال دیگر در سرنگونی هواپیما نقش داشته‌اند را شناسایی کند.

تقریباً یک سال بعد از سرنگونی پرواز 752، هنوز مشخص نیست که مسئولان رده بالا در دولت محترم شما در صبح روز واقعه دست به چه تدابیری برای مراقبت از جان شهروندان زده بودند و این که چرا حریم هوایی را نبسته، چرا اخطار نوتام صادر نکرده و یا چرا قدم‌های موثر برای اطمینان حاصل کردن از ایمنی پروازهای غیرنظامی برنداشته بودند. باید تحقیقی صورت گیرد «معطوف به ابراز اطمینان از به محضر عدالت آوردن آن‌هایی که مسئول این حادثه بوده‌اند، با ترویج مسئولیت‌پذیری و جلوگیری از مصونیت [این افراد]، با دوری جستی از انکار عدالت و با گرفتن درس‌های لازم برای بررسی دوباره روش‌ها و سیاست‌ها، با این نگاه که تخلفاتی از این دست دیگر صورت نگیرند. بین موارد متعدد،

تحقیقات باید مسئولیت قانونی مقامات بالاتر را در مورد نقض حق زندگی توسط زیردستان آنها بررسی کند.⁹⁰ مصاحبه‌های مقامات نشان داده که در شرایطی که به وضعیت جنگی یا فوق‌العاده می‌ماند، منبع و خط اصلی فرماندهی ستاد قرارگاه خاتم الانبیاء سپاه است که گفته می‌شود کنترل همه نیروها را به دست می‌گیرد و فرماندهی آن نقش فرمانده کل قوا را دارد. این انتظار می‌رود که تحقیقات جزییاتی از مسئولیت این افراد از جمله فرمانده ستاد مرکزی، فرمانده سیستم هوایی مستقر در ستاد و رئیس ستاد معاون هماهنگ‌کننده نیروهای مسلح در ستاد مرکزی ارائه بدهد. همچنین وظیفه تحقیقات است که نقش رهبر، علی‌خامنه‌ای، به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح را تعیین کند.

3) مستقل‌بودن و بی‌طرفی تحقیقات

تحقیقات «باید همیشه مستقل، بی‌طرف، سریع، جامع، موثر، موثق و شفاف باشند و اگر هر زمان موردی از نقض حقوق یافت شد، باید جبران مافات کامل صورت پذیرد، که بسته به هر مورد خاص، شامل اقدامات جبران مکفی، توان‌بخشی و جلب رضایت می‌شود. دولت‌ها موظفند برای جلوگیری از وقوع دوباره موارد نقض شده در آینده قدم‌های لازم را بردارند.»⁹¹ نزدیکان قربانی باید اجازه پیدا کنند تا در روند تحقیقات شرکت داشته باشند و دولت‌ها باید «با نیت خوب با سازوکارهای بین‌المللی تحقیق و پیگرد قانونی همکاری نمایند.»⁹²

همان‌طور که ضمیمه 13 کنوانسیون هواپیمایی کشوری بین‌المللی مجاز شمرده، هیأت تحقیق سوانح هوایی سازمان هواپیمایی کشوری جمهوری اسلامی ایران رهبری تحقیق در مورد این سقوط را به عهده گرفته است. این سازمان ظاهراً جزئیات شکست در نظارت و پیشگیری که اجازه داد این حادثه رخ بدهد را منتشر نکرده است. این که چه اقداماتی باید انجام شود تا در آینده هوانوردی غیرنظامی از اشتباهاتی از این دست مصون بماند تحلیل و منتشر نشده است. در حالی که این نوع از تحلیل انتقادی برای اطمینان حاصل کردن از این که اقداماتی در

⁹⁰ See also ECHR, *McCann and others v. United Kingdom*, Judgment (Grand Chamber), 27 September 1995, para. 161; IACtHR, *Montero-Aranguren and others (Detention Center of Catia) v. Venezuela*, Judgment, 5 July 2006, para. 66; African Commission on Human and Peoples' Rights (ACHPR), General Comment No. 3 on the Right to Life, November 2015, paras. 2, 15; Human Rights Committee, General Comment No. 31, paras. 15 and 18; *The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death* (2016), Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York/Geneva, 2017.

⁹¹ GC36, para. 28.

⁹² همان

سرتاسر دنیا صورت خواهد گرفت تا حمله‌هایی از این دست در آینده رخ ندهد کاملاً ضروری است.⁹³

این نگرانی توسط جامعه بین‌المللی ابراز شده است. همانطور که وزیران حمل و نقل و امور خارجه کانادا در ماه اوت و بعد از انتشار بخشی از اطلاعات جعبه سیاه اعلام کردند «این گزارش مقدماتی فقط اطلاعاتی محدود و انتخاب‌شده در مورد این واقعه دردناک ارائه می‌دهد. در این گزارش تنها به آنچه پس از حمله موشکی اول رخ داده اشاره شده است، اما به حمله دوم اشاره نشده و فقط اطلاعاتی را تأیید می‌کند که قبلاً می‌دانستیم. ما انتظار داریم که جمهوری اسلامی ایران پاسخی در مورد سؤالات مهمی مثل دلیل پرتاب موشک‌ها و دلیل باز گذاشتن فضای پرواز ارائه دهد. این‌ها سؤالاتی است که کانادا، کانادایی‌ها و از همه مهم‌تر، خانواده‌های قربانیان بی‌گناه، باید پاسخ بگیرند.» گفته می‌شود کانادا و اوکراین به فکر راه انداختن تحقیقات جنایی مستقل خود در این زمینه هستند.

شش - قصور در احترام به حقوق در رفتار با درگذشتگان و خانواده قربانیان

به دنبال این تراژدی، خانواده‌های قربانیان بر اساس قوانین بین‌المللی حقوق بشری از حقوق متعددی برخوردارند. این حقوق شامل حق تحقیق [درباره فاجعه]، حق علاج و جبران خسارت، حق رفتار انسانی، حق آزادی دین و عقیده، حق آزادی تشکل و آزادی بیان و حق مشارکت در زندگی فرهنگی از جمله این موارد است. یکی از این حقوق، «حق دانستن حقیقت» است که [حکومت] به خانواده‌ها و جامعه بدهکار است و این شامل «حق مسلم» برای دانستن حقیقت در مورد وقایع گذشته، وظیفه حفظ یاد و حق قربانی برای دانستن حقیقت می‌شود.⁹⁴ یک عنصر مرکزی در حق جبران خسارت شامل «بازبینی واقعیت‌های عینی و افشای کامل و علنی حقیقت است.»⁹⁵ (A/75/384، پاراگراف 50).

خانواده‌های کسانی که در پرواز 752 کشته شدند عزادار از دست رفتن بی‌دلیل و تراژیک عزیزانشان و بی‌تاب برای دریافتن همه حقیقت درباره اتفاقاتی است که بر پرواز 752 گذشت. آن‌ها می‌خواهند بدانند چه کسانی مسئول این حادثه بودند و مصعبان چگونه پاسخگو خواهند بود. علاوه بر این‌ها انتظار دارند تا

⁹³ هنگامی که پرواز MH17 مورد اصابت موشک قرار گرفت، این حادثه توسط هیئت ایمنی هلند مورد بررسی قرار گرفت و بدین ترتیب فرصت بررسی بی‌طرفانه این حمله موشک انجام شد. هیئت ایمنی هلند نه تنها جنبه‌های فنی سقوط، بلکه کوتاهی قدرت‌های مختلف در سطح جهانی در محافظت از هواپیمایی کشوری در مناطق درگیری را مورد بررسی قرار داد.

⁹⁴ UN Doc E/CN.4/2005/102, Principles 2-4.

⁹⁵ Basic Principles and Guidelines, para. 22(b).

در مورد مسائل مربوط به امنیت و آرامش خاطر فعلی آنها و در بخش جبران خسارت، هم از طرف شرکت هوایی و هم از طرف دولت ایران، مورد رفتاری شرافتمندانه قرار بگیرند.

طرز رفتار با آنها توسط دولت محترم جنابعالی، هم از چشم انداز حفظ عزت خانواده‌ها و هم درک از حقوق انسانی آنها در عواقب دنباله‌دار و سخت حادثه جای سوال دارد.

(1) نحوه برخورد دور از احترام با سایت سقوط پرواز

نوع برخورد گزارش شده با سایت محل سقوط که در عمل یک گور دسته‌جمعی بوده نگرانی‌های جدی ایجاد می‌کند. تصمیمات مربوط به رویکرد در نگهداری و مدیریت یک گور دسته‌جمعی در کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت باید با رعایت کامل و احترام به حقوق خانواده‌ها برای دسترسی به سایت پس از ایمن ساختن آن، برگرداندن همه متعلقات پیدا شده در سایت به آنها و دادن حق تصمیم‌گیری به آنها در مورد این که چطور یادمانی در سایت سانه ایجاد شود.⁹⁶

سایت‌ها نباید آسیب ببینند و یا ویران شوند و افرادی که به دنبال گورهای دسته‌جمعی هستند یا از آنها صحبت می‌کنند نباید زندانی، تهدید و یا سرکوب شوند. هر کدام از این اقدامات معادل چندین نقض حقوق بشر است، از جمله ممنوعیت ناپدید شدن قهری، الزام به تحقیق در مورد قتل‌های غیرقانونی، حق دانستن حقیقت، و سرکوب یا نابودی هویت فرهنگی، نژادی، قومی، مذهبی و سیاسی یک فرد یا یک گروه. دولت‌ها باید اطمینان حاصل کنند که گورهای دسته‌جمعی مصون نگاه داشته شده و محافظت شوند و در جهت جلوگیری از فرسایش، تخریب، دستکاری و غارت تمام اقدامات لازم را برای محافظت فوری از گورهای دسته‌جمعی انجام دهند.

پروتکل مینه‌سوتا ملزم می‌سازد که صحنه رخداد جنایت که به عنوان محیطی فیزیکی که در آن شواهد قابل گردآوری باشد تعریف شده مانند سایت سقوط هواپیما، «در اولین فرصت ممکن از نظر امنیتی محافظت شود و افراد غیرمسئول اجازه ورود به آن را پیدا نکنند.»⁹⁷ هرآنچه از سایت جمع‌آوری شود، شامل «متعلقات شخصی درگذشتگان، چه در زمان مرگ بر تن متوفی باشد و چه متعلق به او» باید ثبت و به شکل درست نگهداری شود.⁹⁸ متعلقات شخصی بعد از این که دیگر در جریان تحقیقات به آنها نیاز نبود، باید باید خانواده‌ها بازگردانده شود.⁹⁹ هیچ توجیهی برای کوتاهی دولت‌ها در اجازه داده به مورد سرقت یا غارت

⁹⁶ See A/75/384

⁹⁷ Minnesota Protocol, para. 59, 263(g)(2).

⁹⁸ Minnesota Protocol, paras. 61-66, 263(g)(2).

⁹⁹ See, e.g., Minnesota Protocol, para. 78.

قرار گرفتن و عدم بازگرداندن متعلقات فردی درگذشتگان به خانواده‌ها وجود ندارد.

این حق خانواده‌هاست که بتوانند اجساد عزیزانشان و متعلقات شخصی آن‌ها را در هرجایی که خودشان انتخاب کنند دریافت کنند، شامل خانه‌هایشان یا در محل سکونتی خارج از جمهوری اسلامی ایران. این حق در اصل بنیادی کرامت انسانی که در اعلامیه جهانی حقوق بشر بیان شده و همچنین در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مبنی بر اینکه «خانواده واحد طبیعی و بنیادی گروه جامعه است و مستحق حمایت از جامعه و دولت است» (میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده 23) به رسمیت شناخته شده است. قانون بشردوستانه بین‌الملل صریحاً ایجاب می‌کند که کشورها «بازگشت بقایای متوفی و متعلقات شخصی را به کشور او تسهیل کنند.»¹⁰⁰ در پروتکل مینه‌سوتا آمده است که خانواده‌ها «در رابطه با بقایای انسانی حقوقی مشخص دارند»: بقایای انسانی «باید به اعضای خانواده بازگردانده شود تا به آنها اجازه بدهد تا مطابق با اعتقادات خود با آن رفتار کنند.»¹⁰¹ شورای حقوق بشر، حق خانواده‌ها برای دریافت بقایای انسانی عزیزانشان را در کشورهای که در آن‌ها زندگی می‌کنند تأیید کرده است: «نزدیکان افرادی که توسط یک دولت از زندگی ساقط شده‌اند، چنانچه مایل باشند باید بتوانند بقایای انسانی آن‌ها را دریافت کنند.» (GC36، پاراگراف 56).¹⁰² دادگاه‌های حقوق بشر در سرتاسر جهان، حق اعضای خانواده برای دریافت بقایای اجساد در کشور خود و دفن آنها بر اساس اعتقاداتشان را با «تعهد دولت برای احترام و تضمین آن» تکرار کرده‌اند.¹⁰³ انکار این حق می‌تواند برخورد غیرانسانی و تحقیرآمیز قلمداد شود.¹⁰⁴ خانواده‌ها بدون وجود بقایای انسانی و توانایی دفن درگذشتگان بر اساس اعتقادات و آداب و رسوم رایج، قادر نخواهند بود به شکل درست وارد دوره عزاداری شوند.

حق آزادی مذهب و عقیده ملزم می‌سازد که خانواده‌ها اجازه داشته باشند عزیزانشان را بدون دخالت یک دولت و مقاصد سیاسی‌اش دفن کنند. آزادی «در آشکار کردن دین یا عقاید ممکن است فقط تحت شرایط خاصی که توسط قانون تبیین شده و برای حفاظت از امنیت عمومی، نظم، سلامت، یا اخلاق یا حقوق و

¹⁰⁰ Article 34(2) of Additional Protocol I of the Geneva Conventions.

¹⁰¹ Minnesota Protocol, para. 37.

¹⁰² See also HRC, *Ali Bashasha and Hussein Bashasha vv. Libyan Arab Jamahiriya*, Communication No. 1776/2008, Decision of 20 October 2010, para. 9; *Mihoubi v. Algeria*, Communication No. 1874/2009, Decision of 18 October 2013, para. 9; see generally Last Rights, Extended Legal Statement and Commentary, 30 January 2019, available at www.lastrights.net.

¹⁰³ IACtHR, *Case of Gelman v. Uruguay*, Merits and Reparations, Judgment of 24 February 2011, para. 258.

¹⁰⁴ IACtHR, *Case of González et al. ("Cotton Field") v. Mexico*, Merits, Reparation and Costs, Judgment of 16 November 2009, para. 424.

آزادی‌های اساسی دیگران محدود شود.» (میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ماده 18).

این حق و مفهوم پرستش، به «اعمال تشریفاتی و آیینی» مانند آیین‌های تدفین بسط‌پذیر است. (کمیتة حقوق بشر، نظر عمومی 22، پارگراف 4). اجبار کردن حضور مقامات دولتی برای حصول به اهداف سیاسی، الزام به خاکسپاری در گورستان‌های شهدا بر خلاف میل خانواده‌ها و سایر اقدامات مشابه با خواسته‌های خصوصی، شخصی و معنوی خانواده‌ها در یکی از سخت‌ترین و دردناک‌ترین لحظه‌های ممکن در زندگی‌شان تضاد دارند.

این انباشت تخلفات گزارش‌شده - قتل خودسرانه اعضای خانواده، عدم تأمین امنیت و محافظت از سایت محل سقوط، غارت وسایل شخصی، مقاومت دولت در برابر خواسته‌های خانواده‌ها برای بازگرداندن اجساد و تدفین، دخالت در برگزاری مراسم‌های خاکسپاری خصوصی، و کوتاهی در ارائه شرحی کامل از حقیقت - در واقع «طرز برخورد صورت گرفته با نزدیکان در طی تمام مراحل جستجوی حقیقت، به رنج و عذاب شدید آن‌ها منجر شده است.»¹⁰⁵

2) تهدید و آزار خانواده‌ها

من با نگرانی باید اشاره کنم به تهدیدهایی که به نظر می‌رسد افرادی در دولت محترم شما علیه اعضای خانواده‌های قربانیان که در تلاش برای دریافتن حقیقت اعتراض‌هایشان را بیان می‌کنند، از جمله آن‌هایی که خارج از ایران اقامت دارند، به کار می‌بندد. این‌گونه تهدیدها که تلاش دارند وظایف دولت در تکریم و مراقبت از حق زندگی را ندیده بگیرند، اقداماتی غیرقانونی محسوب می‌شوند. تهدیدهای صورت گرفته توسط مسئولان دولتی می‌تواند سلامت افراد و خانواده‌هایشان را به مخاطره بیندازد. بدین‌سان، این تهدیدها می‌توانند نقض ماده 6 میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی قلمداد شوند. این [تهدیدها] میزان بالایی از استرس و ترس ایجاد کرده که به طور مستقیم بر افراد تأثیر گذاشته و امکان لذت بردن از زندگی، دسترسی و استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اطلاع‌رسانی و ارتباط را صلب می‌کند. بدین ترتیب آنها همچنین تعدی به حق زندگی باعزت محسوب شده و حقوق خانواده‌ها را در آزادی بیان و تشکل و حق حریم خصوصی نقض می‌کنند.

این تهدیدها، در صورت اثبات، مترادفند با استفاده از زور در خارج از مرزهای کشور که به عنوان استفاده بالقوه از قوه قهریه مرگبار توسط یک دولت علیه یک فرد یا گروهی از افراد در منطقه‌ای در محدوده دولتی دیگر تعریف شده است. بدین ترتیب

¹⁰⁵

Cotton Field case, para. 424.

آنها ممکن است اقدامات نادرست علیه دولتی که این افراد در خاک آن سکونت دارند تعریف شود.

نخست، «مهم است تأکید و اصرار ورزیده شود که ماده 2 (4) منشور سازمان ملل متحد و حقوق بین‌الملل عرفی، استفاده از تهدید یا زور بین کشورها را منع می‌کند، به استثنای موارد محدودی مثل رضایت متقابل و دفاع از خود. یک کشور می‌تواند با استفاده از اعمال زور در کشور خود توسط یک دولت دیگر موافقت کند، در حالی که منشور سازمان ملل متحد اجازه اقدامات دفاعی را می‌دهد.» (A/HRC/41/CRP.1، پاراگراف 342).

خارج از این شرایط به دقت تعریف شده، استفاده از زور در خاک کشورهای دیگر تحت قوانین بین‌المللی که روابط ملتها را نظارت می‌کنند عملی غیرقانونی است. همچنین تحت قوانین بین‌المللی حقوق بشری، عناصر یک دولت نمی‌توانند در خاک کشوری دیگر دست به اعمالی بزنند که در خاک خودشان نقض تعهدات محسوب می‌شود.¹⁰⁶ این نکته که تعهدات معاهده حقوق بشر به رفتار یک کشور خارج از مرزهایش نیز تسری می‌یابد توسط چند مرجع مانند دیوان بین‌المللی دادگستری، کمیته حقوق بشر، کمیسیون بین‌آمریکایی حقوق بشر و دادگاه اروپایی حقوق بشر تأیید شده است.¹⁰⁷ (A/HRC/41/CRP.1، پاراگراف 343).

قابل ذکر است، تهدیدهای نسبت داده شده به دولت مطبوع جنابعالی وظایفی برای دولت‌هایی که افراد مورد تهدید قرارگرفته در آن ساکن هستند تعریف می‌کند. «قانون بین‌المللی حقوق بشر وظیفه احترام، محافظت و اطمینان از وجود حقوق بشر را به دولت‌ها تحمیل می‌کند. تحت الزام دولت‌ها به حمایت، آنها باید با احتیاط لازم از افراد در برابر اقدامات شخص ثالثی که ممکن است حقوق بشر آنها، از جمله حق زندگی را نقض کند محافظت کنند. یک کشور ممکن است به دلیل کوتاهی در انجام این وظایف تحت پیگرد بین‌المللی قرار گیرد.» (A/HRC/41/CRP.1، پاراگراف 330). بنابراین وظیفه این کشورها است که تمام اقدامات مناسب و منطقی را برای محافظت از این خانواده‌ها انجام دهند و آنها را با مراقبت و اخطارهای ضروری از هر گونه تهدیدی معطوف به امنیتشان دور نگه دارند. (A/HRC/41/CRP.1، پاراگراف‌های 348-369).

هفت - نقض حقوق معترضان

¹⁰⁶ A/68/382

¹⁰⁷ See for instance Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, para. 109; General comment No. 31 (2004), on the nature of the general legal obligation imposed on States parties, para. 10; Coard and others v. United States, case 10.951, Report No. 109/99, 29 September 1999, para. 37; Al-Skeini and others v. the United Kingdom, application No. 55721/07, Grand Chamber judgement of 7 July 2011, paras 106-186;

با توجه به ادعای نقض حقوق معترضان، من نگرانی‌ها، استانداردها و سوالات مطرح شده در IRN 2/2020، ارسال شده در 30 بهمن‌ماه 1398 که دولت محترم جنابعالی هنوز به آنها پاسخ نداده را تکرار می‌کنم و در نگرانی‌های ابراز شده توسط گزارشگر ویژه در امور حقوق بشر مربوط به ایران در گزارش خود به شورای حقوق بشر (A/75/213، پاراگراف 27) سهیم می‌شوم.

مشخصاً باید تأکید کنم که دولت‌ها موظف هستند تا حق افراد برای گردهم‌آیی مسالمت‌آمیز و حق آزادی انجمن را محترم شمرده و از آن پاسداری کنند. این وظیفه شامل افرادی که از عقاید اقلیت حمایت می‌کنند، عقاید و باورهای مخالف دارند، مدافعان حقوق بشرند و یا به دنبال اعمال یا ترویج این حقوق هستند و اقدامات لازم را انجام می‌دهند تا اطمینان حاصل شود که هرگونه محدودیت اعمال شده در این حقوق مطابق با قوانین بین‌المللی حقوق بشر است می‌باشد.¹⁰⁸ کشورها نه تنها تعهد دارند که از مداخله بی‌رویه در حقوق اجتماعات مسالمت‌آمیز و تشکلهای خودداری کنند، بلکه مطابق با استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر متعهدند تا دست به تسهیل و حمایت از این حقوق بزنند.¹⁰⁹

در ارتباط با استفاده از قوه قهریه، گردهمایی‌ها باید به طور معمول بدون توسل به زور هدایت شوند.¹¹⁰ سلاح گرم فقط می‌تواند در گردهمایی‌های به خشونت کشیده شده استفاده شود. استفاده از زور و سلاح‌های گرم باید همیشه آخرین گزینه باشند و وقتی هم که چاره‌ای جز استفاده از آنها نبود باید نوع استفاده‌شان با اعمال حداکثر خویشتنداری باشد.¹¹¹ سلاح گرم هرگز نباید برای صرفاً متفرق کردن جمعیت استفاده شود. شلیک بی‌ملاحظه به سوی جمعیت در هر شرایطی غیرقانونی است.¹¹² هر شکلی از استفاده از زور باید منطبق با اصول ضرورت و تناسب باشد.¹¹³ در صورت ضرورت، کمک پزشکی باید بلافاصله فراهم شود.¹¹⁴ حوادثی که در آن از قوه قهریه بیشتر از حد لازم استفاده شده باید مورد تحقیق سریع، مستقل و بی‌طرفانه قرار گیرند.

به علاوه، افراد نباید خودسرانه از آزادی محروم شوند.¹¹⁵ هر فردی که بازداشت می‌شود باید در بازداشتگاه‌های به طور رسمی شناخته شده نگهداری شود و اطلاعات محل یا محل‌های نگهداری و نقل و انتقال‌هایش در حداقل زمان در اختیار خانواده و

¹⁰⁸ Articles 21 and 22 of the ICCPR and Human Rights Council resolution 24/5 (operative paragraph 2),

¹⁰⁹ A/HRC/41/41, para 13

¹¹⁰ تدوین توصیه‌های عملی برای مدیریت صحیح مجامع، A/HRC/31/66، بند 57

¹¹¹ اصول اساسی سازمان ملل متحد در مورد استفاده از زور و سلاح گرم توسط مقامات انتظامی، اصول 13 و 14

¹¹² همان، پاراگراف 60

¹¹³ A/HRC/31/66, para 57

¹¹⁴ UN Basic Principles, principle 5 (c)

¹¹⁵ Article 9 ICCPR

نمایندگان حقوقی فرد بازداشتی قرار بگیرد.¹¹⁶ همه افراد بازداشت‌شده حق دادرسی عادلانه در دادگاه مستقل و بی‌طرف دارند.¹¹⁷ هیچ اعترافی که اثبات آن از طریق شکنجه صورت گرفته باشد نمی‌تواند به عنوان مدرک در دادرسی مورد استناد قرار بگیرد، مگر علیه شخص متهم به شکنجه و دال بر این که اعتراف بر اثر شکنجه اخذ شده است.¹¹⁸

به نظر می‌سد رفتار گزارش شده دولت محترم جنابعالی با آن‌هایی که به شکلی مشروع علیه سرنگونی پرواز 752 اعتراض کرده‌اند، حقوق صدها فرد را پایمال کرده و این پایمالی تا به امروز مورد تحقیق و جبران قرار نگرفته است.

هشت - مسئولیت دولت در قبال اقدامات نادرست بین‌المللی

یک اقدام نادرست بین‌المللی یک کشور «ممکن است مشتمل یک یا چند اقدام یا حذف یا ترکیبی از هر دو باشد.»¹¹⁹ این‌که آیا «عملی نادرست است حاصل تعهدات بر اساس معاهدات و یا تعهدات بر اساس قوانین عرفی می‌شود که دولت مورد نظر ممکن است آنها را نقض کرده باشد.» (A/HRC/41/CRP.1، پاراگراف 220). وقتی عمل نادرست بین‌المللی یک دولت حادث شده که «رفتاری متشکل از یک عمل یا ترک فعل، الف) به منزله نقض تعهدات بین‌المللی دولت باشد و ب) طبق قوانین بین‌المللی قابل انتساب به دولت باشد.»¹²⁰

من چنین دریافته‌ام که پرتاب موشک‌های بالستیک توسط ایران علیه نیروهای ائتلاف در عراق اقدامی نادرست علیه دولت‌های عراق و ایالات متحده بود که در چارچوب قانون دفاع از خود (بر اساس ماده 51 منشور سازمان ملل متحد، A/HRC/44/38، ضمیمه) توجیه‌پذیر نیست. فعالیت‌های نظامی در فرودگاه غیرنظامی تهران که در نهایت منجر به مرگ غیرنظامیان شد نیز جزیی از آن عملیات غیرقانونی بود.

به علاوه، دولت محترم شما به نظر می‌رسد که مه مفاد کنوانسیون مونترآل را که در بالا تبیین شد و نه مفاد کنوانسیون شیکاگو را رعایت کرده است. کنوانسیون شیکاگو، جزییات وظایف دولت‌ها در قبال هم در ارتباط با هوانوردی غیرنظامی را روشن می‌سازد. بند سوم (a) bis به طور مشخص می‌گوید که «هر دولتی باید از توسل

¹¹⁶ بیانیه سال 1992 در مورد حمایت از همه افراد در برابر ناپدیدشدن قهری ، ماده 10

¹¹⁷ Article 14 ICCPR

¹¹⁸ قطعنامه 23/16 شورای حقوق بشر ، بند 7 (ج) .

¹¹⁹ پیش‌نویس مواد مربوط به مسئولیت دولت‌ها در برابر اعمال نادرست بین‌المللی، با تفسیرها (2001) ، ماده 1 ، بند 1

¹²⁰ همان، ماده 2.

به سلاح‌ها علیه هواپیماهای غیرنظامی در حال پرواز خودداری ورزد.»

دولت محترم جنابعالی قبلاً خودش در این موقعیت و در مقابل یک دادگاه بین‌المللی قرار داشته و آن زمانی بود که یک دولت، پروازی ایرانی را ظاهراً به اشتباه سرنگون کرد و یک عمل نادرست بین‌المللی رخ داد.¹²¹ در آن موقع دولت محترم جنابعالی استدلال کرد که سرنگونی پرواز 655 ایرانی نقض مقدمه و مواد 1 ، 2 ، 3 bis و 44 a و h کنوانسیون شیکاگو بوده است. در ادامه استدلال شد که در امتناع از «پذیرش مسئولیت در قبال اقدامات صورت گرفته توسط عواملش... عدم پرداخت غرامت برای هواپیما»، یا برای عدم ایجاد «مکانیزم مناسب برای تعیین غرامت و پرداخت آن به خانواده‌های داغدار»، ایالات متحده از مواد 1 ، 3 و 10 (1) کنوانسیون مونترآل تخطی کرده است.¹²² این قوانین در اینجا نیز وارد است.

¹²¹ جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا، دعوی ثبت شده با جزییات زیر:

Islamic Republic of Iran v. United States, Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 17 May 1989, Aerial Incident of 3 July 19, 1989, International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/en/case/79>

¹²² See Trapp, Use of Force against Civil Aircraft, available at <https://www.ejiltalk.org/uses-of-force-against-civil-aircraft/> (assessing the application of the Montreal Convention to the military).